

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«ПРИДНІПРОВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ
БУДІВНИЦТВА ТА АРХІТЕКТУРИ»

СХІДНА ЄВРОПА: ЕКОНОМІКА, БІЗНЕС ТА УПРАВЛІННЯ

Електронне наукове фахове видання

Випуск 4 (37) 2022

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Верхоглядова Наталя Ігорівна, доктор економічних наук, професор, директор Навчально-наукового інституту менеджменту, економіки та фінансів Міжрегіональної Академії управління персоналом.

Заступник головного редактора:

Коваленко-Марченкова Євгенія Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку, економіки і управління персоналом підприємства Закладу вищої освіти «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».

Члени редакційної колегії:

Каховська Олена Володимирівна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва Закладу вищої освіти «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».

Кононова Ірина Володимирівна, доктор економічних наук, доцент, директор ТОВ «ВГВ Естейт».

Попова Вікторія Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та підприємництва Закладу вищої освіти «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».

Спірідонова Кіра Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та підприємництва Закладу вищої освіти «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».

Фісуненко Павло Анатолійович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та підприємництва, декан економічного факультету Закладу вищої освіти «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».

Inna Stecenko, D.Sc. (Economics), Professor, Vice Rector for Research and Development, Baltic International Academy (Riga, Latvia).

Видання входить до переліку наукових фахових видань України в галузі економічних наук (Категорія «Б») на підставі Наказу МОН України від 24 вересня 2020 року № 1188 (Додаток 5)

Галузь науки: економічні.

Спеціальності: 051 – Економіка; 072 – Фінанси, банківська справа та страхування; 073 – Менеджмент; 075 – Маркетинг; 076 – Підприємництво, торгівля та біржова діяльність; 292 – Міжнародні економічні відносини.

Затверджено до поширення через мережу Internet відповідно до рішення вченої ради ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»

(від 27 грудня 2022 року протокол № 5)

Сайт електронного видання: www.easterneurope-ebm.in.ua

Міжнародний цифровий ідентифікатор журналу:

<https://doi.org/10.32782/easterneurope>

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення *StrikePlagiarism.com* від польської компанії *Plagiat.pl*.

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 339.92

DOI: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.37-1>

МІЖНАРОДНИЙ ОБМІН ВИСОКИМИ ТЕХНОЛОГІЯМИ ЯК ЧИННИК ДРАЙВЕРУ ГЛОБАЛЬНОГО СПІЛОВЕРУ ЗНАНЬ

INTERNATIONAL EXCHANGE OF HIGH TECHNOLOGIES AS A DRIVER OF GLOBAL KNOWLEDGE SHARING

Поворозник М.Ю.

доктор філософії, докторант кафедри міжнародного обліку та аудиту,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

Povoroznyk Mykola

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Ключовою іманентною рисою світогосподарського розвитку є динамічна інтелектуалізація усіх сфер відтворення глобального суспільного продукту. Нарощування масштабів та висока структурна динаміка сучасного міждержавного обміну високими технологіями детермінують його ключові характеристики як універсальність, технологічна конвергентність, продуктово-видова диференціація, інституційно-регуляторна диверсифікованість. Низка нових індустріальних країн та держав з новостворюваними ринками вже реально претендують нині на перерозподіл high-tech сегменту світового ринку та вступають у запеклу конкурентну боротьбу з глобальними лідерами. Запорукою досягнутих ними успіхів стали масштабна державна підтримка фундаментальних і прикладних ДіР, ефективна технологічна кластеризація національних економік, їх глибока інтеграція у глобальний інноваційний простір.

Ключові слова: технології, інтелектуалізація, інновації, інноваційний простір, конкурентне лідерство, глобалізація.

The key immanent feature of global economic development in recent decades is the dynamic intellectualization of all spheres of reproduction of the global social product. Concentratedly accumulating within itself the results of scientific, technical, technological and innovative activities achieved by human civilization, it acquires its material expression in a significant increase in the contribution of intellectual factors to the structural dynamics of world economic development, the development of the information society and knowledge economy in global coordinates, and systematic involvement in the world's reproductive processes innovative technologies, comprehensive implementation of progressive methods of organization and management of production, increasing the scale of production of innovatively capable products, deep technological modernization of corporate strategies and business models. The steady increase in scale and high structural dynamics of modern interstate exchange of high technologies determine its key characteristics such as universality, technological convergence, product-species differentiation, institutional-regulatory diversification and organic connection with structural transformations of all sectors of the global production complex. Despite the unconditional competitive leadership of the developed countries of the world in the high-tech segment of the global market, in recent decades, a number of newly industrialized countries and states with newly created markets are actively emerging as leaders of global innovation progress. These countries have not only achieved a high level of development of the high-tech sphere and occupied a worthy place on the global innovation map, but are now really claiming the redistribution of the high-tech segment of the world market and entering into fierce competition with global leaders. The key to their success was large-scale state support for fundamental and applied research and development, effective technological clustering of national economies, their deep integration into the global innovation space, as well as the development of deep cooperative ties with leading Western corporations and the systematic modernization of national university education systems.

Keywords: technologies, intellectualization, innovations, innovation space, competitive leadership, globalization.

Постановка проблеми. Ключовою іманентною рисою світогосподарського розвитку останніх десятиліть є динамічна інтелектуалізація усіх сфер відтворення глобального суспільного продукту. Концентровано акумулюючи у собі досягнуті людською цивілізацією результати наукової, техніко-технологічної й інноваційної діяльності, вона набуває свого матеріального вираження у значному зростанні внеску інтелектуальних чинників у структурну динаміку світогосподарського розвитку, масштабному застосуванні наукових знань у суспільному виробництві й усіх сферах людської життєдіяльності, розбудові у глобальних координатах інформаційного суспільства й економіки знань, системному залученні у світові відтворювальні процеси інноваційних технологій, комплексному впровадженні прогресивних методів організації й управління виробництвом, нарощуванні масштабів випуску інноваційно місткої продукції, глибокій технологічній модернізації корпоративних стратегій і бізнес-моделей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці Впливу процесів глобалізації на сферу інтелектуалізації, а також дослідженням інноваційної діяльності на різних рівнях та у кількох концептуальних площинах, приділено увагу багатьох як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Серед яких можемо відзначити А. Сміт, Д. Рікардо, К. Каутський, С. Кузнець, А. Маршалл, Й. Шумпетер, І. Тарасов, К. Павлов, С. Іванов, В. Карасюк, Д. Лукяненко, А. Поручник, Я. Столярчук та ін. Проте поза їх увагою залишилось розкриття міжнародного обміну високими технологіями.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення міжнародного досвіду досягнутих успіхів щодо глибокої інтеграції у глобальний інноваційний простір.

Виклад основного матеріалу. Це відкриває перед країнами і цілими регіонами якісно нові джерела не тільки стратегічного розвитку у глобальних координатах, але й неухильного нарощування лідерських конкурентних переваг на

різних сегментах світового ринку, важко відтворюваних їх конкурентами. Звернімось до цифр: ще на початку ХХІ ст., згідно оцінок експертів Групи Світового банку, 80,4% сукупних капітальних активів держав-лідерів та 78,2% глобального капіталу формував його неречовий компонент, а саме: людський, інтелектуальний та інституційний (табл. 1). Водночас майже п'ята частина (17,6%) глобального багатства припадає нині на вироблений капітал (тобто інвестовані кошти) і лише 4,2% – на природний капітал (землю, корисні копалини, паливно-енергетичні, лісові та водні ресурси та ін.), що власне й підтверджує значне зниження ролі останнього у нагромадженні багатства сучасних народів і націй.

Як результат – вартісний обсяг глобальних доходів від використання нематеріального капіталу у 19 секторах світової економіки збільшився упродовж 2000–2014 рр. на 75%, досягнувши на кінець періоду відмітки у майже 6 трлн дол. США [2, с. 11]. При цьому з урахуванням посилення дії глобального тренду інтелектуалізації світових відтворювальних процесів можна спрогнозувати на найближчу перспективу дедалі більшу концентрацію доходів від використання нематеріальних активів на стадіях досліджень і розробок, проектування і розроблення дизайну товарів, а також брендингу і після продажного обслуговування покупців.

Подібні розрахунки наводять й експерти Організації економічного співробітництва і розвитку, згідно яких частка неречового капіталу (оціненого і неоціненого) у сукупному розподілі глобального факторного доходу за 25 секторами світової економіки коливається нині в діапазоні від мінімальних 20-25% (продукти харчування, електричні машини, моторні засоби, хімічна продукція, резинові та пластмасові вироби та ін.) до максимальних 40% (телекомунікації).

Цілком природно, що настільки динамічні процеси інтелектуалізації глобального суспільного відтворення не могли не позначитись на структурній динаміці світової торговельної системи, яка демонструє на сьогодні надзвичайно

Таблиця 1

Структура глобального багатства у 2000 р., дол. США на одну особу та % до загального підсумку

Вид капіталу	Одиниця виміру	Країни з низьким доходом	Країни з середнім доходом	Країни ОЕСР з високим доходом	Світ в цілому
Природний капітал	дол. США	1925	3496	9531	4011
	%	25,6	12,7	2,2	4,2
Вироблений капітал	дол. США	1174	5347	76193	16850
	%	15,5	19,4	17,4	17,6
Неречовий капітал	дол. США	4434	18773	353339	74998
	%	58,9	67,9	80,4	78,2
Усього	дол. США	7533	27616	439063	95859
	%	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: підраховано і побудовано автором за даними [1, с. 4]

глибоку інтеграцію в їх «архітектурне полотно» та історико-логічний поступ. Проведені західними ученими дослідження свідчать про те, що транскордонні товарні потоки навіть у форматі традиційної міжнародної торгівлі роблять значний внесок у приріст світового валового внутрішнього продукту на рівні від 15 до 25% його вартісного обсягу, або 250-450 млрд дол. США у рік в абсолютному вираженні. При цьому держави з високим рівнем інтеграції у світові торговельні операції за інших рівних умов щорічно демонструють зростання ВВП щонайменше на 40% вище, порівняно із закритими національними економіками, слабо інтегрованими у глобальну торговельну систему [3, с. 2].

Якщо ж говорити про високотехнологічний обмін, то його вплив на динаміку макроекономічного, регіонального і світогосподарського розвитку є значно вагомим. Так, у багатьох випадках рентабельність реалізовуваних економічними суб'єктами різних держав зовнішньоторговельних операцій з купівлі іноземних винаходів, технологічного обладнання, програмного забезпечення чи інноваційних розробок у сфері обробки інформації є співвимірною (а почасти й значно більшою), порівняно з проведенням власних ДіР у тій чи іншій науково-технічній царині. В якості прикладу наведемо, зокрема, Китай, купівля яким іноземних інформаційно-комунікаційних технологій у період 1980–2007 рр. забезпечила 20%-не зростання його валового внутрішнього продукту та 38%-не зростання продуктивності суспільної праці. Своєю чергою, купівля країнами, що розвиваються, іноземних ІКТ ще на початку XXI ст. спричинила приріст їх ВВП на 25% [4, с. 243], що власне й підтверджує колосальні вигоди участі у міжнародному науково-технологічному обміні усіх без виключення держав з різним рівнем соціально-економічного розвитку.

Наголосимо, що у західному і вітчизняному теоретико-методологічному дискурсі глобальних економічних процесів в останні роки вже отримала свою усталену «наукову прописку» така змістовно містка категорія як «інтелектуалізація міжнародної торгівлі». Її запровадження у науковий обіг стало, на нашу думку, своєрідною теоретичною реакцією світової науки на ті фундаментальні трансформації, яких зазнала міжнародна торговельна діяльність за умов переходу глобальної економіки на постіндустріальну парадигму розвитку. Так, з урахуванням досягнутого на сьогодні рівня експортної квоти у глобальному валовому продукті обробної промисловості (біля 90%) і частки оброблених промислових виробів у світовому товарному експорті (близько 73%) є всі підстави стверджувати, що доволі значна частка залученої у міжнародні торговельні потоки вартості згенерована різного роду інтелектуальними ресурсами. І це не враховуючи застосування практично чистого інтелекту у таких секторах світового сервісного виробництва як торгівля

об'єктами інтелектуальної власності, послуги у сфері досліджень і розробок, інжинірингові і консалтингові послуги, послуги у сфері культури і креативних індустрій тощо [5, с. 8, 9], вартісні обсяги продукування яких демонструють випереджальні, порівняно з матеріальним виробництвом, темпи щорічного приросту.

Матеріальною основою системного і всеохоплюючого процесу інтелектуалізації міжнародної торгівлі є транскордонний рух високих технологій, участь у якому суттєво підвищує конкурентоспроможність компаній, фірм і різного роду бізнес-структур на глобальних ринках. Що ж стосується національних економік, то їх включення у міжнародний технологічний трансфер каналами міжнародної торгівлі високотехнологічними товарами є потужним механізмом не тільки нарощування масштабів надходження валютної виручки та наповнення доходної частини державних бюджетів держав, але й їх глибокої інтеграції у глобальний інноваційний простір та забезпечення національної техніко-технологічної безпеки.

Є всі підстави стверджувати, що міжнародний обмін високими технологіями став за умов динамічного розгортання з 1980-х років технологізаційних процесів потужним драйвером глобального спіловеру знань, не тільки спричиняючи глибокі кількісні і структурні трансформації світового господарства, але й справляючи потужний вплив на масштаби і векторну спрямованість чергового етапу науково-технічної революції. Її технології й інноваційні розробки реалізуються в організаційно-економічному й інституційному форматах Індустрії 4.4, а відтак – не тільки відкривають перед світовим співтовариством якісно нові джерела і ресурси вирішення глобальних проблем, але й детермінують на найближчі десятиліття головні параметри конкурентних позицій на глобальних ринках країн і цілих регіонів.

Принагідно нагадаємо, що транскордонний рух високих технологій набуває свого концентрованого вираження у міжнародній торгівлі продукцією наукомістких секторів глобальної економіки та формує матеріальне ядро світового ринку високотехнологічної продукції як сфери стійких, базованих на технологічній моделі міжнародного поділу праці, міждержавних товарно-грошових відносин з приводу її обміну з метою задоволення економічних потреб різнонаціональних суб'єктів світового господарства. Продукцентами такої продукції є група так званих high-tech секторів глобальної економіки, до яких належать інформаційно-комунікаційні технології, біотехнологічний й аерокосмічний сектори, автомобілебудування і машинобудування, фармацевтична промисловість й електроніка, електротехнічний і хімічний сектори, виробництво приладів тестування, вимірювання та контролю тощо.

Доцільно зауважити, що, незважаючи на кардинально відмінні сфери фінансово-господарських

операцій та результативність науково-технічної діяльності компаній зазначених секторів світового господарства, усіх їх об'єднує одна спільна риса, а саме: великомасштабні обсяги витрат в інноваційні розробки, частка яких у вартості кінцевих продуктів становить, згідно міжнародної торговельної класифікації SITS-2000, від 3,5 до 8% [6, с. 120]. Водночас об'єкти транскордонного руху високих технологій включають також продукти, вироблені секторами так званих ключових (проривних чи радикальних) технологій, котрі потребують інноваційних витрат на рівні понад 8,5% вартості кінцевої продукції. Це, зокрема, нанотехнології і виробництво нанопродуктів, радіоактивні матеріали й обладнання для автоматизованого оброблення інформації, виробництво напівпровідникових пристроїв і телекомунікаційного обладнання, аерокосмічна техніка і медичне обладнання та ін. [6, с. 120].

Подібними до міжнародної торговельної класифікації SITS-2000 є й чинні класифікаційні підходи ОЕСР, згідно яких високотехнологічний сектор охоплює сектори світової обробної промисловості із загальними витратами на ДіР на рівні від 10 до 30% згенерованої доданої вартості. Це – аерокосмічна промисловість; фармацевтичний сектор; виробництво комп'ютерів, обчислювальної техніки й офісного обладнання; виробництво напівпровідників, обладнання засобів зв'язку, радіо- і телевізійної апаратури; виробництво вимірювальних медичних, навігаційних, оптичних і випробувальних приладів [7, с. 1]. Ще один рівень інноватизації глобальної обробної промисловості репрезентують її сектори, котрі, згідно підходів ОЕСР, мають витрати на дослідження і розробки на рівні від 5 до 10% виробленої доданої вартості. Це сектори так званих середньо-високих технологій (англ. – medium-high-technology industries), котрі включають виробництво електричних машин і апаратів; автомобільну і хімічну промисловість (за виключенням фармацевтичного сектору); виробництво залізничної й інших видів транспортної техніки; машинобудування й обладнання [8, с. 104].

Саме виокремлені сектори глобальної обробної промисловості визначають нині технологічний рівень світогосподарських продуктивних сил, основні тенденції їх розвитку та структурну динаміку інноваційної складової макроекономічного зростання держав. Відтак – великомасштабна і диверсифікована діяльність економічних суб'єктів високотехнологічних секторів економіки отримала потужного імпульсу розвитку саме за умов динамічного розгортання технологізаційних процесів, що супроводжуються усуненням транскордонних бар'єрів у загальнопланетарному спіловері знань. Досягнуті ж нею обсяги, організаційно-економічні й інституційні формати суттєво перевищують відповідні індикатори традиційних секторів світового господарства на кшталт харчової, паперової,

метало- і деревообробної промисловості, виробництва меблів і видавничої справи тощо.

Сучасні транскордонні потоки високих технологій у таких секторах глобальної економіки як мікроелектроніка, інформатика, фармацевтика, літакобудування, атомна і ракетно-космічна промисловість, автомобілебудування, генна інженерія, виробництво напівпровідників тощо зростають набагато швидшими темпами, аніж транскордонні потоки працевіткої продукції, досягаючи нині понад половини світового вартісного обсягу останніх. Окрім того, реальністю сьогодення є й суттєві зміни самої структури експортно-імпортних операцій з купівлі-продажу високих технологій у бік значного збільшення контрактів, котрі включають умови обов'язкового продажу матеріальних активів в доповнення до поставок нематеріальних активів як основної їх частини. Інакше кажучи, реальна міжнародна бізнес-практика демонструє по суті динамічний перехід від пануючої раніше формули «обладнання + послуги + технологічні знання» до зворотної формули «знання + послуги + обладнання», за якої технологічне обладнання і матеріали усе частіше супроводжують транскордонні постачання знань і знаннєво-містких послуг.

На цій основі робимо такий висновок: якщо у дотехноглобалізаційний етап світогосподарського розвитку його динаміка визначальною мірою обумовлювалась доступом багатонаціональних підприємств до джерел дешевої сировини і робочої сили, то на сьогодні – доступом до знань, технологій й інформації. Саме дана обставина є потужною рушійною силою глибокої цифрової трансформації транскордонних торговельних потоків останніх десятиліть, що виявляється, зокрема, у динамічному нарощуванні масштабів та диверсифікації товарної і суб'єктної структури електронної торгівлі; значному зниженні рівня трансакційних витрат при реалізації електронних торговельних операцій; значному розширенні можливостей економічних суб'єктів щодо їх масштабування та ін. Достатньо сказати, що менш ніж за десятиліття (з 2014 р. до 2021 р.) глобальний вартісний обсяг лише роздрібних продажів електронної торгівлі збільшився з 1,3 до майже 5 млрд дол. США з перспективним трендом зростання до 7,4 млрд до 2025 р.

Одночасно на кінець періоду очікується й майже десятиразове збільшення онлайн-трафіку, порівняно з поточним рівнем [9, с. 454], що суттєво розширить сегмент глобальної електронної торгівлі та інтегрує у дану індустрію величезну армію міжнародних операторів. Таким чином, динамічна розбудова в останні десятиліття технологічно- й наукомістких секторів глобальної економіки визначає пріоритетні напрями сучасного транскордонного обміну високими технологіями із залученням у сферу їх міжнародної торгівлі не тільки об'єктів промислової

власності, що охороняються патентами, але й об'єктів авторського права, результатів досліджень і розробок, технічної документації та ноу-хау. Усі ми є на сьогодні є й свідками значного ускладнення форм і методів міжнародної торгівлі високими технологіями, котрі стали невід'ємним компонентом практично усіх видів транскордонних комерційних операцій у формі супутніх ліцензій. При цьому усі наявні конкурентні переваги транскордонного руху високих технологій на сьогодні активно експлуатуються багатонаціональними підприємствами на організаційно-економічному майданчику міжнародного внутрішньо-корпоративного ліцензійного обміну.

Про сучасну структурну динаміку транскордонного руху високих технологій можна судити за цілою низкою кількісних і якісних індикаторів. Насамперед слід відзначити показник їх світового експорту, річний вартісний обсяг якого тільки у період 2011–2019 рр. зріс з 2,15 до майже 3 трлн дол. США; а частка у глобальному експорті промислової продукції коливалась за вказаний період від мінімальних 19% (у 2011–2014 рр.) до максимальних 23% у 2017 р. Сукупні ж щорічні витрати на глобальному технологічному ринку зросли з 2,9 трлн дол. США у 2014 р. до майже 3,4 трлн у 2019 р.

Наголосимо, що згідно бази даних Global Insight World Industry Service Database, що узагальнює у тому числі країнові показники функціонування високотехнологічних ринків за 70 державами світу, світовий ринок високотехнологічної продукції вже з початку 1980-х років демонструє усталено високі показники щорічного приросту капіталізації. Основні причини цього криються у тотальній переорієнтації держав-лідерів й окремих країн, що розвиваються, на виробництво високотехнологічної продукції, формуванні у даному секторі масштабних фондів виробничого нагромадження глобального капіталу, дедалі більшому перерозподілі на його користь інвестиційного капіталу і робочої сили тощо. Звернімося до цифр: упродовж 2002–2019 рр. щорічний обсяг виробництва глобальної знаннево- й технологічно інтенсивної промисловості (англ. – Knowledge- and Technology-Intensive Industry – KTI) збільшився майже утричі – з 3,4 до 9,2 трлн дол. США. При цьому на кінець періоду 2,8 трлн дол. було вироблено сервісним сектором КТІ (ІТ-послуги, науково-дослідні послуги та виробництво програмного забезпечення); а 6,4 трлн – такими секторами обробної промисловості КТІ як літакобудування, електричне та інше обладнання, наукові інструменти тощо.

Загалом же, сукупний вартісний обсяг глобальної технологічної ренти оцінюється на сьогодні на рівні 2,2 – 3,1 трлн дол. США [10, с. 56] з розподілом її лівової частки між Сполученими Штатами Америки, Японією, Китаєм та країнами ЄС – 27. Ці держави, як ми знаємо, не тільки

здобули у післявоєнний період недосяжні для інших країн лідерські конкурентні позиції на високотехнологічному сегменті глобального ринку, але й детермінують провідні векторні мегатренди науково-технічного й інноваційного розвитку людства на найближчі десятиліття. Здійснені експертами *Trade Data Monitor* розрахунки засвідчують випереджальну (порівняно із загальною світовою торгівлею) динаміку міжнародних торговельних операцій з високотехнологічними товарами у період пандемії COVID-19. Вона обумовлена масовим переходом глобальних споживачів у дистанційний режим роботи, що спричинило «сплеск» міжнародної торгівлі такими товарними групами як комунікаційна апаратура, електронно-обчислювальна техніка, обладнання для оброблення і зберігання даних. Наприклад, вартісний обсяг імпортих поставок планшетів і портативних комп'ютерів до Сполучених Штатів Америки тільки за 11 місяців 2020 р. збільшився майже на 21%, досягнувши відмітки у 45,2 млрд дол. США; а імпорт напівпровідникових засобів зберігання даних для хмарних обчислень – на 38,4% (12,3 млрд дол. відповідно). І це на тлі 9,2%-ного зменшення загального обсягу глобальної товарної торгівлі у 2020 р. відносно 2019 р. (до 17,1 трлн дол. США порівняно з 18,9 трлн у 2019 р.) в силу падіння споживчого попиту у транспортному і будівельному секторах.

Висновки. Неухильне нарощування масштабів та висока структурна динаміка сучасного міждержавного обміну високими технологіями детермінують такі його ключові характеристики як універсальність, технологічна конвергентність, продуктово-видова диференціація, інституційно-регуляторна диверсифікованість та органічний зв'язок зі структурними трансформаціями усіх секторів глобального виробничого комплексу. Попри безумовне конкурентне лідерство розвинутих країн світу на високотехнологічному сегменті глобального ринку в останні десятиліття в лідери глобального інноваційного прогресу активно виривається ціла низка нових індустріальних країн та держав з новостворюваними ринками. Зазначені країни не тільки досягнули високого рівня розвитку високотехнологічної сфери та посіли гідні місця на глобальній інноваційній карті, але вже реально претендують нині на перерозподіл high-tech сегменту світового ринку та вступають у запеклу конкурентну боротьбу з глобальними лідерами. Запорукою досягнутих ними успіхів стали масштабна державна підтримка фундаментальних і прикладних ДіР, ефективна технологічна класифікація національних економік, їх глибока інтеграція у глобальний інноваційний простір, а також розбудова глибоких коопераційних зв'язків з провідними західними корпораціями та системна модернізація національних систем університетської освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Where is the Wealth of Nations? Measuring Capital for the 21st Century. The World Bank. Washington D.C., 2006.
2. World Intellectual Property Report 2017. Intangible Capital in Global Value Chains. WIPO. Geneva, 2017.
3. Global flows in a digital age. McKinsey & Company. April 2014.
4. Стратегії конкурентного розвитку у глобальній економіці : монографія / [А. М. Поручник, Я. М. Столярчук, А. М. Колот та ін.] ; за заг. ред. А. М. Поручника та Я. М. Столярчук. Київ : КНЕУ, 2016.
5. Спартак А. Н. Интеллектуализация международной торговли. *Российский внешнеэкономический вестник*. 2018. № 4. С. 7–24.
6. Міжнародна економіка : підручник / Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, Я. М. Столярчук. Київ : КНЕУ, 2014.
7. ISIC rev. 3. Technology Intensity Definition. Classification of manufacturing Industries into Categories Based on R&D Intensities. OECD, 2011.
8. Варнавский В. Г. Роль США в мировой промышленности и торговле как глобальная проблема. *Контуры глобальных трансформаций: политика, экономика, право*. 2018. Т. 11. № 2. С. 100–112.
9. Соболева Т. А. Влияние процессов глобализации на сферу интеллектуальной собственности. URL: <http://eprints.tsu.ge/1451/1/The%20impact%20of%20globalization%20on%20the%20intellectual%20property%20sphere.pdf>
10. Сафиуллин А. Р. Интеллектуализация современной экономики: опыт стран Организации экономического сотрудничества и развития. *Экономический анализ: теория и практика*. 2012. № 5 (260). С. 56–60.

REFERENCES:

1. Where is the Wealth of Nations? Measuring Capital for the 21st Century (2006) The World Bank. Washington D.C.
2. World Intellectual Property Report 2017 (2017) Intangible Capital in Global Value Chains. WIPO. Geneva.
3. Global flows in a digital age (2014) McKinsey & Company. April.
4. Poruchnyk A. M., Stolyarchuk Y. M., Kolot A. M. (2016) Strateghiji konkurentnogho rozvytku u globalnij ekonomici: monohrafija [Strategies of competitive development in the global economy: monograph]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)
5. Spartak A.N. (2018) Yntellektualyzacyja mezhdunarodnoj torghovly [Intellectualization of international trade]. *Russian Foreign Economic Journal*, no. 4, pp. 7–24.
6. Lukyanenko D., Poruchnyk A., Stolyarchuk Y. (2014) Mizhnarodna ekonomika: pidruchnyk [International economy: textbook]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)
7. ISIC rev. 3. Technology Intensity Definition. Classification of manufacturing Industries into Categories Based on R&D Intensities. OECD, 2011.
8. Varnavsky V. G. (2018) Rolj SShA v myrovoj promyshlennosti y torghovle kak globaljnaja problema [The role of the United States in the world industry and trade as a global problem]. *Contours of global transformations: politics, economics, law*, vol. 11, no. 2, pp. 100–112.
9. Soboleva T. A. Vlyjanye processov ghllobalyzacyy na sferu yntellektualnoj sobstvennosti [Influence of globalization processes on the sphere of intellectual property]. Available at: <http://eprints.tsu.ge/1451/1/The%20impact%20of%20globalization%20on%20the%20intellectual%20property%20sphere.pdf>
10. Safiullin A. R. (2012) Yntellektualyzacyja sovremennoj ekonomyy: opyt stran Orghanyzacyy ekonomy-cheskogho sotrudnychestva y razvytyja [Intellectualization of modern economy: opyt stran Organization of economic cooperation and development [Intellectualization of modern economy: Organization of economic cooperation and development]]. *Economic analysis: theory and practice*, no. 5 (260), pp. 56–60.

АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ТА НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО БЛОКУ СТРУКТУР ООН

ACTIVITY ANALYSIS AND REFORM DIRECTIONS SOCIO-ECONOMIC BLOCK OF UN STRUCTURES

Чернишова Л.О.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин, міжнародної інформації та безпеки,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Chernyshova Larysa

V.N. Karazin Kharkiv National University

У статті розглянуто місце та вплив структур ООН у системі міжнародних відносин. Проаналізовано рівень поширення глобальної проблеми голоду, визначено частку голодуючих осіб у світі за регіонами. Окреслено причини та чинники проблеми відсталості розвитку країн у контексті можливого впливу структур ООН на її вирішення. Запропоновано критерії до програмних підходів соціально-економічного блоку структур ООН щодо подолання глобальних проблем. Визначено перевагу основної відповідальності у питаннях розвитку самих держав та їх політичних лідерів і внутрішньодержавних зусиль над зовнішньою допомогою. Охарактеризована діяльність ЮНКТАД, як допоміжного органу ООН. Визначене головне завдання та напрями діяльності центрального органу ООН ЕКОСОР. Запропоновано напрями реформування ООН з метою підвищення статусу організації.

Ключові слова: ООН, реформування, глобальні проблеми, соціально-економічний блок, критерії.

The article examines the place and influence of UN structures in the system of international relations. The level of spread of the global problem of starvation was analyzed, and the share of starving people in the world by region was determined. The reasons and factors of the problem of the underdevelopment of countries are outlined in the context of the possible influence of UN structures on its solution, namely: the lack of proper incentives for the development and institutional infrastructure of countries, the corruption component in the activities of state authorities, as well as the concentration of power in the hands of a limited number of representatives of the elite, weakness of many political leaders. The criteria for the program approaches of the socio-economic block of UN structures to overcome global problems are proposed. The priority of the main responsibility in matters of development of the states themselves and their political leaders and domestic efforts over external aid is determined. The activity of UNCTAD, as an auxiliary body of the UN, whose main direction today is expert-analytical work, being characterized. The main task and areas of activity of the central body of the UN ECOSOR have been determined. This is the most significant authority of the Council, which can really influence the existing process in world development. The main task and areas of activity of the central body of the UN ECOSOR have been determined. This is the most significant authority of the Council, which can really influence the existing process in world development. Attention is focused on the role of international non-governmental organizations as informal associations of UN member countries at its sites, their regular participation in UN conferences on environmental issues, problems of sustainable development. The contribution of international non-governmental organizations to the expansion and promotion of democracy through election monitoring, human rights control, etc. was revealed. The current status of the UN and the socio-economic block of its structures is assessed as crisis and transitional, which leads to non-compliance with the requirements of the Organization's Charter in the course of its activities. Directions for reforming the UN have been proposed in order to raise the status of the organization's group of structures that are responsible for global socio-economic development. The ability of the UN to ensure the access of non-governmental organizations, states, and individuals to the multipolar world in order to implement ways to ensure peace and security has been determined.

Keywords: UN, reformation, global problems, socio-economic block, criteria.

Постановка проблеми. Статутом ООН визначено роль та функції розгалуженої мережі структур, що займаються вирішенням питань та

проблем соціально-економічного розвитку світу. В основі організації діяльності цих органів закладена ідея соціально-економічного процвітання

народів планети як умова стабільності світового порядку та запорука міжнародного миру й безпеки. «З метою створення умов стабільності та благополуччя, необхідних для мирних та дружніх відносин між націями» (стаття 55 Статуту) ООН може створювати допоміжні структури, які забезпечуватимуть досягнення цієї мети [1]. Необхідність сприяти розвитку та економічному процвітанню – це одне з фундаментальних умов міжнародного світу.

Для досягнення визначеної мети ООН було створено, як один із головних органів, Економічну та Соціальну Раду (ЕКОСОР). При необхідності передбачалася можливість створювати та реорганізовувати численні допоміжні органи, діяльність яких координувалася б ЕКОСОС за участю Генеральної Асамблеї та, за необхідності, Ради Безпеки. За більш ніж 70-річну історію діяльності ООН при ній були створені досить великі установи, які стали спеціалізуватися на окремих проблемах розвитку, наприклад Конференція Об'єднаних Націй з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), Спеціальні континентальні комісії при ЕКОСОР, Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку (ЮНІДО), Всесвітня продовольча організація (ФАО) та ін.

Ці допоміжні структури ООН займають свою нішу в системі решти міжнародних економічних організацій, які існують на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин. Це має свій відбиток на їхній діяльності та проявляється в обмеженні ступеня їхнього впливу на рішення певних соціально-економічних проблем країн та світу в цілому й загострює конкуренцію з іншими глобальними економічними структурами, наприклад, з тими, що займаються експертно-аналітичною діяльністю.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Роль ООН в системі нового світопорядку, специфічні особливості її функціонування розглянуто у дослідженнях науковців, зокрема – Жукорської Я., Губань Р., Мережко А., Болгова О., Мартинова А., Віднянського С., Мацейка Ю. Безпосередньо проблеми реформування ООН та окремих її структурних підрозділів в контексті впливу глобальних проблем сучасності розглядалися

у працях Кучинського В., Годованик Є., Губаня Р., Скорохода Ю., Білошицького С. Проте в умовах наростаючих кризових станів у соціально-економічних процесах на світовому рівні та рівні держав питання аналізу й реформування в цілому ООН і відповідних її структур потребують подальшого дослідження.

Метою статті є аналіз ефективності діяльності соціально-економічного блоку структур ООН та визначення напрямів його реформування в умовах впливу сучасних глобальних проблем.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні місце структур ООН у системі міжнародних відносин не є досить впливовим, як передбачалося на початку діяльності організації. У цій системі помітно потіснили ЮНКТАД та ЕКОСОР інші глобальні економічні структури – Міжнародний валютний фонд (МВФ), Група структур Світового банку та Світова організація торгівлі (СОТ). Свою досить обмежену роль відіграють спеціальні органи та програми ООН.

За оцінками Світового банку, на економічні структури ООН припадає лише 10% від усієї допомоги у сприянні країнам, що розвиваються, 90% надається іншими міжнародними економічними організаціями або окремими країнами [2].

Вперше після зміни століть рівень світового голоду зростає, а нові збройні конфлікти та погіршення клімату прискорюють розвиток цієї проблеми в країнах, що розвиваються. У 2020 р. 811 млн людей на планеті хронічно недоїдали. У 2019 р. їх було на 161 млн. менше. [3]. У відсотковому співвідношенні проблема зросла з 8,4% до 9,9% від усього світового населення (рис. 1).

Розглянемо докладніше причини та чинники проблеми відсталості розвитку країн у контексті можливого впливу структур ООН на її вирішення.

Деякі вчені позначають цю проблему як загальнопланетарну особливого змісту, маючи на увазі нерівномірність світового розвитку. Конфлікти та кліматичні зміни додають нові проблеми та чинники відсталості. Кризовий стан країн спричиняє людей ще більше страждати від недоїдання. Понад 50% людей, які недоїдають (418 млн), проживають в Азії, більше третини (282 млн) – в Африці, біля 60 млн

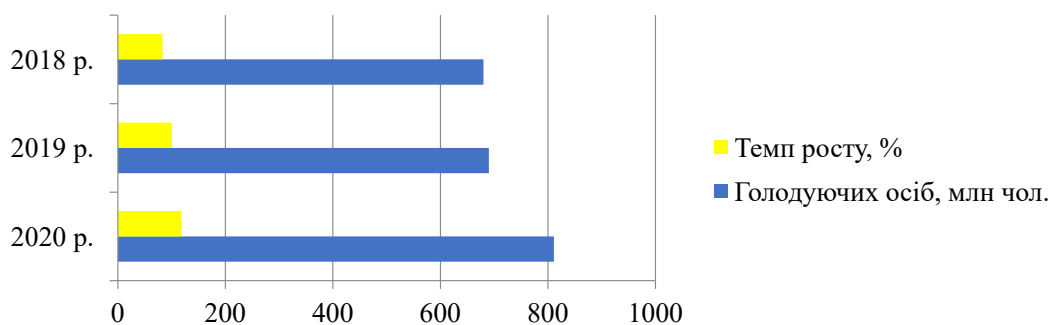

Рис. 1. Кількість та темпи росту голодуючих осіб у світі

Джерело: складено за даними [3]

людей – припадає на Латинську Америку та Карибські острови [3] (рис. 2).

Найбільш різке зростання масштабів голоду спостерігалось в Африці, де від недоїдання страждає 21% населення, що вдвічі вище, ніж у будь-якому іншому регіоні світу [3]. Ці експертні дані свідчать про гостру проблему глобального значення та мають спонукати до дії керівників багатьох органів ООН та світових політичних діячів.

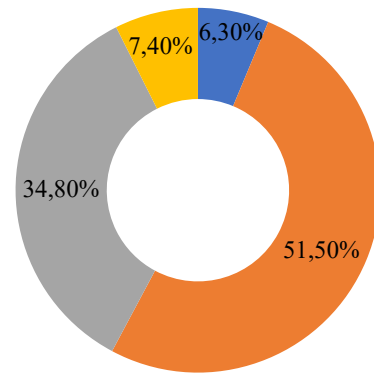
Виділяють й інші специфічні причини відсталості розвитку країн. Дарон Джеймоглу та Джеймс А. Робінсон звертають увагу на провал політики міжнародної допомоги, як з боку окремих держав, так і міжнародних організацій, зокрема ООН. Провал «базується на неправильному розумінні причин бідності» [4, с. 493]. Наприклад, Афганістан бідний «через свої екстрактивні інститути – відсутність гарантій прав власності, дефіцит законності та порядку, погано діюча правоохоронна система та значний вплив національної (місцевої) еліти на політичне та економічне життя» [4]. Автори стверджують, що міжнародна допомога й надалі буде неефективною, буде розкрадена, за найгіршого сценарію стане підтримкою для тих самих режимів, у яких існують проблеми суспільства.

Відсутність належних стимулів для розвитку та інституційної інфраструктури, корупційна складова у діяльності державної влади, а також концентрація влади в руках обмеженої кількості представників еліти, слабкість багатьох політичних лідерів доповнюють перелік причин та чинників відсталості. Кліматичні та географічні пояснення причин відсталості також мають місце, проте вони спростовуються сучасними економічними успіхами Сінгапуру, Малайзії, Ботсвани та інших країн [2].

Колишній Генеральний секретар ООН Б. Бутрос-Галі у своїх мемуарах розмірковує про проблеми розвитку, ставлячи під сумнів саму її ідею [5]. Пов'язано це із «синдромом» колоніального минулого, яке запам'яталося експлуатацією. За даними Економічної комісії для країн Африки (ЕКА ООН) темпи зростання ВВП у цьому регіоні прискорилися [5]. Проте між самими країнами зростання розподілилося нерівномірно. Найдинамічніша економіка зі стійкою експортною базою спостерігається у Тунісі, Ботсвані, Маврикії. Найкризовіша – в Анголі та Мозамбіку, оскільки вони довгий час зазнавали впливу громадянської війни. Також розвиток гальмує міжнародна наркоторгівля, яка характерна для багатьох країн, що розвиваються.

Отже, на основі проведеного аналізу причин відсталості розвитку країн визначимо критерії, які, на нашу думку, доцільно враховувати при розробці програмних підходів соціально-економічного блоку структур ООН щодо подолання цієї проблеми (рис. 3).

Виходячи із запропонованих критеріїв, можна зробити висновок про перевагу основної відповідальності у питаннях розвитку самих держав

■ Інші регіони ■ Азія ■ Африка
■ Латинська Америка та Карибські острови

Рис. 2. Частка голодуючих осіб у світі за регіонами у 2020 р.

Джерело: складено за даними [3]

та їх політичних лідерів і внутрішньодержавних зусиль над зовнішньою допомогою.

З метою розвитку держав та боротьби з бідністю у 1964 р. було створено ЮНКТАД як допоміжний орган ООН. Результатом її діяльності мало стати збільшення прибутків від торгівлі країн, що розвиваються, їх соціально-економічний підйом, поступове подолання проблеми відсталості. Проте діяльність ЮНКТАД на сучасному етапі багато в чому зводиться до експертно-аналітичної роботи. ЮНКТАД використовується як міжнародний переговорний майданчик для інших міжнародних організацій. Конференція могла б допомогти країнам, що розвиваються, встановити привілейовані права та можливості для внутрішніх інвесторів перед зовнішніми.

Центральним органом ООН, керуючим процесами реалізації різних соціально-економічних програм та координуючим діяльність допоміжних структур і підрозділів у цих напрямках є ЕКОСОП. Головне завдання ЕКОСОП полягає у виробленні глобальної економічної та соціальної стратегії ООН, а потім координація діяльності її допоміжних органів та установ.

Найбільшою програмою, що реалізується ООН, координацією якої займається ЕКОСОП, є глобальна стратегія сталого розвитку. Діяльність ЕКОСОП на сучасному етапі багато в чому зводиться лише до багатосторонніх обговорень та зустрічей, написання узагальнюючих документів та доповідей. Деякі розпорядження ЕКОСОП впроваджуються у національні економічні стратегії.

На нашу думку, найбільш значуще повноваження у Ради, яке здатне реально вплинути на існуючий процес у світовому розвитку – це розробка, просування та прийняття багатосторонніх угод щодо протекціоністських заходів у торгівлі для країн, що розвиваються.

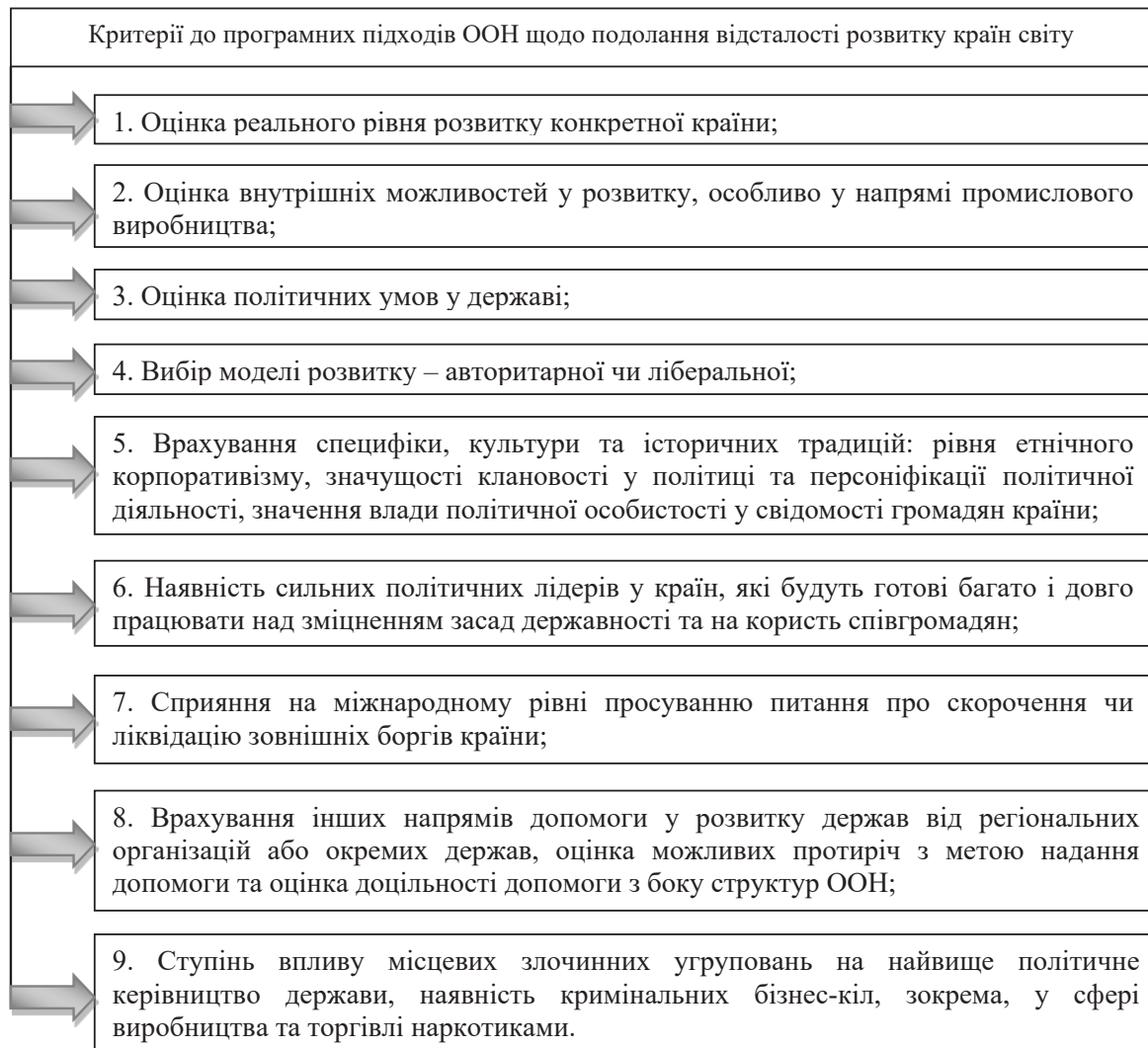

Рис. 3. Програмні критерії ООН щодо подолання відсталості розвитку країн

У 2015 р. Великобританія, реально оцінюючи рівень впливу ЕКОСОП на вирішення міжнародних проблем, виступила з ініціативою обговорити проблеми глобального розвитку в межах Ради Безпеки [6]. Відбулася спроба перенесення відповідальності на більш результативні органи, але, як виявилось, ефективність від цього не підвищилася. Західні країни вважають доцільним в питаннях економіки звертатися до інших глобальних економічних інститутів, політика ООН з питань розвитку не є для них визначальною. Поки що лише Рада Безпеки є для них вагомим міжнародним органом. Це характеризує серйозний недолік у діяльності та слабкість ЕКОСОП у вирішенні світових проблем розвитку.

З метою подолання відсталості розвитку країн в ООН виникли групи держав за інтересами, коаліції, які спрямовують свої зусилля на боротьбу з обставинами, що гальмують розвиток. Такі групи є неформальними об'єднаннями країн-учасниць ООН на її майданчиках, тобто міжнародними неурядовими організаціями

(МНО). Вони необтяжені інерцією історії та зразків поведінки, що склалися на міжнародній арені, а тому активно освоюють нові сфери міжнародних комунікацій, сприяючи становленню нових галузей та інститутів міжнародного права. Найбільш значний їх внесок у справу розширення та сприяння демократії здійснюється за допомогою моніторингу виборів, контролю за дотриманням прав людини, сприяння розміщенню біженців і вимушених переселенців тощо. Центральна роль МНО у світовому політичному процесі виявляється в їх регулярній участі в конференціях ООН щодо питань довілля, проблем сталого розвитку, прав людини. Члени МНО офіційно представлені в таких структурах Організації, як МОП, ОЕСР, ЮНЕСКО, ЕКОСОП [4].

За результатами аналізу діяльності соціально-економічного блоку ООН можна зробити висновок про те, що організація та її структури переживають кризу та, у зв'язку з цим, не працюють узгоджено із вимогами Статуту.

На сьогодні існують міжнародні конфлікти, тривалість яких ставить питання про неспроможність ООН у їх вирішенні, як міжнародної організації з підтримки та збереження миру. Систематично порушуються принципи Статуту ООН, наприклад, принцип невтручання у внутрішні справи інших держав. Так, в Сирійському конфлікті ООН займає пасивну позицію, тим самим, віддаючи ініціативу США та Росії, які переслідують виключно власні геополітичні інтереси. Також неврегульовані конфліктні ситуації в Африці, війна в Україні – все це характеризує неспроможність ООН впливати на кризові ситуації.

Результати зусиль структур ООН, які відповідають за сприяння розвитку, є незначні або взагалі не грають і не грали ніякої ролі. Надати допомогу мільярду найбідніших жителів планети не вистачить ресурсів у органів ООН. Структури, фонди та програми ООН, як правило, діють лише на «узбіччі» прогресу або в специфічних, сприятливих умовах [6].

Щодо багатьох ключових проблем світової політики досі немає чітких відповідей на питання про те, хто формує порядок денний ООН, виділяючи пріоритетні проблеми світового розвитку, хто забезпечує фінансові, матеріальні та кадрові ресурси для рішення глобальних проблем, хто застосовує силу до порушників норм міжнародного права. Рішення, як правило, приймаються посадовцями ООН і численною бюрократією її структурних підрозділів, що не вважають за зобов'язання відповідати, чиї інтереси вони просувають.

Виходячи з цього, ми вважаємо, що ключовим напрямом реформування повинні стати підвищення статусу групи структур ООН, які відповідають за розвиток, з метою розширення можливостей впливу на ці процеси та проблеми. Необхідне зміцнення колективного початку ООН та її структур, що опікуються питаннями соціально-економічного розвитку, за рахунок наступних заходів:

1. Реформування ЕКОСОП, що повинно призвести до підвищення впливу органу на рівні можливостей Ради Безпеки ООН. Глобальна

економічна рада безпеки повинна взяти на себе координуючу роль над МВФ, Світовим банком та СОТ, тим самим посиливши свій лідируючий початок, який був передбачений Статутом ООН. Розробка механізму посилення сучасного 10% впливу структур ООН – це ще один напрямок можливого реформування;

2. Посилення ролі МНО в діяльності ООН, які на сьогодні акцентують увагу на «дефіциті демократії» в діяльності міжнародної організації і, в цілому, на глобальному рівні ухвалення рішень. В умовах широкого поширення цінностей демократії та прав людини вимога МНО полягає у створенні прозорого процесу ухвалення рішень за рахунок розробки чітких процедур. МНО виконують не лише функцію громадського контролю за ухваленням рішень з глобальних питань, але й здійснюють роль своєрідних противаг по відношенню до держав як головних акторів традиційного світоустрою;

3. Перегляд діючої системи обов'язкових внесків згідно ініціативи США, замінивши її фінансуванням на добровільній основі. Це дозволить державам фінансувати самостійно у певному обсязі лише ті програми, які країни вважають ефективними. Такий «ринковий» принцип зміг би стати для всієї системи індикатором міцності.

Висновки. ООН на сьогодні знаходиться у кризовому стані та є організацією перехідного типу. З одного боку, ООН є структуроутворюючим елементом класичної системи міжнародних відносин, що ґрунтується на принципах суверенної рівності держав, які входять до неї. З іншого – демонструє прагнення адаптувати свою структуру та функції до викликів глобалізації. У результаті ООН належить до двох сфер глобальної політики – до історично складеної системи світоустрою та системи, що утворює новий світопорядок. Таким чином, ООН здатна стати сполученням двох світових політик, забезпечивши доступ МНО та окремих національних держав, індивідів у багатополлярний світ, спонукаючи до творчої конкуренції різних способів забезпечення миру та безпеки, прав і свобод людини.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Статут ООН. Сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_010 (дата звернення: 30.09.2022).
2. Білошицький С. ООН у системі глобального управління: перспективи реформування і демократизації. *Гілея*. 2010. № 30. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2010_30/Gileya30/P15_doc.pdf (дата звернення: 28.09.2022).
3. Доповідь ООН: рік пандемії загострив проблему голоду в світі. URL: <https://www.who.int/ru/news/item/12-07-2021-un-report-pandemic-year-marked-by-spike-in-world-hunger> (дата звернення: 02.09.2022).
4. Acemoglu Daron, Robinson James. *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. Crown Business, 2012. 546 p.
5. Бутрос Галі Бутрос. Нескорена Організація Об'єднаних Націй: Історія відносин між Організацією Об'єднаних Націй та Сполученими Штатами Америки. / Пер. з англ. Київ : XXI ст.-Злагода, 2000. 493 с.
6. Жукорська Я.М. Напрями реформування ООН: Рада Безпеки. *Право і суспільство*. 2015. № 4. С. 8–12.

REFERENCES:

1. Statut OON [UN Charter] (2022) Sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. Available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_010 (accessed 27 May 2022).
2. Biloshytskyi, S. (2010) OON u systemi hlobalnogo upravlinnia: perspektyvy reformuvannia i demokratyzatsii [The UN in the system of global governance: prospects for reform and democratization]. *Hileia*, no. 30. Available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2010_30/Gileya30/P15_doc.pdf (accessed 29 May 2022).
3. Dopovid OON: rik pandemii zahostryv problemu holodu v sviti [UN report: The year of the pandemic has exacerbated the world's hunger] (2021). Available at: <https://www.who.int/ru/news/item/12-07-2021-un-report-pandemic-year-marked-by-spike-in-world-hunger> (accessed 02 June 2022).
4. Acemoglu Daron, Robinson James (2012) *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. Crown Business, 546 p.
5. Butros, Butros-Hali (2000) *Neskorena Orhanizatsiia Obiednanykh Natsii: Istoriiia vidnosyn mizh Orhanizatsiieiu Obiednanykh Natsii ta Spoluchenyi Shtatamy Ameryky* [The Unconquered United Nations: A History of United Nations-United States Relations] / Per. z anhl. Kyiv: XXI st.-Zlakhoda, 493 p. (in Ukrainian)
6. Zhukorska, Ya.M. (2015) Napriamy reformuvannia OON: Rada Bezpeky [Areas of UN reform: Security Council]. *Pravo i suspilstvo*, no. 4, pp. 8–12.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.4

DOI: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.37-3>

ІНТЕНСИФІКАЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР В УМОВАХ ПОВОЄННОГО ПЕРІОДУ

INTENSIFICATION AS A COMPONENT OF THE ECONOMIC EFFICIENCY OF GRAIN PRODUCTION IN THE POST-WAR PERIOD

Вакуленко В.Л.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту імені професора Й.С. Завадського,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Vakulenko Vitalii

National University of life and environmental sciences of Ukraine

У статті досліджується інтенсифікація як складова економічної ефективності виробництва зернових культур в умовах повоєнного періоду. Встановлено, що урожайність визначається як найважливіший показник, що відображає рівень інтенсифікації сільськогосподарського виробництва. Встановлено, що відбулося скорочення експорту борошна, пшениці, ячміню, зерна та зернобобових, однак збільшився експорт жита та кукурудзи у 2022 році. З'ясовано, що у 2020 році спостерігаємо тенденцію до зменшення валового збору українськими аграріями зернових культур, якими було зібрано тільки 64933,39 тис. тонн зернових культур, однак у 2021 році було встановлено рекорд по валовому збору – 85680,1 тис. тонн, що було на 20746,71 тис. тонн більше, ніж у 2020 році, або на 31,95%. Встановлено, що для економічної ефективності виробництва зернових культур в умовах повоєнного періоду необхідно буде проводити глибокий статистико-економічний аналіз застосування землі.

Ключові слова: зернові культури, інтенсифікація, виробництво, повоєнний період.

The paper studies the intensification as a component of the economic efficiency of grain production in the post-war period. It was established that productivity is defined as the most important indicator reflecting the level of intensification of agricultural production. It was found that the export of flour, wheat, barley, grain and legumes decreased, but the export of rye and corn increased in 2022. It was determined that during 2019–2021, the sown area in Ukraine only increased, in particular, in 2019, 15,318.1 thousand hectares of agricultural land were used for sowing, in 2020, 15,392.2 thousand hectares of land were sown, and in 2021, the record amount of agricultural land for sowing is 15,943.9 thousand hectares, however, in 2022, due to the invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine, the sown area decreased. It was found that in 2020 we are observing a tendency to decrease the gross collection of grain crops by Ukrainian agrarians, with which only 64933.39 thousand tons of grain crops were collected, but in 2021 a record was set for gross collection – 85680.1 thousand tons, which was by 20,746.71 thousand tons more than in 2020, or by 31.95%. It was found that in the agriculture sector, as a result of 2021, there was an increase in production due to a significant increase in crop production, taking into account that the harvest of grain crops and sunflowers, despite changing weather conditions during the growing season, ripening and harvesting, became a record for the entire period of statistical observations. It was established, according to the State Statistics Service, that in 2021 the harvest of grain crops increased by 32.5% compared to the corresponding period of the previous year (a record 86 million tons), sunflower – by 25% (a record 16.4 million tons). It was established that for the economic efficiency of the production of grain crops in the conditions of the post-war period, it will be necessary to conduct a deep statistical and economic analysis of land use, the task of which is to study the use of land in the economy, taking into account intensification and rational land use.

Keywords: grain crops, intensification, production, post-war period.

Постановка проблеми. З-за сучасних умов соціально-економічний розвиток країни неможливий без формування ефективного агропромислового комплексу. Історію сільського господарства можна розглядати як тривалий процес інтенсифікації, оскільки суспільство прагнуло задовольнити свої постійно зростаючі потреби в продуктах харчування, кормах і клітковині шляхом підвищення продуктивності сільськогосподарських культур. У поєднанні з соціально-економічним розвитком, зростанням населення та зростанням світового попиту на продовольство, тиск, що виникає через пропозицію ресурсів, стає все більшим, наприклад, дедалі гостріша конкуренція у виробництві землі, води, енергії та інших харчових продуктів може призвести до підвищення світових цін на продовольство, що посилює рівень голоду в країнах, що розвиваються, і викликає соціальні та політичні хвилювання. Інтенсифікація як складова економічної ефективності сільського господарства визначається як об'єктивний і закономірний процес його розвитку, зміст якого визначається віддачею земельних угідь, що здобувається на основі додаткових вкладень. Інтенсивне застосування земель в сільськогосподарських підприємствах забезпечується при комплексному підході з урахуванням як економічних, так і природних чинників, об'єднуючи їх з метою досягнення найвищих результатів. Тому забезпеченість ефективного землекористування слід розглядати з позиції близьких і довгострокових цілей.

Оскільки виробництво продуктів є першою умовою життя безпосередніх виробників і будь-якого виробництва. Рівень життя в Україні та продовольча безпека держави визначаються ступенем розвитку сільськогосподарського виробництва всієї країни, на базі досягнень у технологіях обробки сільськогосподарських культур, що ґрунтуються на раціональному використанні невідновлюваних ресурсів та збільшенні частки відновлюваних. У зв'язку з цим, досить актуальним і необхідним у сучасних умовах є дослідження інтенсифікації як складової економічної ефективності виробництва зернових культур в умовах повоєнного періоду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематику інтенсифікації як складової економічної ефективності виробництва зернових культур в умовах повоєнного періоду досліджує незначна кількість науковців. Зокрема, наукові праці І. В. Бурачека, Н. В. Михайленка, І. В. Чукіна, Г. О. Коваленка, В. О. Жмуденка, Ж. А. Кононенка, Н. С. Дігтяра, Р. Мірошника, І. Баглая, О. І. Зінченка, В. Н. Салатенка, М. А. Білоножка, присвячені аналізу економічної ефективності виробництва зернових культур та забезпечення результативної діяльності агропромислового комплексу країни в умовах російсько-української війни.

Постановка завдання. Метою роботи є дослідження інтенсифікації як складової економічної

ефективності виробництва зернових культур в умовах повоєнного періоду. Для досягнення мети визначено наступні завдання: проаналізувати основні показники виробництва зернових культур; охарактеризувати інтенсифікацію як складову економічної ефективності виробництва зернових культур в умовах повоєнного періоду. При проведенні дослідження були використані загальнонаукові й спеціальні методи дослідження, зокрема аналіз і синтез, порівняння, узагальнення, системно-структурний аналіз.

Виклад основного матеріалу дослідження. Урожайність визначається як найважливіший показник, що відображає рівень інтенсифікації сільськогосподарського виробництва. Від правильного планування і прогнозування рівня урожайності сільськогосподарських культур багато в чому залежить якість планового економічного рівня таких економічних категорій, як: собівартість, продуктивність праці, рентабельність, прибутковість, і інші економічні показники результативності агропромислового виробництва. Таким чином, урожайність культур як загалом так і в кожному господарстві зокрема грає одну з перших ролей, і виробник сільськогосподарської продукції повинен прагнути до постійного підвищення урожайності всіх культур [1].

У лютому 2022 році відбувалася кардинальна зміна на ринку зернових культур в світі. Військова агресія РФ проти України була цілеспрямовано скерована на знищення української економіки, а насамперед на знищення аграрного сектора з метою спричинення світової паніки довкола українського зерна. У відповідності до наданих статистичних даних Міністерства аграрної політики та продовольства України, станом на 01.04.2022 прогнозовані площі посіву основних ярих сільськогосподарських культур під урожай 2022 року на контрольованій Україною території становлять 13438,4 тис. га, що на 3477,9 тис. га менше від показника минулого року [2]. Зменшення посівної площі спричинено окупацією та введенням активних бойових дій на території Херсонської, Запорізької, Донецької, Луганської областей; розграбуванні російськими військовими українських аграріїв, а саме крадіжка та вивезення в РФ с/г техніки та зернових культур; замінуванні посівних площ та знищення інфраструктури. У відповідності до статистичних даних Держмитслужби, можемо проаналізувати експорт з України зернових, зернобобових (з продуктами їх переробки) та борошна 2022/2023 МР, тис. тонн станом на 18.11.2022. З рисунку 1. бачимо, що відбулося скорочення експорту борошна, пшениці, ячменю, зерна та зернобобових, однак збільшився експорт жита та кукурудзи.

З метою аналізу інтенсифікації як складової економічної ефективності виробництва зернових культур в умовах повоєнного періоду та встановлення виявлення розвитку ринку зернових культур в Україні необхідне проведення

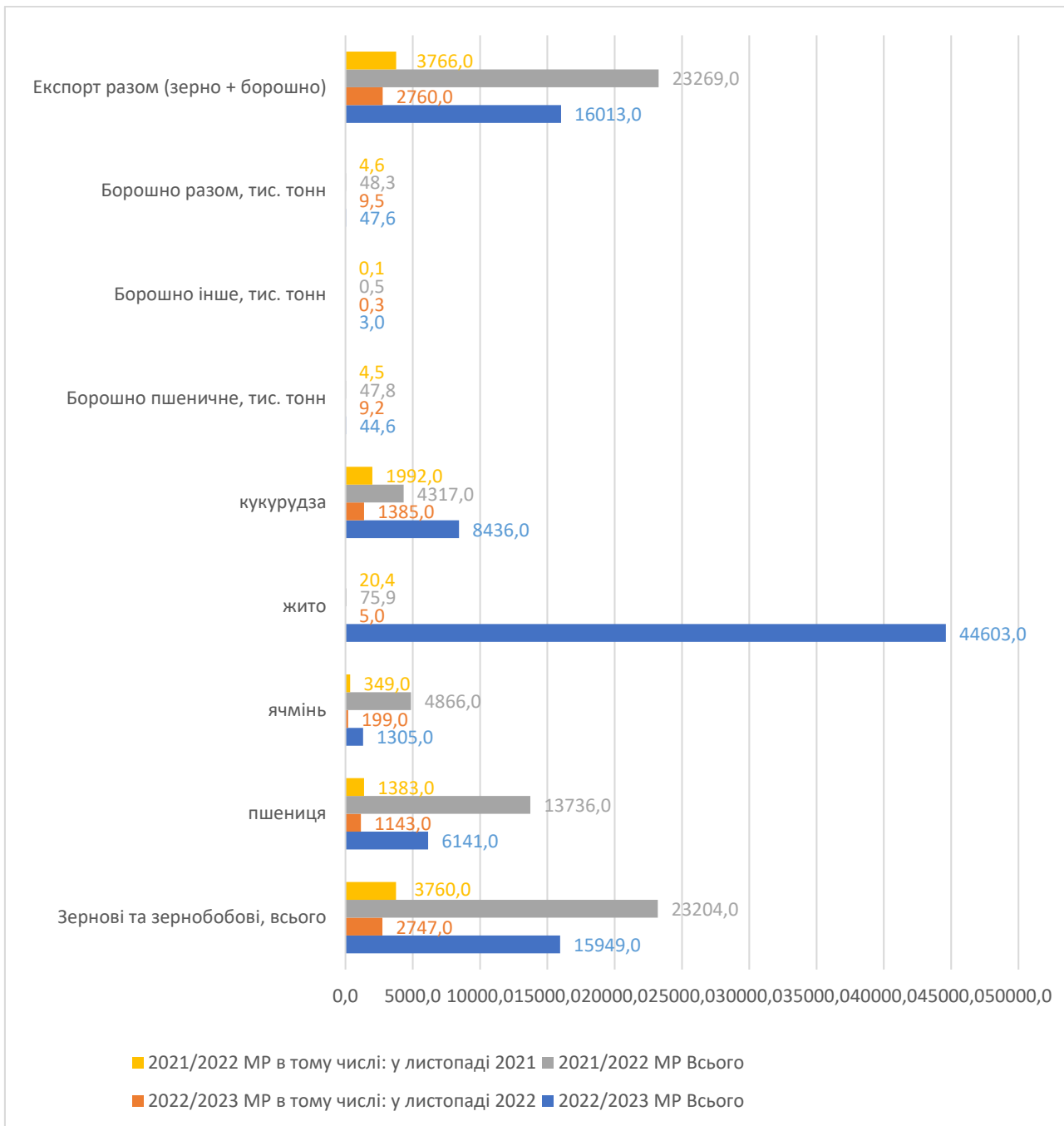

Рис. 1. Експорт з України зернових, зернобобових (з продуктами їх переробки) та борошна 2022/2023 МР, тис. тонн станом на 18.11.2022 (дані Держмитслужби)

Джерело: сформовано на основі [2]

аналізу дослідження їх урожайність за минулі роки. У зв'язку з цим проаналізуємо посівні площі в Україні, валовий збір зернових культур та урожайність з 1 гектара посівних площ, що відображено на рис. 2.

Отже, як видно з рисунку 2, посівна площа сільськогосподарських угідь в Україні щорічно зростала. Спостерігаємо, що протягом 2019–2021 рр. посівна площа в Україні лише зростала, зокрема у 2019 році під посівну було задіяно 15318,1 тис. га

сільськогосподарських угідь, у 2020 році засіяли 15392,2 тис. га земель, а у 2021 році була рекордна кількість сільськогосподарських угідь під посівну – 15943,9 тис. га., однак у 2022 році у зв'язку з вторгненням РФ на територію України відбулося зменшення посівної площі.

Стосовно валового збору українськими аграріями зернових культур за 2015–2021 роки бачимо, що обсяг постійно змінювався. У 2015 році українські аграрії зібрали 60125,82 тис. тонн збіжжя,

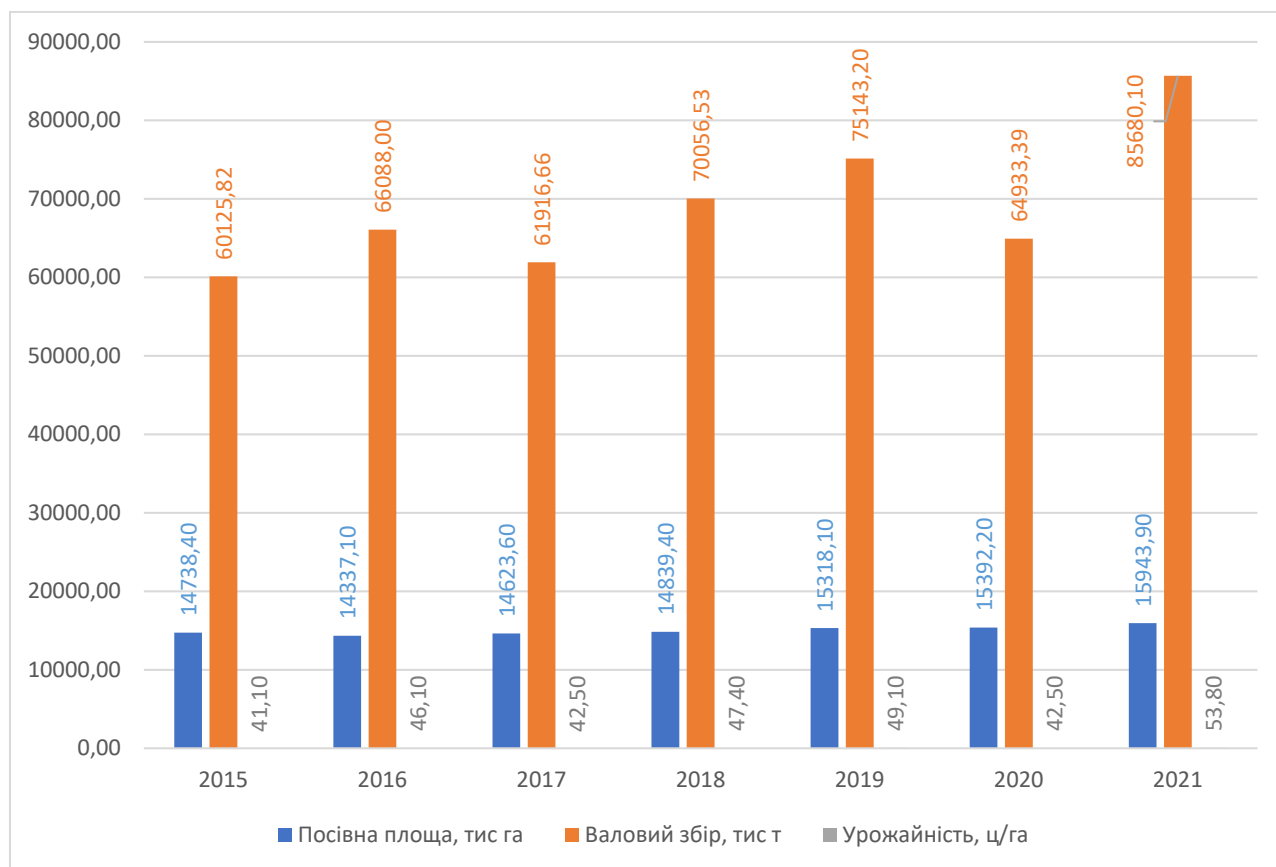

Рис. 2. Посівні площі, валовий збір та урожайність зернових культур в Україні протягом 2015–2021 рр.

Джерело: сформовано на основі [2]

у 2016 році зібрали 66088,0 тис. тонн збіжжя, у 2017 році зібрали 61916,66 тис. тонн зернових культур. У 2018 році відбулося суттєве зростання валового збору до 70056,53 тис. тонн збіжжя, що на 8139,87 тис. тонн було більше, ніж у 2017 році, або на 13,15%. У 2019 році, також, спостерігаємо зростання валового збору зернових культур – до 75143,2 тис. тонн, що було на 5086,67 тис. тонн було більше, або ж на 7,26%, ніж у 2018 році. У 2020 році спостерігаємо тенденцію до зменшення, де українськими аграріями було зібрано тільки 64933,39 тис. тонн зернових культур. А у 2021 році було встановлено рекорд по валовому збору – 85680,1 тис. тонн, що було на 20746,71 тис. тонн більше, ніж у 2020 році, або на 31,95% [3].

Отже, у сільському господарстві за підсумком 2021 року спостерігалось зростання виробництва (індекс сільськогосподарської продукції зріс на 14,4 % порівняно з «мінус» 10,1 % у 2020 році) за рахунок суттєвого зростання у рослинництві, враховуючи, що урожай зернових культур та соняшнику, незважаючи на мінливі погодні умови під час вегетації, дозрівання та збирання, став рекордним за весь період статистичних спостережень (індекс виробництва рослинницької продукції суттєво збільшився – на 19,9 % порівняно

з «мінус» 12,1 % відповідно). Так, за даними Держстату у 2021 році врожай зернових культур зріс на 32,5 % порівняно з відповідним періодом попереднього року (рекордні 86 млн. т), соняшнику – на 25 % (рекордні 16,4 млн т) [4].

Стосовно урожайності посівних площ, як бачимо на рисунку 2, відбувається щорічні зміни. У 2015 році урожайність становила 41,1 центнери зернових культур з 1 гектара, у 2016 році зросла до 46,1 центнери зернових культур з 1 гектара, у 2017 році зменшилася до 42,5 центнери зернових культур з 1 гектара. У 2018–2019 роках спостерігалось зростання урожайності: якщо у 2018 році зібрали 47,4 центнери зернових культур з 1 гектара, то у 2019 році – 49,1 центнери зернових культур з 1 гектара. У 2020 році відбувся спад урожайності – тільки 42,5 центнери зернових культур з 1 гектара. У 2021 році було встановлено рекорд урожайності зернових культур – 53,8 центнери зернових культур з 1 гектара. Даний показник аграріям вдалося досягти за рахунок сприятливих кліматичних умов та застосування прогресивних форм ведення сільського господарства.

Значна урожайність посівних площ в Україні спричиняє надлишок зернових культур, які йдуть на експорт. На рис. 3 відображені основні країни-імпортери зернових культур з України у 2020–2021 рр.

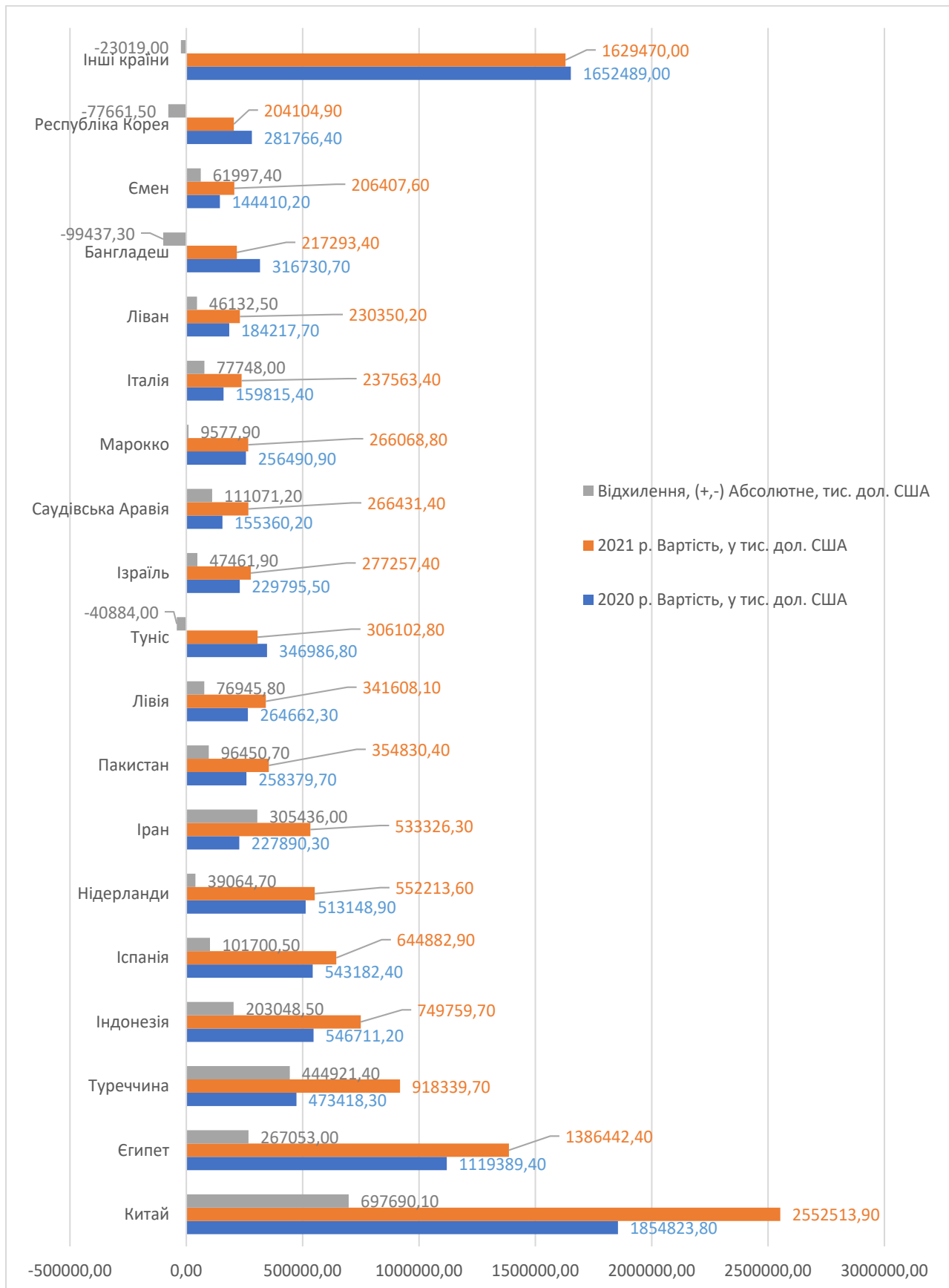

Рис. 3. Найбільші імпортери зернових культур з України у 2020–2021 рр.

Джерело: сформовано на основі [2]

Отже, як бачимо з рисунку 3, найбільшими імпортерами зернових культур України у 2020–2021 рр. було ряд світових країн. Зокрема, найбільшим імпортером виступає Китай, що закупив зернових культур у 2020 році на суму 1854823,8 тис. дол. США, або ж 19,46% від всього обсягу. У 2021 році Китай збільшив закупівлю обсяги зернових культур до 2552513,9 тис. дол. США, або ж 20,68% від всього обсягу, що було на 697690,1 тис. доларів США більше.

Другим найбільшим імпортером являється Єгипет, що імпортував зернових культур на суму 1119389,4 тис. доларів (11,23% всього обсягу) у 2020 році. У 2021 році спостерігаємо збільшення обсягу закупівлі зернових культур Єгиптом до 1386442,4 тис. дол. США, або ж 11,23% всього обсягу, що було на 267053,0 тис. доларів США більше. Третім найбільшим імпортером зернових культур являється Туреччина, що імпортувала у 2020 році 473418,3 тис. доларів США (4,97% всього обсягу). У 2021 році Туреччина наростила обсяги закупівлі зернових культур в Україні – до 918339,7 тис. дол. США (11,23% від всього обсягу).

Стосовно інших країн-імпортерів наступні позиції у 2021 році займають країни, які також наростили обсяги закупівлі зернових культур в Україні: Індонезія – на суму 749759,7 тис. дол. США (6,07% всього обсягу); Іспанія – на суму 644882,9 тис. дол. США (5,22% всього обсягу); Нідерланди – на суму 552213,6 тис. дол. США (4,47% всього обсягу); Іран закупив – на суму 533326,3 тис. дол. США (4,32% всього обсягу).

До країн-імпортерів частка, яких в сукупному обсязі закупівлі зернових культур була меншою 3,0% належать Пакистан, Лівія, Туніс, Ізраїль, Саудівська Аравія, Марокко, Італія, Ліван, Бангладеш, Ємен та Республіка Корея. На інші країни, частка яких в закупівлі зернових культур в підсумку становила менше 1,0%, припадало у 2020 році 17,37% від всього обсягу зернових культур (1652489,0 тис. дол. США). У 2021 році інші країни закупили зернових культур на суму 1629470,0 тис. дол. США (17,0% від всього обсягу). Таким чином, сумарно імпортери закупили в українських аграріїв зернових культур в обсязі 9529669,1 тис. дол. США у 2020 році, а у 2021 році даний обсяг зріс до 12343875,2 тис. дол. США, що було більше на 2814206,1 тис. дол. США (на 29,53%).

Оскільки значна експортна частина зернових культур в Україні до початку повномасштабного вторгнення РФ до покупців скеровувалася через порти Миколаєва, Південної Одеси, Чорноморська. Отже, в сумарному обчисленні даний показник становив 95% зернових вантажів, які вивозились відзначеними морськими шляхами, а 5% припадало на Маріуполь та Бердянськ. В основному зернові культури в порти доставлялися залізницею.

Від початку воєнних дій на території України експорт зерна через портові термінали був припинений [5]. Значна чисельність експорту

зернових культур сьогодні асекурується за допомогою залізничних перевезень. Експорт скеровується в порти на Дунаї та напряму в румунський морський порт Констанца, а також в порти країн Балтії. З'ясовано, що через транспортування залізницею та автомобільним транспортом в середньому до вартості зернових культур додається від 20% до 40% [6].

Отже, головною проблемою для ринку зернових культур в Україні стала військова агресія РФ, яка має на меті не допустити українське зерно на світовий ринок та спричинити голод. Блокування українських портів у Чорному та Азовському морі не надає змоги імпортерам вивозити зернові культури з України у потрібних обсягах, а тільки реалізуючи незначні перевезення залізничним та автомобільним транспортом.

Проте значний обсяг зібраного урожаю зернових залишається на складах, що є дуже ризиковим з-за сучасних кондицій, через те, що ракетні удари російських військових були скеровані саме на знищення української інфраструктури. У зв'язку з наявністю високого рівня пропозиції зернових культур в середині країни відбулося падіння цін на продукцію, в результаті чого перед аграріями постала проблема – досягнення рівня безбитковості власного виробництва.

Отже, зниження рівня негативного впливу чинників на розвиток ринку зернових культур України з-за сучасних кондицій імовірно завдяки активній державній підтримці аграрного сектору, впливу міжнародних партнерів на ситуацію, що склалася навколо українського зерна. Вбачаємо, що основними шляхами розв'язання проблем на ринку зернових культур являється: асекурація українських аграріїв посівним матеріалом, паливом та с/г технікою; стабілізація військово-політичної ситуації в країні; формування безпечних умов праці (розмінування посівних площ), максимальні посіви зернових культур в безпечних регіонах країни; використання інноваційних технологій при виробництві та зберіганні зернових культур [3].

Для економічної ефективності виробництва зернових культур в умовах повоєнного періоду необхідно буде проводити глибокий статистико-економічний аналіз застосування землі, завданням якого є вивчення використання земельних угідь в господарстві з урахуванням інтенсифікації та раціонального землекористування. Оскільки основним завданням інтенсифікації являється підвищення виходу продукції з розрахунку на одиницю наявних виробничих ресурсів – земельних угідь, трудових ресурсів, основних фондів і оборотних засобів [7].

Дані заходи нададуть змогу Україні пережити кризовий 2022 рік та з оптимізмом готуватися до викликів у 2023 році. Зменшення впливу військової агресії РФ, розблокування морських портів та пошук альтернативних шляхів для експорту зернових культур надасть змогу зменшити ймовірність світового голоду [8].

Отже, сільське господарство визначається пріоритетним сектором для української економіки, оскільки воно забезпечує більше 50% фонду споживання населення і визначається як пріоритетний сектор економіки в товарній структурі експорту та займає друге місце серед секторів економіки, і протягом тривалого періоду часу має позитивне зовнішньоторговельне сальдо, однак через повномасштабну війну на території України, ці показники значно погіршилися [9, с. 135; 10].

Таким чином, підтримуючі заходи щодо економічної ефективності виробництва зернових культур в умовах повоєнного періоду повинні бути скеровані інституційними структурами на формування потрібних кондицій для інтенсифікації сільського господарства.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі проведеного дослідження можна дійти висновку, що інтенсифікація як складова економічної ефективності виробництва зернових культур в умовах повоєнного періоду набуває серед дослідників все більшої актуальності. Таким чином, існуюча ситуація на ринку зернових культур України вимагає реалізації рішучих кроків стосовно стабілізації

військо-політичної ситуації в державі, шляхом залучення до даного процесу не тільки вищого керівництва України, але й інших світових лідерів країн-партнерів. Важливою є державна підтримка аграріїв шляхом забезпечення посівним матеріалом, паливом, надання пільгового кредитування тощо, з метою забезпечення виробництва зернових культур для потреб населення країни.

Практичне значення проведеного дослідження полягає в тому, що висновки та рекомендації, розроблені автором та запропоновані в статті, можуть бути використані для: забезпечення формування ефективної управлінської політики для забезпечення економічної ефективності виробництва зернових культур в умовах повоєнного періоду. Отримані результати дослідження можуть бути використані для застосування сучасних підходів до інтенсифікації сільського господарства, що надасть змогу забезпечити економічну ефективність виробництва зернових культур в умовах повоєнного періоду та забезпечити конкурентоспроможність агропромислового комплексу в умовах російсько-української війни.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Зінченко О. І., Салатенко В. Н., Білоножко М. А. Рослинництво : підручник. Київ : Аграрна освіта, 2001. 591 с.
2. Офіційний веб-сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. URL: www.minagro.gov.ua (дата звернення: 19.11.2022).
3. Мірошник Р., Баглай І. Проблеми ринку зернових культур в Україні та шляхи їх вирішення. *Економіка та суспільство*. 2022. № (39). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-24> (дата звернення: 19.11.2022).
4. Міністерство економіки України. ЗВІТ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ 2021. 2022. 96 с.
5. Як вплинула війна на посівну, пальне, експорт, пробезпеку та елеваторну інфраструктуру АПК. *Гаряча агрополітика*. 2022. URL: <https://agropolit.com/blog/502-yak-vplinu-la-viyna-na-posivnu-palne-eksport-prodbezpeku-ta-elevatornu-infrastrukturu-apek> (дата звернення: 19.11.2022).
6. Проблеми експорту зерна через ЄС та потужностей зберігання в Україні. Головний елеваторний сайт країни. 2022. URL: <https://elevatorist.com/blog/read/761-eksport-cherez-suhoputni-shlyahi-do-yes-mojlivosti> (дата звернення: 19.11.2022).
7. Кононенко Ж. А., Дігтяр Н. С. Інтенсифікація як складова економічної ефективності використання землі. *Ефективна економіка*. 2017. № 4. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5535> (дата звернення: 19.11.2022).
8. Чукіна І. В., Коваленко Г. О., Жмуденко В. О. Напрями і стратегічні пріоритети ефективного розвитку виробничо-господарської структури аграрних підприємств. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 6. С. 21–26. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.6.21> (дата звернення: 19.11.2022).
9. Бурачек І. В., Михайленко Н. В. Сучасний стан та перспективні напрями розвитку сільського господарства в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 21. С. 134–137.
10. Сільське господарство України : статистичний збірник. 2020. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/09/zb_sg_20.pdf (дата звернення: 19.11.2022).

REFERENCES:

1. Zinchenko O. I., Salatenko V. N., Bilozhko M. A. (2001) Roslynnnytstvo: pidruchnyk [Plant cultivation]. Kyiv: Ahrarna osvita, 591 p. (in Ukrainian)
2. Ofitsiyniy veb-sait Ministerstva ahrarnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy (2022) [Official website of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine]. Available at: www.minagro.gov.ua (in Ukrainian)
3. Miroshnyk R., Bahlai I. (2022) Problemy rynku zernovykh kultur v Ukraini ta shliakhy yikh vyrishennia [Problems of the grain market in Ukraine and ways to solve them]. *Ekonomika ta suspilstvo*, no. (39). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-24> (in Ukrainian)
4. Ministerstvo ekonomiky Ukrainy (2022) Zvit pro diialnist 2021 [Activity report 2021], 96 p. (in Ukrainian)
5. Yak vplynula viina na posivnu, palne, eksport, prodbezpeku ta elevatornu infrastrukturu APK. Hariacha ahrapolityka (2022) [How the war affected crops, fuel, exports, security and elevator infrastructure of the agricultural

sector. Hot agricultural policy]. Available at: <https://agropolit.com/blog/502-yak-vplinula-viyna-na-posivnu-palne-eksport-prodbezpeku-ta-elevatornu-infrastrukturu-apk> (in Ukrainian)

6. Problemy eksportu zerna cherez YeS ta potuzhnosti zberihannia v Ukraini. Holovnyi elevatornyi sait krainy (2022) [Problems of grain export through the EU and storage capacities in Ukraine. The main elevator site of the country]. Available at: <https://elevatorist.com/blog/read/761-eksport-cherez-suhoputni-shlyahi-do-yes-mojlivosti> (in Ukrainian)

7. Kononenko Zh. A., Dihtiar N. S. (2017) Intensyfikatsiia yak skladova ekonomichnoi efektyvnosti vykorystannia zemli [Intensification as a component of the economic efficiency of land use]. *Efektivna ekonomika*, no. 4. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5535> (in Ukrainian)

8. Chukina I. V., Kovalenko H. O., Zhmudenko V. O. (2021) Napriamy i stratehichni priorytety efektyvnoho rozvytku vyrobnycho-hospodarskoi struktury ahrarnykh pidpriemstv [Directions and strategic priorities of effective development of production and economic structure of agricultural enterprises]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 6, pp. 21–26. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.6.21> (in Ukrainian)

9. Burachek I. V., Mykhailenko N. V. (2018). Suchasnyi stan ta perspektyvni napriamy rozvytku silskoho hospodarstva v Ukraini [Current state and prospects of agricultural development in Ukraine]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, vol 21, pp. 134–137. (in Ukrainian)

10. Silske hospodarstvo Ukrainy: statystychnyi zbirnyk (2020). Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/09/zb_sg_20.pdf (in Ukrainian)

УДК 339.133.017

DOI: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.37-4>

ЄМНІСТЬ РИНКУ ПРОДУКЦІЇ РИБАЛЬСТВА ТА РИБНИЦТВА НА ЗАСАДАХ ВИЗНАЧЕННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ ПРОПОЗИЦІЇ ТА ПОПИТУ

THE CAPACITY OF THE FISHERIES AND FISHERIES PRODUCTS MARKET ON THE BASIS OF DETERMINING THE RATIO OF SUPPLY AND DEMAND

Купінець Л.Є.

доктор економічних наук, професор,
головний науковий співробітник
відділу економіко-екологічного розвитку приморських регіонів,
ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень
Національної академії наук України»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9251-4014>

Шершун О.М.

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії,
молодший науковий співробітник
відділу економіко-екологічного розвитку приморських регіонів,
ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень
Національної академії наук України»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8595-269X>

Kupinets Larysa, Shershun Olha

State Organization "Institute of market and economic&ecological researches
of the National Academy of Sciences of Ukraine"

В роботі обґрунтовано методичні підходи для оцінки ємності національного та регіонального ринку продукції рибальства та рибництва (аквакультури). Досліджено структуру ринку риби та визначено дійові фактори впливу на його динаміку в секторах морського та прісноводного рибальства, морського та прісноводного рибництва (аквакультури), переробного сектору та експортно-імпоротної динаміки. На основі методу структурної характеристики розраховано складові ємності національного ринку риби та рибних продуктів. Обрано методичний підхід розрахунку на його базі ємності регіональних ринків з використанням індексу їх купівельної спроможності, функціонування яких обумовлено наявністю по всій території України інфраструктури для вирощування широкого асортименту товарної аквакультури. Проведено оцінку рівня залежності від імпорту. Надано пропозиції щодо розвитку рибництва та рибальства в країні.

Ключові слова: рибництво, рибальство, індустріальна аквакультура, ємність ринку, структура ринку риби та рибпродуктів, імпортозалежність.

Methodological approaches for assessing the capacity of the national and regional market for fishing and fish farming (aquaculture) products are substantiated in the work. The structure of the fish market was studied and the active factors affecting its dynamics in the sectors of sea and freshwater fishing, sea and freshwater fishing (aquaculture), the processing sector and export-import dynamics were determined. Based on the method of structural characteristics, the component capacities of the national market of fish and fish products were calculated. A methodical approach was chosen for calculation based on the real and potential capacity of regional markets using the index of their purchasing power, the functioning of which is determined by the availability of infrastructure throughout the territory of Ukraine for the cultivation of a wide range of commercial aquaculture. This allows you to adjust the volume of product sales, assess the level of consumption of fishery products, build a marketing strategy, import substitution for manufacturers and importers, adjust the assortment, choose a price policy, determine the market share of any manufacturer and its competitive position. The dynamics of the catch of aquatic bioresources in the Ukrainian Black Sea region by fishing areas and regions are shown. The supply of commercial aquaculture and import-export trends in the fishing industry were evaluated. An assessment of the level of dependence on imports was carried out

using data from European, state, industry and customs statistics, which made it possible to identify certain gaps in the statistical representation of the development of the industry. The option of reducing import dependence due to the development of the country's aquaculture activities is substantiated. The characteristics of the fishing industry of Ukraine according to the most imported types of fish products are given. Measures to intensify fishing activities to meet the needs of the population with fish and fish products and the development of an import substitution program are proposed, since the quality of products entering the national market does not meet the standards of safe consumption.

Keywords: fish farming, fishing, industrial aquaculture, market capacity, market structure of fish and fish products, import dependence.

Постановка проблеми. Розвиток ринку, як спосіб взаємодії виробників і споживачів, супроводжується розрахунками низки специфічних показників, що дозволяють з'ясувати здатність конкретного сегменту ринку споживати ту чи іншу продукцію. Визначення таких показників є основою планування та прогнозування, подальшої маркетингової стратегії розвитку ринку, управлінських рішень та напрямків інвестування галузі в будь-якому регіоні. Визначення ємності ринку риби та рибних продуктів передбачає вибір масштабу розрахунку, врахування цільової групи споживачів даної продукції, норм та реалій її споживання, фактичного (поточного) попиту (споживання) та його динаміки; купівельної спроможності населення; часового періоду аналізу, факторів впливу на розвиток ринку та його сегментів. Наявність в регіонах України інфраструктури для вирощування всього асортименту товарної аквакультури обумовлює необхідність визначення ємності цих ринків, уникаючи складних аналітичних досліджень, а пропонуючи гнучкий, найбільш пристосований спосіб регулярного відстежування динаміки ринку в умовах обмеження даних офіційної статистики та маркетингового аналізу для швидкого реагування на зміни, обумовлені дією мінливих факторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інформаційна база даної роботи побудована на використанні публікацій методичного характеру в частині визначення динаміки ринків та його сегментів, які використані для вторинного дослідження ринку риби та рибопродуктів на основі доступних спостережень офіційної статистики. Даній проблематиці присвячені роботи Лотиш О.Я. [1], Мішеніної Г.А. [2], Матвєєвої Ю.Т. [3], Белової Т.Г. [4], Кременя В.М. [5] та багатьох інших.

Постановка завдання. Метою роботи є визначення ємності національного та регіонального ринків продукції рибальства та рибництва (аквакультури) в умовах існуючого поля статистичних спостережень.

Виклад основного матеріалу. Існують багато підходів і методів розрахунку ємності ринку, розміру (обсягу) ринку, розміру ємності ринку. Наведені індикатори в теорії розглядаються як синоніми. В практиці застосовують низку методів для визначення ємності ринку на рівні країни, регіону, компанії. Але існуючі методи не дають абсолютно точного результату

і носять приблизний характер. Єдиного підходу до розрахунку розміру ринку не існує [1–5].

Перелічені методи розрахунку можна використовувати разом або незалежно з метою отримання максимально точних результатів. Методику розрахунку в такому випадку обирають, враховуючи специфіку товару та конкретну ринкову ситуацію. Види діяльності у сфері морського і прісноводного рибальства та збирання аквакультур класифікують відповідно у рибальстві (група 03.1) та рибництві (аквакультурі) (група 03.2) [6].

Структуру ринку риби та рибних продуктів – доволі складна системи господарських відносин. Критерій, за яким розглянуто його структуру стосується безпосередньо риби і продуктів її переробки та є основою дослідження виробництва і споживання, пропозиції та попиту товарів. Ринок через свої механізми впливає на виробництво, змінює його структуру, відновлює рівновагу пропозиції та платоспроможного попиту. Суб'єктами рибного ринку є все населення, а складовою – регіональні ринки. Їх функціонування обумовлено наявністю по всій території України інфраструктури для вирощування всього асортименту товарної аквакультури. Для загальної оцінки ринку риби потрібно визначити всі складові пропозиції.

Найбільш очевидними причинами динаміки ринку риби та рибної продукції є перерозподіл часток вилову в природних умовах та умовах штучного вирощування, а також динаміка експортно-імпортних операцій. Все це обумовлює дію низки факторів впливу як на функціонування ринку в цілому, так і на функціонування його окремих сегментів (табл. 1).

До 2000 року структура вилову риби розподілялась наступним чином: 82% – в морських економічних зонах інших країн; 10% – у внутрішніх водних об'єктах; 7% – в морській економічній зоні України; 1% – у відкритому морі. З 2017 року почалось падіння видобутку морської риби [7; 8]. Скорочення океанічного вилову стало дуже чутливим для України, адже призвело до скорочення вилову з майже 400 тис. т до 225 тис. т, а в 2020 р. вилов скоротився до 76 тис. т. Але, враховуючи тенізацію ринку, вилов вважають, орієнтуючись на можливі обсяги, набагато більшим. За даними Асоціації рибалок України розмір тіньової добічі оцінюється в діапазоні 50% для промислового вилову (близько 32 тис. т)

Таблиця 1

Фактори впливу на розвиток ринку риби та рибопродуктів

Морське та прісноводне рибальство	Морське рибництво (аквакультура)	Прісноводне рибництво (аквакультура)	Переробний сектор	Імпорт-експорт
Зміна динаміки часток видобутку морської та прісноводної риби на користь прісноводної. Збереження запасів водних біоресурсів	Відсутність місць, сприятливих для розвитку марикультури. Особливості вирощування риби	Недостатнє використання потенціалу внутрішніх водойм. Особливості вирощування риби. Відсутність кліматичних умов, необхідних для вирощування	Зростання рівня споживання готових рибопродуктів, що пройшли промислової переробки як світовий тренд	Вартість національної валюти щодо долара.
Кліматичні зміни і як слідство зміна умов існування екосистем водних об'єктів			Брак виробничих потужностей	Реальні доходи населення
Глобалізаційні процеси			Висока вартість готової продукції	Відповідність стандартам
Сезонність попиту: у літні місяці імпорт та споживання знижуються більш ніж 2 рази щодо осінньо-зимового періоду			Розвиток харчових технологій	Орієнтація імпортерів на власне розуміння тенденцій розвитку ринку
Релігійні свята			Зростання ринку технологічного обладнання	Імпорт більш дешевої риби та продукції її переробки
Недостатнє інфраструктурне забезпечення			Розвиток кредитування українських імпортерів	Зміна величини збору на імпортні продукти
Харчові вподобання населення та рівень реальних доходів населення			Фінансування будівництва рибних ферм і переробних заводів	Залежність структури імпорту від структури споживання
Високий рівень фізичного та морального зносу рибпромислового флоту. Відсутність коштів для модернізації флоту та придбання нових суден	Слабка підтримки бізнесу з боку держави та інституціональні пастки.		Недостатня популяризація риби як продукту харчування	Експорт переробленої риби компаніями-імпортерами
Відсутність інвестицій та низька інвестиційна привабливість				
Анексія Криму				

Джерело: авторська розробка

і 60% (12 тис. т) для аквакультури. Окрім незаконно виловленої риби ринок наповнює риба, завезена в країну за «нелегальними» схемами, якість якої сумнівна. За різними оцінками, це може бути 80-120 тис. тон, які також потрапляють на ринок. Морське рибальство в Азовському та Чорному морях в таких умовах залишається важливим джерелом постачання риби на український ринок. Для українського рибальства відкритими залишаються: експедиційний промисел в зоні відповідальності Комісії за збереження морських живих ресурсів Антарктики (CCAMLR); в зоні відповідальності Організації з рибальства у Північно-Західній Атлантиці (NAFO); Азовське море; Чорне море (його північно-західна частина); Причорноморські лимани; ріки Дунай,

Дністер, Дніпро та водосховища; Дніпровсько-Бузька естуарна система.

Визначення ємності ринку і прогноз її зміни виступає основою ефективного розвитку сфери рибальства і рибництва. Наявність таких розрахунків дозволяє скорегувати обсяги продажу товару, оцінити рівень споживання продукції рибної галузі, побудувати стратегію маркетингу, імпортозаміщення для виробників та імпортерів, скорегувати асортимент, обрати цінову політику, визначити ринкову частку будь-якого виробника та його конкурентну позицію.

В основу розрахунку ємності ринку риби та рибних продуктів покладено результати проведеного аналізу динаміки вилову риби та інших водних ресурсів, які побудовані на даних державної

статистики, Держрибагентства України, матеріалів економічних видань та аналітичних звітів.

Точність розрахунку і визначення його складових залежить від ступеня достовірності даних статистичного спостереження. Відомо, що збільшення точності розрахунків потребує додаткових коштів на відміну від результату, який має похибку виміру. Але відомо й інше, якщо використовувати при розрахунках один той самий алгоритм, коректність динаміки ємності ринку можна вважати цілком прийнятною.

Ємність ринку змінюється в залежності від сукупного попиту споживачів та рівня цін на продукцію, тобто зростає при збільшенні сукупного попиту та зменшується при рості цінового фактору.

Розрахунок ємності ринку представлено в таблиці 2.

За даними розрахунків, реальна ємність ринку коливається на рівні 451-496 тис. т риби та продуктів її переробки на рік. Враховуючи тенізацію цього сегменту продовольчого ринку, можна припустити, що реальний обсяг українського споживчого кошика сягає 600-650 тис. т, а споживання більше розрахункового значення на 30-35%. Враховуючи споживацькі вподобання, існує категорія населення, яка споживає риби та рибопродуктів на рівні фізіологічних рекомендацій і вище. Але в цьому разі потенційна ємність ринку складає 850 тис. т. В основу розрахунку покладено загальне споживання риби та рибної продукції і чисельність населення.

Розрахунки показали, що внутрішній ринок української риби та рибної продукції існує переважно за рахунок імпорту. Доля аквакультури не перевищує 3%. Враховуючи, що питома вага промислу у загальному споживанні падає, значимість аквакультури буде зростати, але потрібні реальні кроки, які створять умови для інвестування цього бізнесу.

Рівень споживання риби та продуктів її переробки виступає показником продовольчого забезпечення населення, який потрібно підтримувати на рівні фізіологічного доцільного споживання. Загальне споживання того чи іншого продукту визначається шляхом розроблення балансу попиту і пропозиції, в основу якого покладено дані відомчих статистичних спостережень ресурсної складової риби і рибної продукції та використання її за можливими напрямками.

За класичною схемою складання продовольчого балансу попит дорівнює пропозиції. При цьому пропозиція враховує показник власного виробництва, імпортні закупки та зміну запасів продукції. Попит формують обсяг споживання продукції та розмір експорту. Кожна із складових має свій порядок розрахунку.

В основу алгоритму формування балансу риби та рибних продуктів покладено методологію Продовольчої сільськогосподарської організації ООН (ФАО) (табл. 3). Точність розрахунку і визначення його складових залежить від ступеня достовірності даних статистичного спостереження.

Таблиця 2

Динаміка показників функціонування ринку риби та рибної продукції

Показники	2018	2019	2020	2021
1. Обсяг промислової добичі водних біоресурсів (т), в т.ч.:	86223	92682	76508	69873
– у внутрішніх водах України	46820	22929	23291	22663
– інші регіони промислу	25826	57078	41284	36109
– аквакультура	13577	12675	11933	11101
Імпорт (т)	375399	394029	399037	431938
Експорт (т)	10514	11542	12150	12679
Ємність ринку (реальна) (тис. т)	451111≈451	475169≈475	495767≈496	456760≈457
Ємність ринку (потенційна) (виходячи з максимально можливого рівня їх споживання) (тис. т)	848	843	838	832
Чисельність населення (тис. на 01.01.)*	42 386	42 153	41 902	41 588
Споживання на душу населення (кг) (за даними статистики)	10,6	11,3	11,8	11,0
Споживання на душу населення (кг) (з врахуванням ННН-рибальства та сірого імпорту) ≈ 150 тис. т щорічно	14,2	14,8	15,4	14,6
Питома вага (%):				
– імпорту у загальному споживанні	83,0	82,9	87,1	87,3
– аквакультури у загальному споживанні	3,0	2,7	2,4	2,4
– промислу у загальному споживанні	16,1	16,8	13,0	8,0

Джерело: авторський розрахунок

Примітка: * чисельність населення визначена з використанням [16]

Таблиця 3

Баланс риби та рибних продуктів (тис. т)

Показники	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Виробництво	89	88	93	86	93	77	70
Зміна запасів*	-3	-2	-8	8	0	5	-2
Імпорт	230	300	400	375	394	399	432
Усього ресурсів	322	390	501	453	487	504	471
Експорт	10	10	13	11	12	12	13
Втрати *	2	3	5	6	7	5	5
Фонд споживання	310	377	483	436	468	486	454
На одну особу, кг	7,2	8,8	11,3	10,3	11,1	11,6	10,9

Джерело: розраховано з використанням даних [17]

Примітка: * розрахунок зроблено на базі власних досліджень, окрім даних, помічених зірочкою
Враховано наступну чисельність населення за вказаний період відповідно 2015 р. – 42 929 тис.; 2016 р. – 42 761 тис.; 2017 р. – 42 585 тис.; 2018 р. – 42 386 тис.; 2019 р. – 42 153 тис.; 2020 р. – 41 902 тис.; 2021 р. – 41 588 тис.

Врахування зміни запасів та втрат майже не змінили тенденцій динаміки фонду споживання та середньорічного споживання риби та продуктів її переробки.

Ємність регіонального ринку (Єрр) розрахуємо з врахуванням індексу купівельної спроможності регіонального ринку (Ікс=1 / Іспц) (табл. 4).

Індекс інфляції, або індекс споживчих цін – показник, що характеризує зміни загальної рівня цін на товари та послуги, які купує населення для невиробничого споживання. Індекс споживчих цін є єдиним для всіх регіонів України показником динаміки сукупної ціни одного набору товарів та послуг у різні періоди. і є. Кожний товар – представник отримує, який використовується для розрахунку індексу цін за групами товарів. Кожен такий товар має свій ваговий коефіцієнт і в залежності від його величини та рівня зміни цін, впливає на індекс в різній мірі. Так, риба та рибні продукти має ваговий коефіцієнт 0,02896, який розраховується шляхом прямого віднесення витрат домогосподарств до відповідних товарів – представників. Розрахунки цього показника є достатньо надійними, оскільки Іспц, як показник реального сектору економіки України, входить до формату стандарту поширення даних МВФ, до якого Україна приєднана, що свідчить про використання надійних статистичних методів при його розрахунку, що відповідають вимогам ЄС [18].

Розрахунки в таблиці 4 виконані наступним чином. Скориставшись алгоритмом розрахунку ємності регіонального ринку (Єрр) розрахуємо ємність ринку риби та рибної продукції областей Українського Причорномор'я, а також сумарне значення по роках періоду, що досліджується. В основу розрахунку покладемо відповідні значення індексу споживчих цін (в розрізі областей Українського Причорномор'я). Аналогічні розрахунки проведемо з використанням базового індексу споживчих цін та індексу споживчих цін за категорією «Риба та продукти з риби». Означені

індекси однакові для областей Українського Причорномор'я. Таким чином визначено реальну та потенційну ємність регіональних ринків. Визначимо наскільки реальним є такий розрахунок. Це можливо, обравши інший шлях розрахунку, а саме через обсяги споживання. Враховуючи споживачькі вподобання, ми отримаємо значення ємності ринку, які за розрахунками повинні знаходитися в отриманому розрахунковому діапазоні за алгоритмом, наведеним вище.

Основні вхідні дані зводяться до наступного. Не все населення споживає рибу. Основні причини такого ставлення населення до цього продукту наступні: висока ціна, алергічні реакції, складність приготування, небажання готувати, наявність токсинів, зокрема важких металів навіть в океанічній рибі. За даними маркетингових досліджень рибу та рибні продукти споживають не більше 50% населення. Третина з цього числа споживає рибу не частіше одного разу на тиждень. Решта 2-3 рази на тиждень. Тому логічно поділити цю групу у співвідношенні 50:50. Фізіологічною нормою споживання вважається 100 г рибного філе без шкіри, кісток та додаткових інгредієнтів. В основу розрахунку покладено середню чисельність наявного населення областей Українського Причорномор'я (табл. 4). Для зручності розрахунків, динаміка попиту вважалася рівномірною, хоча відомо, що попит на рибу має певну сезонність, зростає, починаючи з жовтня до кінця грудня, тримається до початку квітня та спадає ближче до літніх місяців.

Отримані результати розрахунку свідчать, що розрахована таким чином ємність регіонального ринку риби та рибних продуктів знаходиться в чисельному діапазоні, визначеному через індекс купівельної спроможності.

Узагальнюючим індикатором спожитої і використаної в країні промислової продукції є показник загального споживання, який визначається як сума обсягів випуску та імпорту за мінусом обсягу експорту цієї продукції. Для визначення рівня імпортозалежності економіки у сучасній

Розрахунок ємності регіонального ринку риби та рибної продукції

Показники	2018	2019	2020	2021
Ємність ринку (реальна) (тис. т)	451	475	496	457
Ємність ринку (потенційна) (тис. т)	848	843	838	832
Індекс споживчих цін				
<i>Миколаївська</i>	110,2	107,9	102,6	101,1
<i>Одеська</i>	111,0	107,5	102,0	101,3
<i>Херсонська</i>	110,4	107,7	103,3	100,5
Базовий індекс споживчих цін	108,7	103,9	104,5	107,9
Індекс споживчих цін за категорією «Риба та продукти з риби» (до попереднього року) приймається для всіх областей Українського Причорномор'я	105,6	108,4	102,4	109,3
Ємність регіонального ринку риби та рибної продукції відповідно до методики розрахунку (реальна/ потенційна) за Іспц (тис. т)				
<i>Миколаївська</i>	4,09-7,70	4,18-7,81	4,83-8,17	4,52-8,23
<i>Одеська</i>	4,06-7,64	4,42-7,84	4,86-8,22	4,51-8,21
<i>Херсонська</i>	4,09-7,88	4,41-7,83	4,80-8,11	4,55-8,28
Разом по Українському Причорномор'ю	12,2-23,2	13,0-23,5	14,5-24,5	13,6-24,7
Ємність регіонального ринку риби та рибної продукції відповідно до методики розрахунку (реальна/ потенційна) за Іспц баз. (тис. т)	4,2-7,8	4,6-8,11	4,7-8,02	4,2-7,7
Разом по Українському Причорномор'ю	12,6-23,4	13,7-24,3	14,2-24,1	12,7-23,1
Ємність регіонального ринку риби та рибної продукції відповідно до методики розрахунку (реальна/ потенційна) за Іспц за категорією «Риба та продукти з риби» (тис. т)	4,3-8,0	4,4-7,8	4,8-8,2	4,2-7,6
Разом по Українському Причорномор'ю	12,8-24,0	13,2-23,3	14,4-24,6	12,5-22,8
Середня чисельність наявного населення Українського Причорномор'я, в т.ч.	4571,4	4549,0	4525,0	4493,2
<i>Миколаївська</i>	1141,3	1131,1	1119,9	1108,4
<i>Одеська</i>	2383,1	2380,3	2377,2	2368,1
<i>Херсонська</i>	1047,0	1037,6	1027,9	1016,7
Чисельність населення, що споживає рибу (50%)	3 4535 тис. рибу споживає 2267 тис.			
Чисельність населення, що споживає рибу раз на тиждень (1 порція = 100 г рибного філе) 30-35%	755 тис.			
Річне споживання риби однією особою	0,1 кг x 52 тижня = 5,2 кг			
Чисельність населення, що споживає рибу 2-3 рази на тиждень (2 порції = 200 г рибного філе) у співвідношенні 50:50	1512 тис., з яких 756 тис. споживає 3 порції на тиждень, решта – 2 порції			
Річне споживання риби однією особою, що споживає 2 та 3 порції на тиждень	0,2 кг x 52 тижня = 10,4 кг 0,3 кг x 52 тижня = 15,6 кг			
Загальне споживання (ємність регіонального ринку риби та рибної продукції) (тис. т)	755 тис. x 5,2 кг + 756 тис. x 10,4 кг + 756 тис. x 15,6 кг = = 3,9 тис.т + 7,9 тис. т + 11,7 тис. т = 23,5 тис. т			

Джерело: розраховано з використанням [19–21]

літературі пропонується використовувати показник частки імпорту у загальному споживанні, який розраховується за формулою [22].

$$C = \frac{I}{B+I-E},$$

де C – частка імпорту у загальному споживанні; B – випуск товарів і послуг; I – імпорт товарів і послуг; E – експорт товарів і послуг.

Чим вище значення цього показника, тим вища імпортозалежність країни, а отже, вищі ризики для її економічної безпеки. При показнику близькому чи вищому за одиницю країна є повністю імпортозалежною. Рівень імпортозалежності можливо розрахувати для будь якого сегменту ринку, у тому числі для сегменту споживання продукції рибної промисловості.

Джерелом інформації для проведення такого розрахунку є офіційні дані Державної служби статистики України, а саме дані зовнішньої торгівлі окремими видами товарів за країнами світу (живі тварини; продукти тваринного походження; готові харчові продукти). За показник випуску товарів і послуг приймається показник добування водних біоресурсів, адже основним показником, який

характеризує рибне господарство, є показник виловленої риби.

Вихідні дані для розрахунку імпортозалежності для сегменту споживання продукції рибної промисловості у 2021 і 2020 роках представлено у табл. 5. Як результат, Україна більш ніж на 80% у частині споживання риби та рибної продукції є імпортозалежною державою та потребує нарощування власного виробництва рибної продукції з метою гарантування продовольчої безпеки держави.

Одним із можливих варіантів зменшення імпортозалежності для сегменту споживання продукції рибної промисловості є розвиток аквакультурної діяльності країни.

У таблиці 6 представлені найбільш імпортовані види продукції рибного господарства, які формують високу імпортозалежність України.

У таблиці 7 наведена характеристика рибної промисловості України за найбільш імпортованими видами рибної продукції.

Як результат, близько 50% імпорту припадає на рибну продукцію, що не підлягає штучному вирощенню і, при цьому, Україна не має доступу до місць природного вилову даних видів, тобто досягнути значного зменшення імпортозалежності

Таблиця 5

Вихідні дані для розрахунку та результати розрахунку імпортозалежності для сегменту споживання продукції рибної промисловості в Україні у 2021 і 2020 рр.

Показники	2021	2020
Обсяг добутих водних біоресурсів, т	69872,9	76508,1
Обсяг експорту продукції рибної промисловості, т	12678,5	12149,5
Обсяг імпорту продукції рибної промисловості, т	431937,8	399037,2
Результати розрахунку частки імпорту у загальному споживанні продукції рибної промисловості	0,88	0,86

Джерело: сформовано за даними [23; 24]

Таблиця 6

Обсяг найбільш імпортованих видів продукції рибної промисловості у 2021 і 2020 роках, (т)

Найменування	2021		2020	
	Обсяг імпорту, т	% від загального обсягу	Обсяг імпорту, т	% від загального обсягу
Загальний обсяг імпорту продукції рибної промисловості	431938	100,00	399037	100,00
Обсяг найбільш імпортованих видів продукції рибної промисловості	265871	61,67	256739	64,34
Лосось атлантичний і лосось дунайський (свіжа або охолоджена)	24178	5,60	15463	3,88
Лосось атлантичний і лосось дунайський (морожена)	17042	3,95	12666	3,17
Форель (свіжа або охолоджена)	7207	1,67	10900	2,73
Оселедці (морожена)	77271	17,89	86066	21,57
Сардини, сардинела, кілька або шпроти (морожена)	16825	3,90	19891	4,98
Скумбрія (морожена)	63581	14,72	51588	12,93
Мерлуза і морський минь (морожена)	59766	13,84	60165	15,08

Джерело: сформовано за даними [23]

**Характеристика рибної промисловості України
за найбільш імпортованими видами рибної продукції**

Найменування	Рибальство України	Аквакультура України
Лосось дунайський	Виллов на території країни повністю заборонений, присутній процес її відтворення	-
Лосось атлантичний	Не має доступу	-
Форель (струмкова форель, райдужна форель, лосось Кларка, золота форель, форель Гіл, форель апачі, мексиканська золота форель)	Розповсюджена струмкова форель, має місце процес її відтворення	Вирощується в аквакультурі
Оселедці (атлантичний оселедець, тихоокеанський оселедець)	Не має доступу	Не підлягає штучному вирощенню
Сардини (сардина європейська), сардинела, кілька або шпроти (шпрот європейський)	Не має доступу	Не підлягає штучному вирощенню
Скумбрія (австралійська скумбрія, японська скумбрія, атлантична скумбрія)	Не має доступу	Не підлягає штучному вирощенню
Мерлуза і морський минь	Не має доступу	Не підлягає штучному вирощенню

Джерело: сформовано за даними [23; 25; 26]

для сегменту споживання продукції рибної промисловості шляхом розвитку аквакультури країни неможливо. Між тим, доведено, що в річному обсязі споживання рибопродуктів 75% повинно припадати на морську та океанічну рибу.

Висновки. Україні потрібна програма імпортозаміщення, оскільки якість продукції, що потрапляє на національний ринок не відповідає стандартам безпечного споживання. Потрібно:

– визначити види риби та інших водних організмів, на які сформувався попит, але немає бази для їх товарного виробництва (аборигенні види риб);

– визначити видову структуру водних організмів, які мають базу та потенціал випрошування в умовах аквакультури та запровадити систему інвестування в цю сферу (короп, товстолобик, білий амур, карась, щука, європейський сом, стерлядь, осетр, севрюга, білуга, бестер, веслонос);

– запровадити систему підтвердження легального ввозу та виллову риби у внутрішніх водоймах, систему моніторингу за додержанням легальності та механізми покарання за торгівлю рибою невизначеного походження та якості.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Лотиш О. Я. Стратегічний аналіз галузі. *Економічна думка*. 2019. 248 с.
2. Матвієць О. В. Визначення місткості ринку та його сегментів. URL: https://msn.khnu.km.ua/pluginfile.php/568834/mod_resource/content/1/Практичні%20завдання%20тема%205.pdf (дата звернення: 18.12.2022).
3. Мішеніна Г. А., Матвєєва Ю. Т. Дослідження ринку. Суми : Сумський державний університет, 2015. 185 с.
4. Бєлова Т. Г. Маркетингові дослідження. Київ : НУХТ, 2010. 131 с.
5. Кремень В. М., Кремень О. І. Фінансова статистика. Київ : «Центр учбової літератури», 2014. 368 с.
6. Класифікація видів економічної діяльності (КВЕД-2010, КВЕД-2012, КВЕД-2013, КВЕД-2014, КВЕД-2020, КВЕД-2021). URL: <https://evrovektor.com/kved/2010/147/Ribnictvo-akvakultura> (дата звернення: 18.12.2022).
7. Огляд рибного ринку України за 2017 рік. Асоціація «Українських імпортерів риби та морепродуктів». URL: <https://uifsa.ua/news/news-of-ukraine/review-of-the-fish-market-of-ukraine-for-2017> (дата звернення: 18.12.2022).
8. Добування водних біоресурсів. Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/rg/rg_u/arh_dvbr_reg_u.html (дата звернення: 18.12.2022).
9. Підприємців запрошують до промислового виллову риби в Атлантичному океані у 2022 році. *Agro Times.ua*. URL: <https://agrotimes.ua/tvarinnitstvo/pidpryemcziv-zaprosuyut-do-promyslovogo-vylovu-ryby-v-atlantychnomu-okeani-u-2022-roczil/> (дата звернення: 18.12.2022).
10. Ємельянов В. О., Кулага Т. Б. Історія та перспективи досліджень причорноморських лиманів. *Геологія і корисні копалини Світового океану*. 2020. № 16(3). С. 64–75. DOI: <https://doi.org/10.15407/gpimo2020.03.064> (дата звернення: 18.12.2022).
11. Бушуєв С. Г., Снегірьов С. М. Організація рибальства у Нижньому Дністрі і Дністровському лимані (аналітичний огляд). *Морський екологічний журнал*. 2020. № 1. С. 53–63.
12. Кутіщев П. С., Коржов Є. І., Гончарова О. В., Козлов Л. В. Екологічна оцінка якості води Дніпровсько-Бузької естуарної екосистеми за гідрохімічними показниками. *Таврійський науковий вісник*. 2021. № 120. С. 323–335. URL: http://www.tnv-agro.ksauniv.ks.ua/archives/120_2021/43.pdf (дата звернення: 18.12.2022).

13. Коржов Є. І., Кутіщев П. С., Гончарова О. В., Дяченко В. В. Оцінка можливих негативних екологічних наслідків скорочення об'ємів надходження прісних вод до Дніпровсько-Бузького лиману. *Водні екосистеми та збереження їх біорізноманіття : збірн. наук. праць*. Житомир : ПНУ, 2020. С. 13–15.
14. Екологічні проблеми північно-західного Причорномор'я : бібліогр. покажч. літ. за 2012–2014 роки / М-во культури України, ОННБ ім. М. Горького. Одеса, 2015. 214 с.
15. Фесун Т. П. Рибне господарство: традиції та інновації. Вітчизняний та світовий досвід : наук.-допом. бібліогр. покажч.; Нац. ун-т харч. технол., Наук.-техн. б-ка. Київ, 2021. 221 с.
16. Населення України. МінфінМедіа. URL: <https://index.minfin.com.ua/reference/people/2021/> (дата звернення: 18.12.2022).
17. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. Київ, 2022. 58 с.
18. Індекс інфляції в Україні 2022. *МінфінМедіа*. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation> (дата звернення: 18.12.2022).
19. Індекс споживчих цін: сприйняття та реальність : посібник / Державний комітет статистики України. За редакцією Ю. М. Остапчука. 2006. 56 с.
20. Статистичний збірник «Індекси споживчих цін» за 2020 р. ДССУ. 2021. С. 37. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/f (дата звернення: 18.12.2022).
21. Головне управління статистики в Одеській області. URL: www.od.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 18.12.2022).
22. Іщук С. О., Созанський Л. Й. Оцінка імпортозалежності економіки України (за сегментами споживання продукції переробної промисловості) : науково-аналітична доповідь ; НАН України, ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього Національної академії наук України». Львів, 2018. 42 с.
23. Зовнішня торгівля окремими видами товарів за країнами світу. Державна служба статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 18.12.2022).
24. Добування водних біоресурсів. Державна служба статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 18.12.2022).
25. Публічний звіт голови Державного агентства меліорації та рибного господарства України Артема Ріпенка за 2021 рік. Державне агентство меліорації та рибного господарства України, 2022. 18 с.
26. Aquaculture production. *OECD.Stat*. URL: https://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=FISH_FSE# (дата звернення: 18.12.2022).

REFERENCES:

1. Lotysh O. Ia. (2019) Stratehichnyi analiz haluzi [Strategic analysis of the industry]. *Ekonomichna dumka*, 248 p.
2. Matviiets O. V. (2012) Vyznachennia mistkosti rynku ta yoho sehmentiv [Determination of market capacity and its segments]. Available at: https://msn.khnu.km.ua/pluginfile.php/568834/mod_resource/content/1/Praktychni%20zavdannia%20tema%205.pdf (accessed December 18, 2022).
3. Mishenina H. A., Matvieieva Yu. T. (2015) Doslidzhennia rynku [Market research]. Sumy: Sumskyi derzhavnyi universytet, 185 p.
4. Bielova T. H. (2010) Marketynhovi doslidzhennia [Marketing researches]. Kyiv: NUKhT, 131 p.
5. Kremen V. M., Kremen O. I. (2014). Finansova statystyka [Financial statistics]. Kyiv: "Tsentri uchbovoi literatury". 368 p.
6. Klasyfikatsiia vydiv ekonomichnoi diialnosti [Classification of types of economic activity] (KVED-2010, KVED-2012, KVED-2013, KVED-2014, KVED-2020, KVED-2021). Available at: <https://evrovektor.com/kved/2010/147/Ribnictvo-akvakultura> (accessed December 18, 2022).
7. Asotsiatsiia "Ukrainskykh importeriv ryby ta moreproduktiv". Ohliad rybnoho rynku Ukrainy za 2017 rik [Overview of the fish market of Ukraine for 2017]. Available at: <https://uifsa.ua/news/news-of-ukraine/review-of-the-fish-market-of-ukraine-for-2017> (accessed December 18, 2022).
8. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Dobuvannia vodnykh bioresursiv [Extraction of aquatic biological resources]. Available at: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/rg/rg_u/arh_dvbr_reg_u.html (accessed December 18, 2022).
9. AgroTimep.ua. Pidpriansiv zaprosyut do promyslovoho vylovu ryby v Atlantychnomu okeani u 2022 rotsi [Entrepreneurs are invited to industrial fishing in the Atlantic Ocean in 2022]. Available at: <https://agrotimep.ua/tvarinitstvo/pidpriansiv-zaprosyut-do-promyslovogo-vylovu-ryby-v-atlantychnomu-okeani-u-2022-rotsi/> (accessed December 18, 2022).
10. Yemelianov V. O., Kulaha T. B. (2020) Istoriia ta perspektyvy doslidzhen prychnomorskykh lymaniv [History and prospects of research of Black Sea estuaries]. *Heolohiia i korysni kopalyny Svitovoho okeanu*, no. 16(3), pp. 64–75. DOI: <https://doi.org/10.15407/gpimo2020.03.064> (accessed December 18, 2022).
11. Bushuiev P. H., Snehirov P. M. (2020) Orhanizatsiia rybalstva u Nyzhnomu Dnistri i Dnistrovskomu lymani (analytychnyi ohliad) [Organization of fishing in Nizhny Dniester and the Dniester estuary (analytical review)]. *Morskyi ekolohichnyi zhurnal*, no. 1, pp. 53–63.
12. Kutishchev P. P., Korzhov Ye. I., Honcharova O. V., Kozlov L. V. (2021) Ekolohichna otsinka yakosti vody Dniprovsko-Buzkoi estuarnoi ekosystemy za hidrokhimichnyu pokaznykamy [Ecological assessment of the water

quality of the Dnipro-Buzka estuary ecosystem according to hydrochemical indicators]. *Tavriyskiy naukovyi visnyk*, no. 120, pp. 323–335. Available at: http://www.tnv-agro.ksauniv.kp.ua/archives/120_2021/43.pdf (accessed December 18, 2022).

13. Korzhov Ye. I., Kutishchev P. P., Honcharova O. V., Diachenko V. V. (2020) Otsinka mozhlivykh nehatyvnykh ekolohichnykh naslidkiv skorochennia obiemiv nadkhodzhennia prisnykh vod do Dniprovsko-Buzkoho lymanu [Assessment of possible negative ecological consequences of reducing the volume of fresh water inflow to the Dnieper-Buzka estuary]. *Vodni ekosystemy ta zberezhennia yikh bioriznomanittia: zbirn. nauk. pratp.* Zhytomyr: PNU, pp. 13–15.

14. M-vo kultury Ukrainy (2015) Ekolohichni problemy pivnichno-zakhidnoho Prychornomoria [Ecological problems of the northwestern Black Sea region]. *Bibliohr.pokazhch. lit. za 2012–2014 roky.* ONNB im. M. Horkoho. Odesa, 214 p.

15. Fesun T. P. (2021) Rybne hospodarstvo: tradytsii ta innovatsii. Vitchyzniani ta svitovi dosvid: nauk.-dopom. bibliohr. pokazhch [Fish farming: traditions and innovations. Domestic and world experience: research assistant]. *Natp. un-t kharch. tekhnol., Nauk.-tekhn. b-ka.* Kyiv, 221 p.

16. MinfinMedia. Naseleattia Ukrainy [Population of Ukraine]. Available at: <https://index.minfin.com.ua/reference/people/2021/> (accessed December 18, 2022).

17. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2022) Balansy ta spozhyvannia osnovnykh produktiv kharchuvannia naselenniam Ukrainy [Balances and consumption of basic food products by the population of Ukraine]. *Statystychnyi zbirnyk.* Kyiv, 58 p.

18. Indeks inflatsii v Ukraini 2022 [Inflation index in Ukraine 2022]. *MinfinMedia.* Available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation> (accessed December 18, 2022).

19. Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy (2006) Indeks spozhyvchykh tsin: spryiniattia ta realnist: Posibnyk [Consumer price index: perception and reality] / *Za redaktsiieiu Yu. M. Ostapchuka.*

20. Statystychnyi zbirnyk "Indeksy spozhyvchykh tsin" za 2020 r. [Statistical collection "Indices of consumer prices" for 2020]. DSSU. 2021. P. 37. Available at: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/f (accessed December 18, 2022).

21. Holovne upravlinnia statystyky v Odeskii oblasti. Available at: www.od.ukrstat.gov.ua (accessed December 18, 2022).

22. Ishchuk P. O., Sozanskyi L. I. (2018) Otsinka importozalezhnosti ekonomiky Ukrainy (za sehmentamy spozhyvannia produktiv pererobnoi promyslovosti): nauko-analitychna dopovid [Assessment of the import dependence of the economy of Ukraine (by segments of consumption of products of the processing industry): scientific and analytical report]. NAN Ukrainy, DU "Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M.I. Dolishnoho Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy". Lviv.

23. Zovnishnia torhivlia okremymy vydamy tovariv za krainamy svitu [Foreign trade of certain types of goods by countries of the world]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Available at: <https://ukrstat.gov.ua/> (accessed December 18, 2022).

24. Dobuvannia vodnykh bioresursiv [Extraction of aquatic biological resources]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Available at: <https://ukrstat.gov.ua/> (accessed December 18, 2022).

25. Derzhavne ahentstvo melioratsii ta rybnoho hospodarstva Ukrainy (2022) Publichnyi zvit holovy Derzhavnoho ahentstva melioratsii ta rybnoho hospodarstva Ukrainy Artema Ripenka za 2021 rik [Public report of the head of the State Agency of Land Reclamation and Fisheries of Ukraine, Artem Ripenko, for 2021].

26. Aquaculture production. *OECD.Stat.* Available at: https://statp.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=FISH_FSE# (accessed December 18, 2022).

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 005.934:005

DOI: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.37-5>

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВО- ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY MANAGEMENT SYSTEM OF THE ENTERPRISE

Іванієнко В.В.

кандидат економічних наук, професор,
Харківський національний економічний університету
імені Семена Кузнеця

Сологуб А.А.

магістр,
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця

Ivaniienko Viktor, Solohub Anna

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

У статті розглядаються теоретичні та практичні аспекти формування та розвитку системи управління фінансово-економічною безпекою підприємства та узагальнено власне бачення даного процесу. Розглянуто зміст процесу формування та розвитку системи управління фінансово-економічною безпекою підприємства та його етапність. Проаналізовано концептуальні підходи щодо формування та розвитку системи управління фінансово-економічної безпеки підприємства, використання системного, ситуаційного підходів підходу та теорії управління для вирішення проблеми. Визначені принципи формування та розвитку системи управління фінансово-економічною безпекою підприємства в сучасних умовах господарювання. Розглянуто процес управління фінансово-економічною безпекою підприємства як послідовність проведення окремих дій в їх єдності та повності впровадження. Запропоновано головні складові частини процесів організації та формування системи управління фінансово-економічною безпекою підприємства.

Ключові слова: фінансово-економічна безпека, управління фінансово-економічною безпекою, механізм управління, система управління економічною безпекою, методи, загрози, інтереси, принципи, фактори, аналіз, організація забезпечення фінансово-економічної безпеки.

At the current stage of development of the market economy, an important task is the formation and development of the enterprise's financial and economic security management system to ensure the neutralization of threats, a high level of its competitive positions, and innovative development at the current stage and in the future. This problem has become especially acute recently, when Ukraine is going through a difficult period characterized by the destabilization of the political and economic situation in the country, transformational processes associated with overcoming crisis phenomena in all spheres. The essence of the main task of the organization of financial and economic security is to carry out such procedures and calculations, which, even in the case of their incomplete adequacy, would make it possible to obtain sufficiently reliable results, which can be relied on when choosing an economic alternative. In addition, it should be emphasized that the mechanism of creating financial and economic security of the masses is based on the internal system characteristics of the enterprise, that is, the socio-economic system itself must include "built-in" mechanisms for preventing external and internal threats. Management of financial and economic security must be carried out according to certain rules and principles. The performance of tasks and functions of the financial and economic security system is carried out in case of compliance with a number of

basic principles of management and organization of the financial and economic security of the enterprise. The article examines the theoretical and practical aspects of the formation and development of the enterprise's financial and economic security management system and summarizes its own vision of this process. The content of the process of formation and development of the management system of financial and economic security of the enterprise and its phasing are considered. Conceptual approaches to the formation and development of the enterprise's financial and economic security management system, the use of systemic, situational approaches and management theory to solve the problem are analyzed. The principles of formation and development of the financial and economic security management system of the enterprise in modern business conditions are defined. The process of managing the financial and economic security of the enterprise is considered as a sequence of individual actions in their unity and completeness of implementation. The main components of the processes of organization and formation of the management system of financial and economic security of the enterprise are proposed.

Keywords: financial and economic security, financial and economic security management, management mechanism, economic security management system, methods, threats, interests, principles, factors, analysis, organization of financial and economic security.

Постановка проблеми. Коли підприємства функціонують у мінливому та невизначеному зовнішньому середовищі все більшої актуальності набуває дослідження процесу формування та забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства. Крім цього, здатність підприємства реагувати на потенціальні загрози, забезпечувати стабільний рівень своєї діяльності та сформувати власну економічну безпеку дає змогу забезпечити стабільний рівень національної економічної безпеки та стабільне економічне зростання країни загалом. Саме це є мотивуючим моментом, що примушує кропіливо аналізувати всі питання, які стосуються проблем управління фінансово-економічною безпекою суб'єкту господарювання. Негативні зміни в площині фінансово-економічної безпеки здатні загальмувати економічний розвиток держави, а позитивні, навпаки, забезпечують ріст ВВП, збільшують податкові надходження до бюджету та інтенсивність інвестиційної активності в країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання забезпечення економічної безпеки підприємств управлінськими рішеннями на різних рівнях його управління постійно перебувають у центрі уваги дослідників. Наукові та практичні аспекти економічної безпеки підприємств розглядали такі вітчизняні та закордонні вчені, як: В. Пономаренко, С. Ілляшенко, А. Козаченко, М. Кизим, В. Мунтіян, Є. Олейніков, В. Пономарьов, В. Шинкаренко та інші.

Серед фахівців, які у своїх роботах працювали над управлінням економічною безпекою, слід назвати таких, як: І. Отенко, О. Коробчинський, Л. Шемаєва, З. Якубович та інші. Концептуальні засади формування системи економічної безпеки розглянуто у наукових працях Л. Донець, Т. Слободяник, Т. Іванюти, А. Заїчковського, В. Ортинського, О. Шнипко.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Надійне забезпечення фінансово-економічної економічної безпеки підприємства можливо лише з комплексного і системного підходу, що дозволяє забезпечити стратегічний розвиток підприємства, розробити тактичні та оперативні дії для мінімізації

негативного впливу загроз та забезпечення задоволення інтересів зацікавлених сторін у збільшення ефективності його функціонування. Однак на сьогодні проблема формування, розвитку та оптимізації системи управління фінансово-економічною безпекою підприємства залишається частково вирішеною в умовах динамічних змін внутрішнього та зовнішнього середовища діяльності суб'єкта господарювання. Вона потребує подальшого розгляду у напрямку подальшого розвитку теоретико-методологічних аспектів, вдосконалення процесів та механізму управління фінансово-економічною безпекою підприємства.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення сутності фінансово-економічної безпеки та розробка заходів щодо формування та розвитку системи управління фінансово-економічною безпекою суб'єкта господарювання.

Завданнями дослідження є: розглянути теоретико-методологічні аспекти проблеми формування системи управління фінансово-економічною суб'єкта господарювання; визначити головні напрями дій та процеси щодо формування та удосконалення системи управління фінансово-економічною безпекою підприємства в сучасних умовах господарювання.

Окремим завданням подальшого дослідження цієї проблеми є розробка підходів до оцінювання рівня фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання та оптимізація організаційної структури управління фінансово-економічною безпеки підприємства.

Виклад основного матеріалу. У наукових дослідженнях цієї проблеми фінансову безпеку розглядають частиною економічної, що дає підставу розглядати її як фінансово-економічну безпеку. Фінансово-економічну безпеку підприємства можна визначити як здатність до створення високоєфективних методів планування в контексті корпоративної стратегії в умовах невизначеного і конкурентного середовища. Основна мета фінансово-економічної безпеки – гарантія фінансової стабільності, безперебійна робота підприємства на даному етапі та достойний потенціал розвитку.

Небезпеки та загрози, які мають вплив на фінансово-економічну безпеку підприємства,

прийнято розділяти на зовнішні (які не залежать від роботи підприємства) та внутрішні (які мають залежність від діяльності підприємства).

Зовнішні фактори можуть бути у вигляді економічних, правових, ринкових, технологічних та технічних, географічних, соціально-культурних, міжнародних подій (фінансові-економічні кризи; нестабільність економіки; недосконалі механізми реалізації економічної та фінансової політики держави; низький рівень інвестиційного потенціалу держави; нечесна конкуренція; недосконала правова система захисту прав інвесторів і виконання законодавства).

До внутрішніх чинників впливу на систему фінансово-економічної безпеки підприємства відносяться: кадровий потенціал, засоби праці, інформаційний рівень забезпечення прийняття рішень, системні фактори.

До умов забезпечення фінансової безпеки підприємств можна віднести високий рівень гармонізації і погодження фінансових інтересів підприємств з інтересами оточуючого середовища та їх персоналу.

Сам термін фінансово-економічної безпеки включає в себе цілий комплекс дій, які необхідно виконувати на підприємстві чи в установі. Він повинен забезпечувати захист його ресурсів, фактичного виробничого та інтелектуального потенціалу від можливих загроз середовища. Для цього в хід йдуть різного роду інструменти, методи, важелі та системи інформаційно-аналітичного типу.

Згідно з Законом України «Про основи національної безпеки України», поняття фінансової безпеки підприємства включає в себе життєво важливі інтереси підприємств та забезпечення їх сталого розвитку [1].

Економічну безпеку підприємства можна трактувати, як:

1) стан захищеності усіх систем підприємства при здійсненні господарської діяльності в певній ситуації;

2) стан всіх ресурсів підприємства (капіталу, трудових ресурсів, інформації, технологій, техніки, прав) та підприємницьких здібностей, при якому можливе найефективніше їх використання для стабільного функціонування і динамічного науково-технічного та соціального розвитку, здатність запобігати або швидко нівелювати різні внутрішні та зовнішні загрози;

3) сукупність організаційно-правових, режимно-охоронних, технічних, технологічних, економічних, фінансових, інформаційно-аналітичних та інших методів, спрямованих на усунення потенційних загроз та створення умов для забезпечення ефективного функціонування суб'єктів підприємницької діяльності відповідно до їхніх цілей та завдань;

4) стан соціально-технічної системи підприємства, котрий дає змогу уникнути зовнішніх загроз і протистояти внутрішнім чинникам дезорганізації за допомогою наявних ресурсів, підприємницьких здібностей менеджерів, а також структурної організації та зв'язків менеджменту.

Концепція фінансово-економічної безпеки підприємства являє собою документ, в якому відображені головні положення щодо формування та організації управління економічною безпекою підприємства. Концепція економічної безпеки має довільну форму.

У сучасних умовах розвитку економіки підприємства все більше звертають увагу на економічну безпеку, яка вимагає створення власної системи організації, що характеризується ефективністю її впровадження.

З точки зору більшості наукових дослідників під системою управління фінансово-економічною безпекою підприємства слід розуміти сукупність елементів, орієнтованих на виявлення та нейтралізацію фінансово-економічних загроз функціонування і розвитку підприємства, забезпечення господарської самостійності, конкурентоспроможності, фінансової незалежності та стабільності, оптимальності організаційної структури, захисту інформаційного середовища, безпеки персоналу, комерційної таємниці та інтересів підприємства в сучасних умовах господарювання.

Система фінансово-економічної безпеки приватного підприємства – це структурований комплекс стратегічних, тактичних та оперативних заходів, спрямованих на захищеність підприємства від зовнішніх та внутрішніх загроз та на формування унікальної здатності протистояти їм в майбутньому.

Система фінансово-економічної безпеки підприємства не може бути шаблонною для всіх підприємств. Кожне підприємство обирає для себе стратегію і тактику та варіанти забезпечення економічної безпеки. Удосконалення методів аналітичної та силових роботи щодо забезпечення економічної безпеки підприємства вимагає розвитку аналітичних функцій всіх служб підприємств. Система управління економічною безпекою підприємства включає в себе такі елементи:

- 1) організаційну структуру;
- 2) методи забезпечення економічної безпеки підприємства;
- 3) засоби та важелі;
- 4) показники та критерії оцінки рівня економічної безпеки підприємства;
- 5) нормативно-правове та інформаційно-аналітичне забезпечення.

Висока можливість виникнення кризових явищ на підприємстві, що може призвести до зниження ефективності його діяльності, зумовлює необхідність своєчасного виявлення, попередження та нейтралізації загроз фінансово-економічним інтересам і передбачає запровадження на підприємстві ефективної системи управління фінансово-економічною безпекою. Система управління фінансово-економічною безпекою розробляється відповідно до основних положень і засад реалізації загальної стратегії безпеки підприємства.

Управління фінансово-економічною безпекою підприємства можна розглядати з різних точок зору:

1) з організаційної – це цілеспрямований вплив посадових осіб і спеціально створених служб, наділених відповідними повноваженнями, на економічну систему підприємства, його внутрішнє та безпосереднє зовнішнє оточення з метою досягнення його фінансової стійкості та захисту його пріоритетних фінансово-економічних інтересів;

2) з функціональної – безперервний процес виконання управлінських функцій, що охоплює організацію, планування, аналіз, мотивацію і контроль за досягненням фінансової стійкості та стабільності підприємства, захисту його пріоритетних фінансово-економічних інтересів;

3) з управлінської – система принципів і методів розробки та реалізації управлінських рішень, пов'язаних із досягненням його фінансової стійкості та захистом його пріоритетних фінансово-економічних інтересів.

При формуванні та розвитку системи управління фінансово-економічною безпекою необхідно аналізувати та враховувати такі фактори, як: стадія життєвого циклу підприємства; внутрішні та зовнішні загрози функціонуванню підприємства; фінансово-економічні можливості підприємства; фінансово-економічні інтереси; рівень фінансово-економічної безпеки підприємства. Для вирішення цього питання найефективніше використовувати SWOT-аналіз, який і використано для діагностики стану безпеки діяльності ТОВ «Модерн-ХХ1».

Основні позитивні та негативні тенденції і проблеми, які характеризують нинішній стан

підприємства ТОВ «Модерн-ХХ1» стисло приведені у форматі SWOT-аналізу в табл. 1.

Проведений SWOT-аналіз стану підприємства ТОВ «Модерн-ХХ1» підтвердив, що підприємство наразі повинно вирішити наступні ключові проблеми, які істотно гальмують його розвиток та збільшують розрив у конкурентоспроможності на ринку:

1) забезпечити там, де можливо, доступність до конкурентної сировини;

2) ввести в експлуатацію компенсуючі конкурентні базові виробництва, які з різних причин були виведені із виробництва раніше;

3) провести системну модернізацію виробництв та покращити його технологічний рівень, зменшити ресурсо- та енерговитратність, підвищити екологічну безпеку, продуктивність праці;

4) подолати екстенсивний розвиток підприємства, ввести його в коридор сталого та довгострокового інноваційно інвестиційного розвитку;

5) системно наростити конкурентоспроможність виробництва (структурну, технологічну, цінову, товарну, енергетичну, сировинну, екологічну) з акцентом на випуск кінцевої товарної продукції та продукції з поглибленим рівнем технологічної переробки;

6) підвищити техніко-економічний рівень та технологічну складність виробництва, збільшити частку наукоємних, ресурсозберігаючих технологій, забезпечити поступальний перехід до виключно екологічно безпечних технологій;

7) сформувати довгострокову спеціалізацію діяльності підприємства відповідно до сировинних, виробничих, технологічних, кон'юнктурних та інших ресурсних передумов та можливостей.

Таблиця 1

**Зведена аналітична оцінка стану підприємства ТОВ «Модерн-ХХ1»
(короткий SWOT-аналіз)**

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> – позитивний досвід підприємницької діяльності; – оптимальне логістичне розташування підприємства, наявність логістичних переваг; – високо диверсифікований товарний ринок продукції підприємства; – здатність виробництва адаптуватися до змін попиту з боку товарного ринку та прогресивно трансформувати свою структуру виробничої діяльності. 	<ul style="list-style-type: none"> – неоднорідність секторальної конкурентоспроможності та незворотна втрата в частині секторів конкурентних переваг (конкурентної стійкості); – у більшій частині, переважно екстенсивний розвиток; – виробничі втрати у зв'язку з знаходженням у зоні військових дій; – незбалансованість виробництва і сировинного забезпечення; – низька інноваційна активність підприємств; – хронічне інвестиційне недофінансування потреб підприємницької діяльності; – висока енергоємність одиниці продукції; – малопрогнозованість цін на продукти та послуги підприємства.
Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> – потенційно висока інвестиційна привабливість підприємницької діяльності приватного підприємства; – наявність готових промислових площадок та необхідної інфраструктури для реалізації інвестиційних проектів та виробничої кооперації; – наявність кваліфікованого виробничого та управлінського кадрового потенціалу. 	<ul style="list-style-type: none"> – відсутність опрацьованих стратегій розвитку; – валютна (курсова) нестабільність (в умовах залежності від імпортової сировини та напівсировини) та військових дій; – стійкий профіцит пропозиції на багатьох товарних ринках підприємства, ріст протекціонізму та цінової конкуренції; – складність процесу імпортозаміщення через значні обсяги конкуруючого імпорту та домінування імпортової сировини на ринку підприємства.

Вирішення визначених ключових проблем, які істотно гальмують розвиток підприємства та збільшують розрив у конкурентоспроможності, значно зменшать загрози в діяльності підприємства та збільшать фінансово-економічну безпеку підприємства у цілому.

Основними принципами, на яких повинна ґрунтуватися система управління фінансово-економічною безпекою промислових підприємств, повинні бути:

1) принцип розвитку – передбачає необхідність урахувувати швидкі зміни, що відбуваються у навколишньому оточенні, здатність системи до розвитку, розширення та змін у структурі;

2) принцип адаптивності – виражається у здібностях системи управління прилаштовуватися до змін зовнішнього та внутрішнього оточення підприємства з метою уникнення загроз;

3) принцип єдності – передбачає те, що всі дії підрозділів служби економічної безпеки підприємства повинні бути узгодженими та скоординованими;

4) принцип компетентності – передбачає, що питаннями забезпечення економічної безпеки займаються висококваліфіковані кадри;

5) принцип економічної доцільності – полягає в тому, що витрати на проведення заходів з забезпечення безпеки повинні бути економічно обґрунтованими;

6) принцип оперативності – швидка реакція системи на зміни у навколишньому оточенні, використання тільки актуальної інформації;

7) принцип комплексності – передбачає нейтралізацію шкідливих факторів на всі функціональні складові економічної безпеки;

8) принцип законності – передбачає функціонування системи управління економічною безпекою згідно з вимогами чинного законодавства;

9) принцип безперервності – система повинна постійно захищати інтереси підприємства в умовах невизначеності та ризику.

Для визначення сучасних тенденції формування та розвитку системи управління фінансово-економічної безпеки підприємства слід виокремити основні етапи формування системи управління фінансовою безпекою підприємства:

1) внесення змін в структуру органів служби безпеки підприємства для визначення відповідальних осіб за фінансову безпеку;

2) встановлення інформаційних зв'язків та посилення взаємодії із профільними підрозділами, які дотичні до процесу забезпечення фінансової безпеки підприємства;

3) формування організаційного, методичного та ресурсного забезпечення управління фінансовою безпекою підприємства;

4) здійснення збору, аналізу та оцінки інформації про поточний рівень фінансової безпеки підприємства;

5) оцінювання рівня економічної безпеки серед основних функціональних складових;

6) ідентифікація та розпізнавання основних внутрішніх та зовнішніх загроз для фінансової безпеки підприємства;

7) визначення стратегічних та тактичних цілей, завдань стосовно їх досягнення за результатами попередніх етапів.

Одним із найбільш значимих елементів системи безпеки підприємства є механізм її забезпечення, який є сукупністю законодавчих актів, правових норм, рушійних мотивів та стимулів, дій, методів, заходів, сил та засобів за допомогою яких суб'єкт впливає на об'єкт для досягнення цілей безпеки та вирішення завдань. Механізм забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства з системних позицій його формування наведено на рис. 1.

Аналіз сучасних тенденції формування та розвитку системи управління фінансово-економічної безпеки підприємства показав, що головними методами та інструментами забезпечення фінансово-економічної безпеки діяльності підприємства доцільно визначити:

1) збирання та аналітичну обробку інформації щодо економічної ситуації, складання прогнозів розвитку економічної ситуації на макрота мікрорівнях;

2) визначення (прогнозування) можливих загроз різних рівнів для підприємства, які можуть вплинути на його діяльність;

3) прийняття рішень щодо недопущення або мінімізації впливу виявлених загроз;

4) організацію діяльності щодо попередження можливих загроз;

5) завчасне відпрацювання моделей (алгоритмів) протидії негативному впливу загрози на діяльність підприємства;

6) проведення практичного експерименту щодо перевірки ефективності відпрацьованих моделей (алгоритмів);

7) виявлення, аналіз і оцінку реальних загроз економічній безпеці, що виникли;

8) ухвалення рішень і організацію діяльності з реагування на загрози, що виникли;

9) застосування відпрацьованих моделей на практиці;

10) моніторинг та оцінку ефективності реалізації прийнятих рішень;

11) внесення коректив у систему протидії загрозам;

12) постійне вдосконалення системи забезпечення економічної безпеки підприємства [2].

Автори згодні з твердженням що, використовувати інструменти, що охоплюють лише один або кілька принципів управління фінансово-економічною безпекою, є недоцільним. Об'єктом системи забезпечення економічної безпеки виступає стабільний економічний стан суб'єкта підприємницької діяльності у поточному та перспективному періодах. Саме від об'єкта захисту багато в чому залежить основні характеристики системи забезпечення економічної безпеки. Оскільки об'єкт захисту є складним,

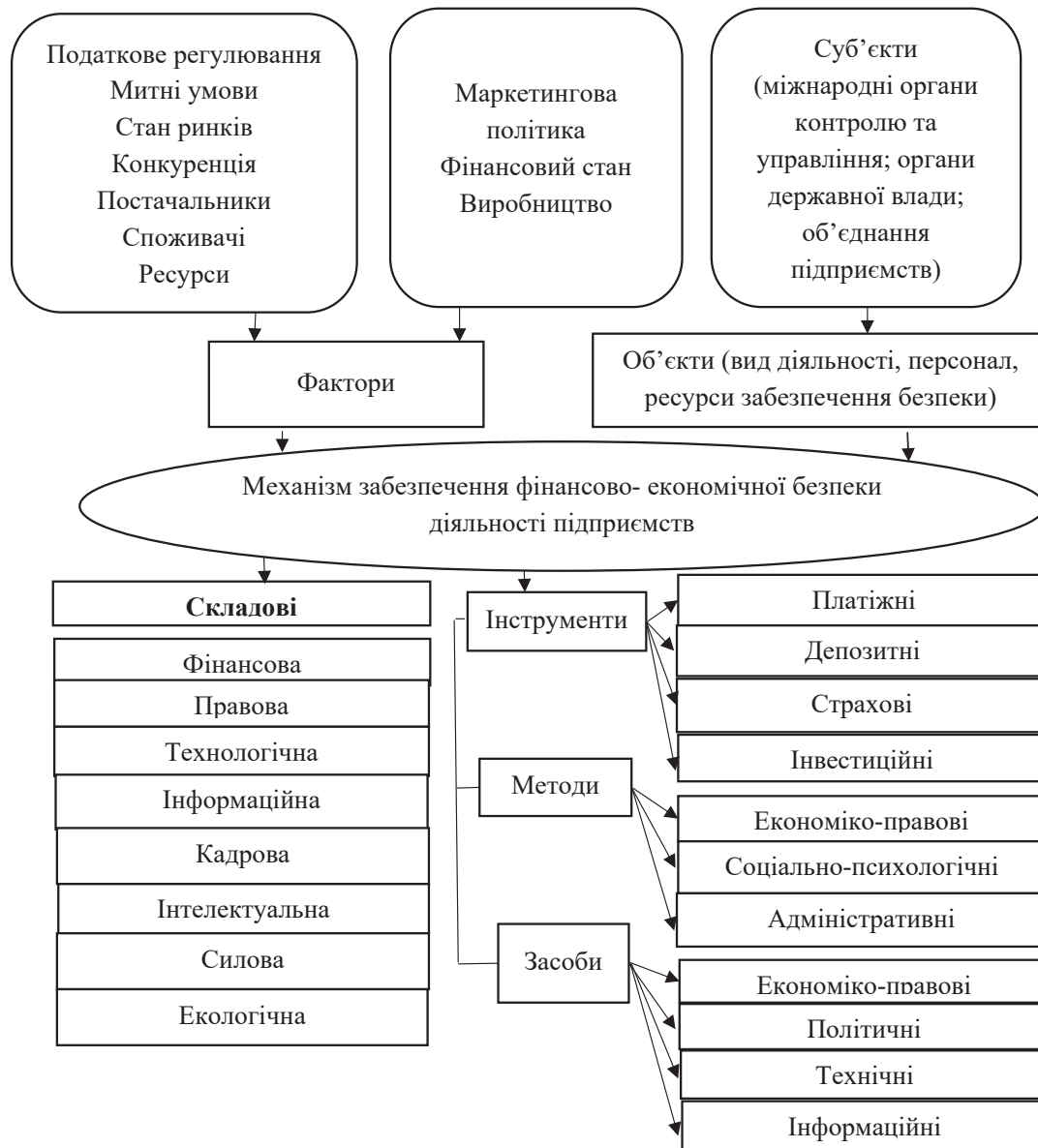

Рис. 1. Механізм забезпечення фінансово- економічної безпеки діяльності підприємств

багатоаспектним, ефективне забезпечення економічної безпеки має ґрунтуватися на комплексному, системному підході до управління [3].

На думку авторів, під організацією системи економічної безпеки підприємства слід розуміти насамперед формування його організаційної структури (визначення складу центрів відповідальності та їхніх взаємозв'язків) та розподіл завдань, повноважень, відповідальності між окремими ланками управління.

Відповідно, організаційне забезпечення фінансово-економічної безпеки – це взаємопов'язана сукупність внутрішніх функціональних служб та підрозділів підприємства, які здійснюють розробку, прийняття і реалізацію управлінських рішень, що забезпечують захист його фінансово-економічних інтересів [4].

З огляду на вищезазначене, організацію системи економічної безпеки на підприємстві можна представити у вигляді окремих її складових (див. рис. 2).

Впровадження такої схеми, яка відображає основні етапи в організації економічної безпеки на підприємстві, буде забезпечувати попередження кризових ситуацій і мінімізацію впливу негативних факторів на діяльність підприємства.

Організаційна структура управління фінансово-економічною безпекою підприємства повинна відповідати певним принципам. Такими принципами є:

- 1) гнучкість (здатність швидко реагувати на чинники, які впливають на діяльність підприємства);
- 2) оперативність (прийняття рішення повинно бути невідкладним за змін факторів впливу на підприємство);

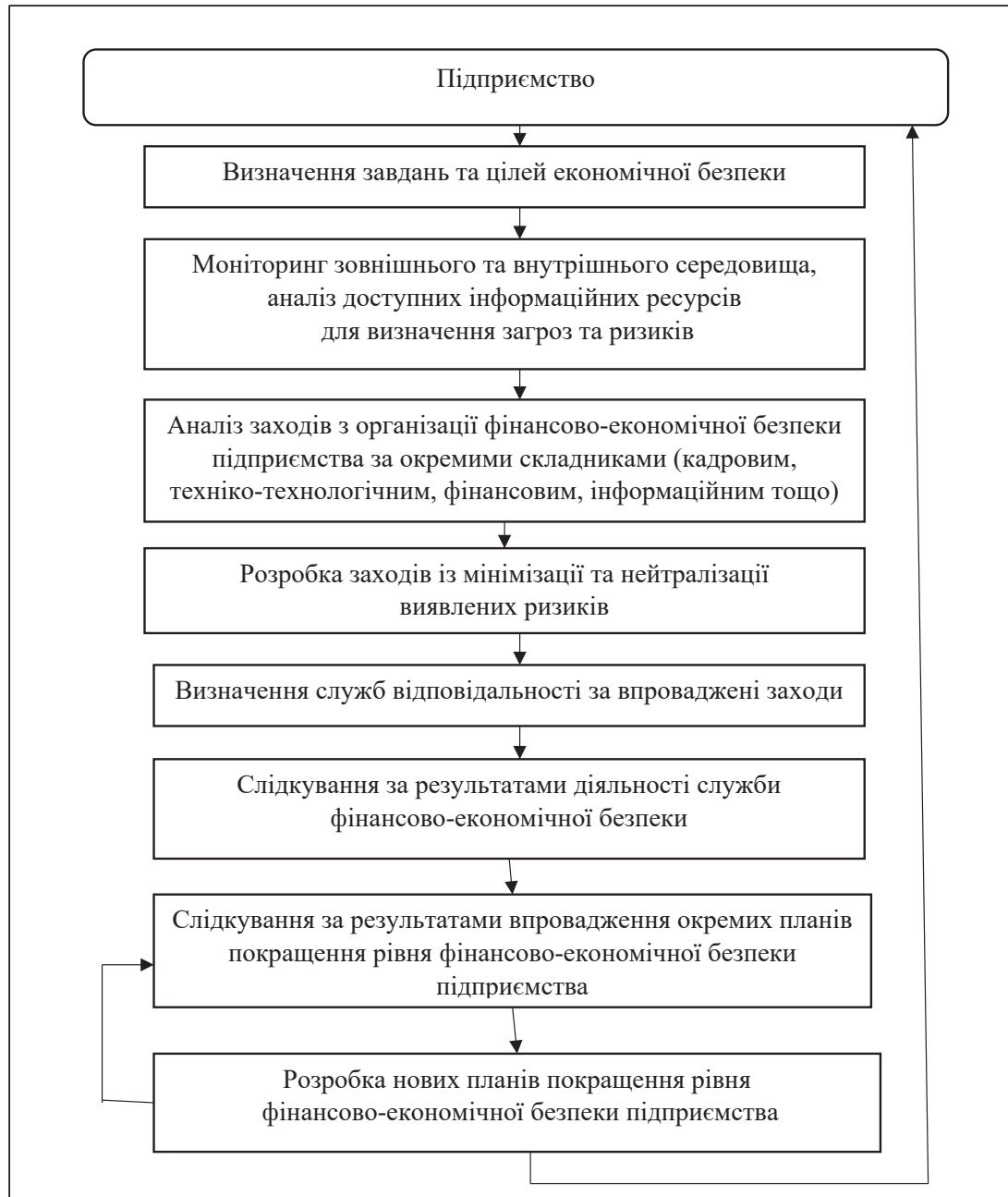

Рис. 2. Схема організації системи фінансово-економічної безпеки на підприємстві

Джерело: розроблено автором з використанням [4]

3) надійність (гарантованість достовірності передавання інформації);

4) компетентність (передбачає, що питаннями забезпечення економічної безпеки займаються висококваліфіковані кадри);

5) безперервність (система повинна постійно захищати інтереси підприємства в умовах невизначеності та ризику) [5].

Механізм забезпечення фінансово-економічної безпеки включає такі методи управління, як: інституційно-правові, адміністративні (організаційно-розпорядчі), економічні, організаційно-технологічні, інформаційні, соціально-психологічні [5].

Процес організації забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства передбачає наступні дії:

1) аналіз сил і засобів, необхідних для забезпечення безпеки підприємства;

2) захист фінансових інтересів підприємства;

3) управління фінансовою діяльністю підприємства;

4) виявлення реальних і прогнозування потенційних небезпек і загроз;

5) попередження виникнення і розвитку загроз фінансовій безпеці, зниження ступеня їх негативного впливу;

- 6) управління фінансовими ризиками;
- 7) оцінка фінансового стану підприємства з використанням порогових значень показників і встановлення поточного рівня фінансової безпеки;
- 8) аналіз негативних фінансових наслідків для підприємства з точки зору зміни його платоспроможності, рентабельності і прибутковості;
- 9) облік альтернативних шляхів забезпечення безпеки підприємства шляхом застосування фінансових інструментів і методів фінансового аналізу;
- 10) планування комплексу заходів із забезпечення фінансової безпеки і розробку рекомендацій стосовно його реалізації;
- 11) бюджетне планування практичної реалізації запропонованого комплексу заходів;
- 12) планування корпоративних ресурсів;
- 13) оперативна реалізація запланованих дій підприємством;
- 14) контроль за ходом реалізації запланованих заходів щодо забезпечення достатнього рівня фінансової безпеки підприємства;
- 15) оцінка ефективності запобігання можливій шкоді від негативних дій; аналіз ринку цінних паперів з точки зору стану привабливості цінних паперів підприємства, залучення їм фінансових коштів на інвестиції та розвиток;
- 16) захист від агресивного придбання акцій підприємства конкурентами і можливого встановлення контролю над ним;
- 17) аналіз інвестиційних проектів;
- 18) аналіз ділових пропозицій підприємству з точки зору ділової етики та ін. [6].

Щоб забезпечити достатній рівень безпеки підприємства, чітко взаємодіяти між собою повинні всі учасники цього процесу (співробітники, підрозділи, служби). Їх дії повинні бути відточеними, максимально скоординованими та узгодженими, адже це вплине на остаточний результат та виконання поставлених задач. Всі особи які задіяні в забезпеченні заходів з безпеки, мають добре знати, хто яку роботу виконує і за, що несе відповідальність. З головними заходами безпеки

повинні бути ознайомлені всі учасник даного процесу і всі співробітники підприємства. Це збільшить шанси на своєчасне виявлення потенційних і реальних загроз, та на успішну протидію негативного впливу на діяльність підприємства. В той же час, деякі засоби, способи та методи забезпечення безпеки повинні бути засекречені і відомі тільки обмеженому числу учасників даного процесу. Це значно збільшить ефективність боротьби з різноманітними загрозами [8].

Розробка, впровадження і безперервне вдосконалення адаптивної системи забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства дасть змогу сформувати комплекс захисних реакцій, спрямованих на підтримку стійкого функціонування підприємства і його розвиток в умовах нестабільного зовнішнього середовища. Питання формування системи управління фінансово-економічною безпекою підприємства як правило починають вирішуватися уже на етапі його створенні. Це аксіома його безпеки у майбутньому.

Висновки. Фінансово-економічна безпека грає роль основного елементу та чинника при формуванні перспектив існування та розвитку суб'єктів господарювання. Забезпечення і удосконалення системи фінансової безпеки на підприємстві повинно бути предметом постійної уваги менеджменту та будуватися на сучасних концепції, принципах, інструментах та організаційній структурі. Наявність великої кількості загроз фінансово-економічній безпеці підприємства вимагає розробки та впровадження ряду ефективних заходів та дій щодо збереження його активів, поліпшення фінансового стану та захисту інтересів зацікавлених сторін.

Слід підкреслити, що кожне підприємство обирає для себе власну стратегію, тактику та варіанти забезпечення економічної безпеки.

Подальші дослідження за цим напрямом полягають у поглибленні теоретично та практичних аспектів формування та використання інструментів управління фінансово-економічною безпекою суб'єктів господарювання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про основи національної безпеки України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
2. Орлик О. В. Економічна безпека підприємства : властивості, стратегія та методи забезпечення. *Економічна безпека в умовах глобалізації світової економіки* : монографія. Дніпропетровськ, 2014. Т. 2. С. 176–182.
3. Шлендер П. Э. Безопасность жизнедеятельности. Москва, 2010. 304 с.
4. Орлик О. В. Фінансово-економічна безпека підприємства та підходи до її забезпечення. *Інформаційна та економічна безпека* : праці міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції. Харків, 2014. С. 76–78.
5. Васильців Т. Г., Волошин В. І., Бойкевич О. Р. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення : монографія / за заг. ред. Т. Г. Васильціва. Львів, 2012. 386 с.
6. Орлик О. В. Особливості управління фінансовою безпекою підприємств в сучасних умовах господарювання. *Регіональна, галузева та суб'єктна економіка України на шляху до євроінтеграції* : праці IX міжнар. наук.-практ. конф. : частина 2 (Харків, 19-20 квітня 2017 р.). Харків, 2017. С. 185–188.
7. Папехин Р. С. Индикаторы финансовой безопасности предприятий. Волгоград, 2007. 16 с.
8. Орлик, О. В. Напрямки формування надійної системи економічної безпеки суб'єктів господарювання. *Соціально-економічні аспекти розвитку економіки та управління* : праці міжнар. наук.-техн. конф. (Дніпропетровськ, 16-17 січня 2014 р.). Дніпропетровськ, 2014. С. 306–309.

9. Геєць В. М., Кизим М. О., Клебанова Т. С. Моделювання економічної безпеки: держави, регіону, підприємства : монографія / за заг. ред. В. М. Геєця. Харків, 2016. 239 с.
10. Клименко Т. В. Основні елементи механізму забезпечення фінансової безпеки суб'єктів господарювання. *Вісник Житомирського державного технічного університету. Серія «Економічні науки»*. 2011. № 6 (58). С. 340–343.
11. Козаченко Г. Б., Пономарьов В. П., Ляшенко О. М. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення : монографія. Київ, 2003. 280 с.
12. Малик О. В. Формування механізму управління фінансовою безпекою підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04. Хмельницький, 2015. 29 с.
13. Мойсеєнко І. П. Управління фінансово-економічною безпекою підприємства. Львів, 2013. 380 с.

REFERENCES:

1. Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21 chervnia 2018 r. № 2469-VIII / Verkhovna Rada Ukrainy. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
2. Orlyk O. V. (2014) Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: vlastyivosti, stratehiia ta metody zabezpechennia. *Ekonomichna bezpeka v umovakh hlobalizatsii svitovoi ekonomiky: monohrafiia*: Tom 2. Kharkiv: FOP Drobiazko S.I., pp. 176–182. (in Ukrainian)
3. Shlender P. E. (2010) Bezopasnost zhiznedeyatelnosti. Moskva: Vuzovskiy uchebnik. (in Russian)
4. Orlyk O. V. (2014) Finansovo-ekonomichna bezpeka pidpriemstva ta pidkhody do yii zabezpechennia. *Informatsiina ta ekonomichna bezpeka: Mizhnarodna naukovo-praktychna internet-konferentsiia* (Kharkiv, 2014). Kharkiv: KhIBS UBS NBU, pp. 76–78. (in Ukrainian)
5. Vasyltsiv T. H., Voloshyn V. I., Boikevych O. R., Karkavchuk V. V. (2012) *Finansovo-ekonomichna bezpeka pidpriemstv Ukrainy: stratehiia ta mekhanizmy zabezpechennia: monohrafiia*. Lviv: LihaPres. (in Ukrainian)
6. Orlyk O. V. (2017) Osoblyvosti upravlinnia finansovoiu bezpekoiu pidpriemstv v suchasnykh umovakh hospodariuvannia. *Rehionalna, haluzeva ta subiektna ekonomika Ukrainy na shliakhu do yevrointehratsii: chastyna 2: IX Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia* (Kharkiv, 2017). Kharkiv: KhNUBA, pp. 185–188. (in Ukrainian)
7. Papehin R. S. (2007) Indikatoryi finansovoy bezopasnosti predpriyatiy. Volgograd: Volgogradskoe nauchnoe izdatelstvovo. (in Russian)
8. Orlyk O. V. (2014) Napriamky formuvannia nadiinoi systemy ekonomichnoi bezpeky subiektiv hospodariuvannia. *Sotsialno-ekonomichni aspekty rozvytku ekonomiky ta upravlinnia: Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia* (Dnipropetrovsk, September 16th-17th, 2014). Dnipropetrovsk: FOP Drobiazko S. I., pp. 306–309. (in Ukrainian)
9. Heiets V. M., Kyzym M. O., Klebanova T. S. (2016) *Modeliuvannia ekonomichnoi bezpeky: derzhavy, rehionu, pidpriemstva: monohrafiia*. Kharkiv: INZhEK. (in Ukrainian)
10. Klymenko T. V. (2011) Osnovni elementy mekhanizmu zabezpechennia finansovoi bezpeky subiektiv hospodariuvannia. *Visnyk Zhytomirskoho derzhavnoho tekhnichnoho universytetu. Serii: "Ekonomichni nauky"*, no. 4 (58), pp. 340–343. (in Ukrainian)
11. Kozachenko H. B., Ponomarov V. P., Liashenko O. M. (2003) *Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: sutnist ta mekhanizm zabezpechennia: monohrafiia*. Kyiv: Libra. (in Ukrainian)
12. Malyk O. V. (2015) *Formuvannia mekhanizmu upravlinnia finansovoiu bezpeky pidpriemstva: dys. ... kand. ekonom. nauk: 08.00.04*. Khmelnytskyi. (in Ukrainian)
13. Moiseienko I. P., Marchenko O. M. (2011) *Upravlinnia finansovo-ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva*. Lviv: LvDUVS. (in Ukrainian)

ОСОБЛИВОСТІ МАРКЕТИНГОВОЇ КОМУНІКАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ВІЙНИ

SPECIFICS OF MARKETING COMMUNICATION POLICY IN THE WAR CONDITIONS

Фукс К.В.

аспірант кафедри маркетингу і логістики,
Національний університет «Львівська політехніка»

Косар Н.С.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри маркетингу і логістики,
Національний університет «Львівська політехніка»

Fuks Kostiantyn, Kosar Nataliia
Lviv Polytechnic National University

Дана стаття присвячена аналізу особливостей реалізації комунікаційних інструментів маркетингу під час воєнного стану. Внутрішні конфлікти чи міжнародні війни впливають на маркетингові прийоми бізнесу у будь-якій галузі економіки. Тому було проаналізовано основні тенденції та особливості комунікаційних інструментів маркетингу в умовах воєнного стану в Україні. Спрогнозовано активізацію маркетингової рекламної діяльності компаній у майбутньому. Визначено чинники, на основі яких розробляється план маркетингових комунікацій підприємства в умовах воєнного стану. Наведено загальні приклади діяльності брендів під час воєнного стану. Сформульовано рекомендації щодо ведення маркетингових комунікацій під час війни. Визначено найважливіші майбутні теми у суспільстві та маркетингових комунікаціях в Україні.

Ключові слова: маркетингові комунікації, тенденції на ринку реклами, цифровий маркетинг, соціальна відповідальність, маркетинг в умовах воєнного стану.

This article analyzes the peculiarities of implementing marketing communication tools during martial law. Internal conflicts or international wars affect the marketing techniques of businesses in any sector of the economy. Therefore, the main trends and features in marketing communication tools in the conditions of martial law in Ukraine were analyzed. Intensification of marketing advertising activities of companies is predicted. The main factors are defined based on which the plan of marketing activities of the enterprise in the conditions of martial law is developed. Common examples of brand activity during martial law are given. A set of advice on marketing communications during the war has been formulated. The most important future topics in society and marketing communications in Ukraine have been identified. A full-scale war always affects the lives of the population. The social and economic activity of the state and business in such conditions must change and adapt to new realities. Russia's war against Ukraine exacerbated old problems and led to the emergence of many new ones that require an immediate response, security measures, and reform of the system in general. Ukraine mobilized all resources to increase the effectiveness of resistance to Russian aggression, support the economy's stability based on innovative and marketing principles, and complete the country's post-war recovery. The actuality of the topic is due to the need to analyze trends in the country's economy and society in general in the conditions of martial law in order to avoid mistakes when planning business marketing activities. With the beginning of the Russian-Ukrainian conflict more than eight years ago, the government of Ukraine began to develop various methods of communication with the population. It is necessary to explain the specifics of the security, social, and legal components of life during the war, simultaneously encouraging society and stimulating it to economic activity. The same thing happened with business, as it participates in social life. The issue of social responsibility in marketing communications in war conditions becomes especially acute.

Keywords: marketing communications, advertising market trends, digital marketing, social responsibility, martial law marketing.

Постановка проблеми. Сьогодні методи маркетингової комунікації повинні відповідати суспільній думці, займати проукраїнську позицію. Інакше, імідж бренду може бути підірваний, а споживачі можуть почати бойкот продукції цього підприємства. Тому, в умовах воєнного

стану комунікації в маркетингу ускладнюються, оскільки вони безпосередньо пов'язані з почуттям патріотизму, який може мати як позитивне, переможне забарвлення, так і трагічне.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом цифровий маркетинг, комунікаційну політику в умовах війни досліджували низка українських вчених, зокрема, Витвицька О.М., Суворова С.Г., Корюгіна А.В., які аналізували вплив цифрового маркетингу на розвиток підприємництва в умовах війни [4]; Коростова І.О., яка вивчала стан та перспективи маркетингу під час війни [5]; Вовчанська О.М., Іванова Л.О., які аналізували особливості реалізації інструментів маркетингу в умовах воєнного стану [7].

Виділення невирішених раніше частина загальної проблеми. Український ринок реклами і тенденції в маркетингових комунікаціях в умовах війни потребують постійного дослідження у реальному часі і детального аналізу. Цим зумовлений вибір теми даної публікації.

Постановка завдання. Визначення тенденцій на ринку реклами у 2022 році та розробка рекомендацій щодо формування повідомлень у маркетингових комунікаціях в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. Як показує практика, бізнес в Україні також бере на себе відповідальність за підтримання збройних сил, цивільного населення, відбудову інфраструктури. Він не тільки забезпечує споживачів товарами і послугами які вони очікують отримати, а й залучає додаткові засоби для підтримки суспільного ладу. Важливо, щоб компанії продовжували свою діяльність, не відмовлялися від свого плану діяльності, посилюючись на воєнний стан. Безумовно, у перші дні повномасштабного

нападу компаніям важко було зрозуміти, які дії потрібно вчинити. Проте із процесом адаптації діяльність компаній ставала все більш стійкою і виділилися деякі тренди розвитку маркетингу в умовах воєнного стану у 2022 р.

За проведеним у серпні-вересні дослідженням Всеукраїнської рекламної коаліції та Factum Group «Тенденції 2022 в управлінні маркетинговими комунікаціями» було наведено реакцію маркетинг-директорів, керівників компаній та рекламодавців на умови війни і як вони будують плани на майбутнє. Менші та ті компанії, що надають послуги «воєнний шок» перенесли набагато швидше і відновили діяльність через 3-10 днів, тоді як більші виробники були змушені зупинитися на 3-4 місяці. Деякі підприємства і до сьогодні не можуть продовжувати працювати. Усе це, а також міграція населення, зниження платоспроможності, знищення інфраструктури, обмеження інвестицій негативно вплинули на обсяг доходів компаній. За даними дослідження, опитані компанії повідомляють про середнє зниження доходу на 33% (рис. 1).

Зважаючи на суттєве зменшення доходів та присутність невизначеності у загальній ситуації, компанії віддають перевагу короткостроковому плануванню (74% опитуваних) і коригують стратегію (87% компаній). Серед ключових змін бізнес відзначає: скорочення бюджетів на загальну маркетингову і окремо на рекламну активність, зменшення інвестицій, оптимізацію асортименту продукції і пошук нових ринків збуту, загальну економію через оптимізацію витрат, зміну цінової політики та підходів до ціноутворення.

Визначним для 2022 р. є тренд на суттєве збільшення витрат на благодійність, зокрема:

Рис. 1. Зниження доходу вітчизняних підприємств у 2022 р.

Джерело: [1]

гуманітарну допомогу, внески до благодійних фондів, інформаційну підтримку, оснащення військових ЗСУ, сприяння висвітленню подій та збір пожертв на міжнародному рівні, організацію заходів на підтримку України. Воєнний стан тягне за собою і скорочення робочих місць, спостерігається відтік персоналу за кордон. Сьогодні у середньому з-за кордону працює близько 15% співробітників.

Про суттєве зниження маркетингової активності заявляють 8 з 10 компаній-рекламодавців. Серед запланованих до війни 45% маркетингових кампаній скасовано (рис. 2).

Сьогодні перед маркетинговими відділами керівництво ставить ті ж самі завдання – просування продукції чи послуг, залучення нових та утримання постійних споживачів. Проте, прослідковується тенденція до зміни KPI (ключових показників ефективності). В умовах війни компанії змінюють фокус із зростання кількісних показників залучених нових споживачів, а орієнтиром стає утримання поточного числа клієнтів, підтримка довіри постійних клієнтів і забезпечення їх необхідною кількістю товару.

Для того щоб швидше реагувати на сучасні виклики, знання у маркетингу ґрунтуються на аналітиці. До найпопулярніших програмних засобів продуктової аналітики відносять: Amplitude, Google Analytics, Mixpanel, Tableau, Firebase, Hotjar, Matomo, AppsFlyer, Firebase [2].

На фоні єдності нації у важкий період зростає також загальна згуртованість серед бізнесу. Пізніше, це призводить до виникнення найрізноманітніших колаборацій брендів: об'єднання з конкурентами, з українськими митцями,

зірками, з благодійними фондами для зборів на ЗСУ, забезпечення ринку товарами, створення нових продуктів під потреби населення та армії, проведення спільних заходів.

Основними трендами на сьогодні у суспільстві та бізнесових колах, що впливають на формування маркетингової стратегії компанії є:

– відповідальність у комунікаціях, доречність і продуманість повідомлень;

– розвиток українського контенту на медіа-платформах та у соцмережах. Велика кількість блогерів що попри вторгнення у 2014 р. продовжували створювати медіа-продукт мовою агресора після початку повномасштабної війни зробили вирішальний крок у бік українізації медійного простору. Це не могло статися само собою якби і користувачі не шукали україномовний контент значно частіше, ніж до лютого 2022 р.;

– донесення суспільно-важливих аспектів у маркетингових повідомленнях через свої канали зв'язків із громадськістю. Багато компаній, крім комерційних повідомлень, у своїй комунікації також намагаються додавати корисну, важливу інформацію для підтримання ладу і добробуту у суспільстві;

– продовження розвитку нових медіа-платформ. Telegram, YouTube, Facebook, Tik-Tok продовжують витісняти «класичні» засоби комунікації із клієнтами. Зокрема, за даними дослідження ОПОРА, найпопулярнішим джерелом інформації для українців є соціальні мережі: ними для отримання новин користуються 76,6% респондентів, а Telegram стає найважливішим джерелом інформації для 65,7% громадян [3];

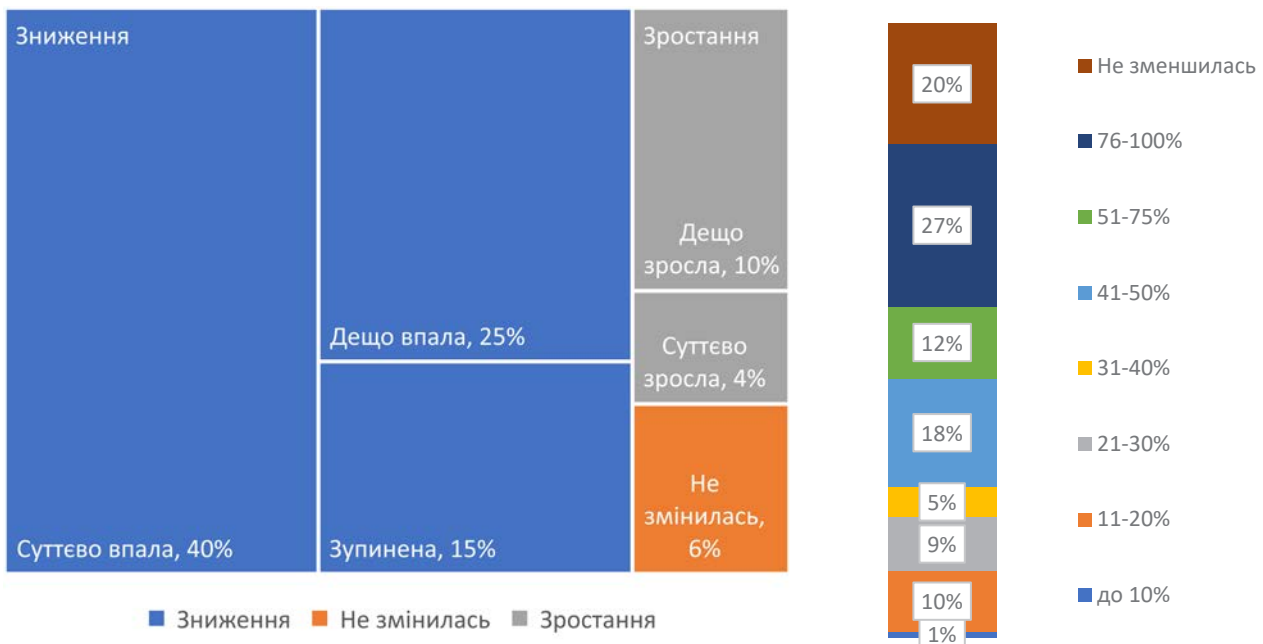

Рис. 2. Зміни у запланованій маркетинговій активності та відсоток її зниження

Джерело: [1]

– загальнонаціональна активізація на підтримку населення і економіки. Звідси уряд України у своїх міжнародних комунікаціях продовжує підкреслювати сміливість українців і демонструє нашу економіку такою, що буде готова прийняти інвестиції іноземних компаній у період відбудови;

– чесність і простота комунікації. За брендами і сторінками у соцмережах завжди стоять звичайні люди, які теж переживають за свою країну у час війни. Тому навіть звернення до народу від президента України відбуваються без професійного світла, суфлера, локації чи костюму. Проте відвертість у промовах В. Зеленського продовжує працювати на користь і захоплює іноземних партнерів;

– загальнонаціональне об'єднання та підняття рівня інформаційної гігієни. Питання комунікацій у воєнний час виходить на новий рівень, адже вони прямо впливають на настрої населення. Тому суспільство у своїй активізації напрацювало внутрішні стандарти щодо доброчесності у інформаційному полі. Сьогодні значна кількість людей змінила свої звички і замість того щоб поширювати захоплююче, але сумнівне повідомлення спочатку перевіряє джерело цієї інформації. Адже гібридна війна з Росією вже довгі роки відбувається і в інформаційному полі.

Основною метою цифрового маркетингу в умовах війни є просування товарів на ринку у тих нішах, які стали порожніми через ринкові зміни та розвиток партнерських взаємовідносин [4].

Усі напрямки рекламно-комунікаційної діяльності у 2022 р. зазнали суттєвих змін, були значно змінені підходи до їх управління. Зокрема, медійна реклама зазнала найбільших трансформацій через війну – 72% компаній повідомляють про значні зміни. Це найбільший показник, починаючи з війни у 2014 р. (48%) та 2020 р. з пандемією COVID-19 (44%). А 21% опитаних взагалі не рекламувались після лютого 2022 р. До слова, зменшується не тільки кількість рекламодавців у медіа-каналах, а також і частота контактів зі споживачем [1].

У медійній рекламі найменших втрат зазнала Інтернет-реклама, після повномасштабного вторгнення її продовжують використовувати 71% опитаних компаній.

Найбільші втрати показує реклама на телебаченні та в кінотеатрах. Кількість рекламодавців на цьому ринку скоротилась більше, ніж в 3 рази для телебачення і в 6 разів для кінотеатрів. Кількість PR-проектів та компаній, що використовують інструменти директ-маркетингу, у 2022 р. знизилась майже на 30%. Але є і ті, хто лишили PR в роботі і говорять про збільшення їх кількості.

Зміни у тематиці комунікацій першою чергою відбулися через питання етичності рекламної активності. Це змушує компанії дуже обережно формулювати ключові меседжі. Зокрема,

виділяють 3 базові напрями, що домінують у комунікаціях підприємств у 2022 р.:

– нагадування та інформація, що компанія працює чи змінила свою стратегію, залишилась на ринку і обслуговує клієнтів, зокрема у певних регіонах;

– підтримка населення, армії, національних цінностей та ідентичності, волонтерство та благодійність;

– статус зв'язків з ринками РФ та Білорусі, їх розрив, вихід на нові ринки тощо.

Майже третина компаній переглянули критерії вибору рекламних агентств, оскільки, в умовах війни при виборі рекламного агентства для комунікаційних активностей критичним стає питання бюджету та терміни реалізації заходів. Від рекламної агенції очікується клієнтоорієнтований підхід, гнучкість та адаптивність в роботі і висока швидкість виконання проекту. Важливою складовою стають навички ситуативного маркетингу, креативність у пропозиції ідей та релевантність викликам на ринках.

Діджиталізація залишається основною тенденцією, про яку говорить аудиторія. Цей тренд зростає кілька останніх років і умови війни лише вимагають швидшої та масштабнішої цифровізації всіх сфер життя суспільства. Акцентується зростаюча роль месенджерів (Telegram, Viber, WhatsApp) та TikTok в медіа-міксі. Зокрема ним в останній час з'являються та набирають більшу популярність україномовні медіа, що займають активну громадянську позицію. А компанії, в свою чергу, говорять про запит на україномовний контент і готові підписувати договори своїх маркетингових кампаній.

Економічна вигода та зручність стимулює компанії розвивати внутрішні експертні ресурси планування та купівлю медіа-реклами. Вітчизняні підприємства звертаються до агенцій та фрілансерів за розробкою креативів для медіа-платформ, особливо в типових, нескладних проєктах. Вкрай важливі, інноваційні рішення компанії намагаються розробити всередині маркетингової команди і за недостатністю експертизи у певному питанні залучають агенції тощо. Через зниження маркетингової активності, рекламні агенції та інші компанії на ринку починають зниження ціни на послуги для підвищення її конкурентоспроможності. Проте явище демпінгу поки-що не зустрічається надто часто.

Стосовно прогнозів на майбутнє, то очікується поступове відновлення маркетингової активності серед компаній у першому півріччі 2023 р.

Зараз половина вітчизняних підприємств мають оновлені стратегії комунікації. У сфері медіа-реклами найбільш прогнозованою є ситуація з поновленням Інтернет-реклами навіть у перший квартал 2023 р. Це пов'язане із відносною простотою і дешевизною цього виду реклами. Стосовно інших каналів комунікації, компаніям складно спрогнозувати запуску проєктів, оскільки ці канали більшою мірою

залежать від ситуації у певному регіоні (стосується реклами в пресі, на радіо та кінотеатрах).

Оптимістичні прогнози підкріплюються наявністю у компаній виділених рекламних бюджетів. Наприклад, середній бюджет медійної реклами для половини підприємств перевищує 1 млн грн./місяць.

Дослідженням маркетингової діяльності в Україні свідчать, що найбільш позитивні зміни щодо поступового відновлення спостерігаються в цифровому маркетингу. Попри війну, 73% Інтернет-маркетологів змогли повернутися до роботи. Це говорить про те, що у кризові періоди, реклама набуває набагато більшого значення, оскільки правильна маркетингова стратегія дає бізнесу можливість підтримати і продовжити своє існування [5, с. 53].

В умовах війни традиційна маркетингова практика працює не так ефективно. Іноді навіть так звана відірваність бренду від ситуації в країні може дратувати цільову аудиторію. Натомість, використання наступних маркетингових підходів у комунікаційній політиці покращуватиме позиції підприємства на ринку в майбутньому:

- чесність у комунікаціях з клієнтами. Щирість і простота у повідомленнях в умовах війни є дуже важливою. За кожним брендом стоять такі самі люди, як і споживачі, і простота комунікації у емоційно важкий період допомагає краще встановити контакт із споживачем, додає йому впевненості у бренді та будує мережу постійних клієнтів. Недовіра до брендів формується, якщо вони не займають прозорої позиції чи дають розмиті обіцянки, не мають соціальних зобов'язань перед суспільством, не пропонують релевантний контент з додатковою соціальною цінністю та не практикують зворотний зв'язок [6];

- однозначність, вираженість, чистота комунікації. У період війни суспільство діє за правилом «свій-чужий», отже і бренд повинен чітко декларувати приналежність до проукраїнської сторони. Також це стосується товарів та послуг військового та подвійного призначення. Коли йдеться про засоби найвищого рівня захисту, неприпустимо застосовувати маркетингові слогани із роздрібних мереж. Потрібна чітка ідентифікація ціни, параметрів, можливостей і обмежень товарів військового призначення;

- інформування стосовно діяльності компанії. Руйнування потужностей виробництва, енергетичної інфраструктури у відповідному регіоні, звільнення працівників, що змушені мігрувати, затримки в логістичних ланцюгах тощо прямо впливають на присутність бренду у магазинах. І тому нагадування про свій бренд, чи повідомлення про те, як підприємство справляється із труднощами дають розуміння споживачу як кожен бренд продовжує свою діяльність;

- стимулювання споживачів повертатися до споживання звичних благ. У цей час клієнтам може здатися неетичним і чи непотрібним продовжувати доглядати за собою, купувати подарунки,

будувати плани на майбутнє, купувати дорогі речі. Проте купівля будь-якого товару компанії теж підтримує її у складний час, адже рівень прибутковості виробників може різко знижуватись у воєнний час. З огляду на ситуацію win-win, брендам варто нагадувати, що споживачам можна і варто користуватися звичайними благами. З цього також випливає необхідність інформування про соціальну відповідальність бренду;

- соціальна відповідальність. В умовах війни велика кількість приватних бізнесів залучили частину своїх ресурсів до благодійності. Сюди входить підтримка цивільного населення, військових, виконавчої влади тощо. Не буде зайвим через маркетингові звернення повідомляти споживачам про благодійність бренду, а також залучати самих споживачів різних волонтерських і краудфандингових кампаній. Відчуття причетності до благодійної справи приваблює споживачів, адже вони знатимуть, що частина прибутку з продажу спрямовується на потреби суспільства. Звідси, потрібно виділяти комерційну і благодійну діяльність бренду;

- розмежування волонтерської та комерційної діяльності. На ринку товарів та послуг подвійного призначення це зумовлено відмінностями між поточними і кінцевими споживачами, типами цільової аудиторії [7].

Сьогодні усі сходяться на думці, що основний виклик майбутнього для нашої країни – відбудова. Ця тема буде ще довгий час лунає в інформаційному просторі і маркетингова діяльність підприємств теж буде змінена під впливом суспільних настроїв.

Поняття ціни перемоги, психоемоційний стан населення будуть наступні за частотою вжитку у майбутньому. Інші важливі теми – відмова від старих патернів суспільного життя, відмова від всього російського, зміна настрою споживачів на підтримку «виробленого в Україні». Враховуючи всі ці питання, які активно дискутуються у суспільстві, комунікація брендів має враховувати нові потреби та нові цільові аудиторії.

Висновки. Тож, попри критичний стан перших днів війни, затяжні повномасштабні бойові дії, проблеми із критичною інфраструктурою, бізнес переформатував свої внутрішні процеси та функції маркетингу, оновлює комунікаційні стратегії та виділяє бюджети на маркетингові кампанії, а отже продовжує свою боротьбу за краще майбутнє у вільній країні. Найбільш позитивні зміни щодо поступового відновлення спостерігаються в цифровому маркетингу. В умовах війни традиційна маркетингова практика працює не так ефективно. Іноді навіть так звана відірваність бренду від ситуації в країні може дратувати цільову аудиторію. В статті подані рекомендації щодо того як формувати повідомлення в маркетингових комунікаціях в умовах війни. В майбутньому найпопулярнішими тематиками у суспільній дискусії будуть повоєнна відбудова, діджиталізація, реформи і національне виробництво.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Тенденції в управлінні маркетинговими комунікаціями під час війни: стан справ та майбутнє українських компаній-рекламодавців. URL: <https://vrk.org.ua/news-events/2022/advertisers-research-2022.html> (дата звернення: 11.12.2022).
2. Amplitude Analytics. Competitors and Alternatives. URL: <https://www.trustradius.com/products/amplitude-analytics/competitors> (дата звернення: 13.12.2022).
3. Медіаспоживання українців в умовах повномасштабної війни. Опитування ОПОРИ. URL: https://opora.ua.org/report/polit_ad/24068-mediaspozhyvannia-ukrayintsiv-v-umovakh-povnomasshtabnoyi-viini-opituvannia-opori (дата звернення: 13.12.2022).
4. Витвицька О. М., Суворова С. Г., Корюгін А. В. Вплив цифрового маркетингу на розвиток підприємництва в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2022. № 40. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-66> (дата звернення: 17.12.2022).
5. Коростова І. О. Стан та перспективи маркетингу під час війни. *Цифрова економіка і економічна безпека*. 2022. № 2 (02). С. 52–55. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.2-9> (дата звернення: 18.12.2022).
6. Маркетинг воєнного часу: як змінилася поведінка споживачів під час війни? Чи потрібний бренд у воєнний час? Як має змінитися підхід до маркетингу? – дослідження Havas Village Ukraine. URL: <https://cases.media/article/marketing-voennogo-chasu-doslidzhennya-havas-village-ukraine> (дата звернення: 20.12.2022).
7. Вовчанська О. М., Іванова Л. О. Особливості реалізації інструментів маркетингу в умовах воєнного стану. *Економіка і суспільство*. 2022. № 38. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-32> (дата звернення: 20.12.2022).

REFERENCES:

1. Tendenciji v upravlinni marketynghovymy komunikacijamy pid chas vijny: stan sprav ta majbutnje ukrajinsjkykh kompanij-reklamodavciv. URL: <https://vrk.org.ua/news-events/2022/advertisers-research-2022.html> (accessed December 11, 2022).
2. Amplitude Analytics. Competitors and Alternatives. URL: <https://www.trustradius.com/products/amplitude-analytics/competitors> (accessed December 13, 2022).
3. Mediaspozhyvannja ukrajinciv v umovakh povnomasshtabnoji vijny. Opytuvannja OPORY. URL: https://opora.ua.org/report/polit_ad/24068-mediaspozhyvannia-ukrayintsiv-v-umovakh-povnomasshtabnoyi-viini-opituvannia-opori (accessed December 13, 2022).
4. Vytvyckja O. M., Suvorova S. Gh., Korjughin A. V. (2022) Vplyv cyfrovogho marketynghu na rozvytok pidpryjemnyctva v umovakh vijny. *Ekonomika ta suspiljstvo*, no. 40. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-66> (accessed December 17, 2022).
5. Korostova I. O. (2022) Stan ta perspektyvy marketynghu pid chas vijny. *Cyfrova ekonomika i ekonomichna bezpeka*, no. 2 (02), pp. 52–55. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.2-9> (accessed December 18, 2022).
6. Marketyngh vojennogho chasu: jak zminylasja povedinka spozhyvachiv pid chas vijny? Chy potrebnij brend u vojennyj chas? Jak maje zminytysja pidkhid do marketynghu? – doslidzhennja Havas Village Ukraine. Available at: <https://cases.media/article/marketing-voennogo-chasu-doslidzhennya-havas-village-ukraine> (accessed December 20, 2022).
7. Vovchansjka O. M., Ivanova L. O. (2022) Osoblyvosti realizaciji instrumentiv marketynghu v umovakh vojennogho stanu. *Ekonomika i suspiljstvo*, no. 38. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-32> (accessed December 20, 2022).

УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМСТВА

MANAGEMENT OF THE MODERN ENTERPRISE INNOVATIVE ACTIVITIES

Христенко О.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту і логістики,
Національний університет
«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Khrystenko Olena

National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic"

Досліджено сутність та значення понять «інновація» та «інноваційна діяльність». Розглянуто міжнародну класифікацію типів інновацій, а саме продуктові, процесові, маркетингові та організаційні. Встановлено, що для сучасних підприємств, які функціонують в умовах війни, інноваційна діяльність набуває все більш важливого значення. Ефективне управління інноваційною діяльністю сучасного підприємства дасть можливість отримати такі вигоди: формування нових конкурентних переваг; раціональне використання ресурсів; більш краще задоволення потреб клієнтів; підвищення іміджу підприємства; збільшенню рівня прибутковості тощо. Визначено п'ять основних правил, яких слід дотримуватися з метою ефективної розробки та впровадження інноваційних проєктів на підприємстві. Охарактеризовано схему управління інноваційною діяльністю підприємства. Розглянуто інструментарій реалізації інноваційних заходів на підприємстві.

Ключові слова: інноваційна діяльність, об'єкт, підприємство, суб'єкт, управління.

Now, Ukraine is living out a new stage in its development. It is complex, the country is fighting for its sovereignty and has chosen a clear vector of development regarding European integration and full membership in the EU. It is important for enterprises that are the «heart» of the national economy to reorient their activities according to the best European practices. Their economic growth today is provided by technological development, which is based on the wide implementation of innovations. However, innovations are a source of development only under the condition of their active and effective use, as well as the creation of a favorable environment for their implementation. That is why management of the enterprise's innovative activities, which orients the production activity on the requests of consumers, allows them to react more flexibly and implement timely changes, and achieve competitive advantages in the long term, is of particular importance. The purpose of this article is to study the management of innovative activities of a modern enterprise. The essence and meaning of the concepts «innovation» and «innovative activity» were researched. It was established that the innovative activity of the enterprise is any aspirations and actions on the part of managers and the entire workforce regarding the formation and implementation of various innovative projects in the enterprise's activities with the aim of improving its business processes. The international classification of innovation types, namely product, process, marketing and organizational, was considered. Five basic rules that should be followed in order to effectively develop and implement innovative projects at the enterprise were considered. The scheme of innovative activity management of the enterprise was characterized. It was determined that the subjects are the management of the enterprise, middle-level managers and department specialists who participate in the development, implementation or application of innovations at the enterprise; the object is the activity of the enterprise labor personnel for the development and implementation of innovative projects, economic relations between the participants of the innovation process, etc. It was established that the tool for the implementation of the tasks in the innovative project should include the use of all management methods: administrative, economic, and social-psychological, with a predominance, in our opinion, of economic ones. It was determined that effective management of innovative activities of a modern enterprise will provide the following benefits: formation of new competitive advantages; rational use of resources; better satisfaction of customer needs; improving of the enterprise image; increasing the level of profitability, etc.

Keywords: innovative activity, innovative project, object, enterprise, subject, management.

Постановка проблеми. Нині Україна переживає новий етап у своєму розвитку. Він є складним, країна бореться за свій суверенітет та обрала чіткий вектор розвитку щодо євроінтеграції та повноправне членство у ЄС. Підприємствам, які є «серцем» національної економіки важливо переорієнтувати свою діяльність відповідно до кращих європейських практик. Їх економічне зростання сьогодні забезпечується технологічним розвитком, в основу якого покладено широке впровадження інновацій. Однак інновації є джерелом розвитку лише за умови активного й ефективного їх використання, а також створення сприятливого середовища для їх впровадження. Тому особливого значення набуває управління інноваційною діяльністю підприємства, що орієнтує виробничу діяльність на запити споживачів, дозволяє більш гнучко реагувати і здійснювати своєчасні зміни, досягти конкурентних переваг у довгостроковій перспективі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останнього часу питання інноваційної діяльності підприємств є центральними у значній кількості досліджень. Зокрема, окремі аспекти управління інноваційною діяльністю підприємства розглядали такі вчені, як: Брич В. Я., Джеджула В. В., Єліфанова І. Ю., Ілляшенко С. М., Мазур Г. Ф., Микитюк Ю. І., Микитюк П. П., Тарасова О. В., Цвик О. Г., Шкільняк М. М., Шпикуляк О. Г. та інші. У працях цих науковців розглянуто особливості інноваційної діяльності, виділено етапи управління даним процесом, проведено сучасний аналіз стану інноваційної діяльності тощо. Даний напрям є досить актуальним і на сьогодні.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження управління інноваційною діяльністю сучасного підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. В результаті постійного зростання рівня конкуренції на ринку підприємства вимушені здійснювати інноваційну діяльність. Сучасний керівник розуміє безальтернативність інноваційного типу розвитку для підприємства, що планує не лише існувати протягом тривалого проміжку часу, а й займати позиції лідера у найближчому майбутньому. Впровадження інновацій у господарську діяльність підприємства дають можливість удосконалювати існуючі бізнес-процеси, що сприяє підвищенню їх ефективності.

Водночас слід наголосити на подвійній природі інновації – «ризик-прибуток». Отже, інноваційна діяльність є досить прибутковою справою при ефективному управлінні нею. Водночас інноваційна діяльність є досить ризиковою сферою, оскільки невдале впровадження інноваційного проєкту може принести підприємству до величезних непередбачуваних витрат. Виходячи з цього, здійснювати інноваційну діяльність на підприємстві необхідно досить зважено, відповідально, ретельно перевіряти всі можливі

альтернативні варіанти інноваційних проєктів та обирати саме той, який найбільш відповідає показникам ефективності та обраним критеріям. Також не слід нехтувати дослідженням всіх можливих інноваційних ризиків для конкретного підприємства в конкретний момент часу.

Здійснення інноваційної діяльності на підприємстві розглядають як процес, що залежить від інноваційного потенціалу підприємства. Інноваційна діяльність дає можливість для підприємства сформувати нові конкурентні переваги. Один з основних моментів в цьому виді діяльності – вміти знаходити нові креативні рішення та ідеї.

Інноваційна діяльність передбачає проведення прикладних та фундаментальних досліджень, генерування креативних ідей, впровадження інноваційних технологій, виробництвом нових товарів тощо. Її результатом є певна інновація.

Загалом інновація – це перетворення чогось у джерело прибутку, що виражено у певному продукті і приносить визначену ефективність.

Доречно розглянути основні риси інновацій: інновація – це корисна зміна в попередньому стані якого-небудь об'єкту, процесу;

ця зміна має отримати корисний результат; інновації вважаються основним засобом реалізації цілей розвитку – суб'єкта, результатом чого є покращення ефективності його діяльності.

Класифікаційних ознак для групування інновацій сформовано науковцями та практиками величезна кількість. Відповідно до Методологічного інструменту Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) – Керівництва Осло всі інновації поділяються на 4 типи [8]:

продуктові – впровадження товару або послуги, які є новими або значно поліпшеними у частині їх властивостей або способів використання. Сюди належать значні вдосконалення в технічних характеристиках, компонентах і матеріалах, у вбудованому програмному забезпеченні, у ступені прив'язаності стосовно користувача чи в інших функціональних характеристиках;

процесові інновації – впровадження нового чи значно поліпшеного способу виробництва чи доставки продукту. Сюди входять значні зміни у технології, виробничому устаткуванні та/або програмному забезпеченні;

маркетингові інновації – впровадження нового методу маркетингу, що включає значні зміни в дизайні чи упакуванні продукту, його складуванні, просуванні на ринок або в призначенні ціни продукту;

організаційні інновації – впровадження нового організаційного методу в діловій практиці фірми, організації робочих місць чи зовнішніх зв'язків.

Найбільш поширеним типом інновацій серед сучасних підприємств є продуктові та маркетингові інновації. Більш потужні підприємства постійно оновлюють свій асортимент товарів, намагаючись віднайти самі ті, які в найбільшій

мірі будуть задовольняти потреби вибагливих споживачів. На сьогодні продуктивні інновації – це розробка нових товарів, робіт, послуг, або їх суттєве покращення. Продуктивні інновації мають різний рівень новизни, якась їх частина є абсолютно новими товарами, роботами або послугами. Продуктивні інновації націлені насамперед на задоволення вже існуючих або прихованих потреб споживачів. Сучасні підприємства вкладають досить великі фінансові ресурси у розробку та впровадження продуктивних інновацій. Головна мета – завоювання уваги та прихильності своїх споживачів та залучення нових. Можна навести такі приклади сучасних продуктивних інновацій – нові моделі різноманітних гаджетів та комп'ютерної техніки.

Маркетингові інновації також є досить поширеними серед підприємств, особливо підприємств-імітаторів. Це пов'язано насамперед з тим, що, по-перше, вони є менш затратними в порівнянні з іншими типами інновацій; по-друге, вони мають прямий вплив на споживача та дають можливість робити товари, які вже завоювали увагу, ще більш привабливими і такими, що максимально відповідають вимогам споживачів. Наприклад, впровадження суттєвих змін в упаковку товару, застосування нових способів просування товарів, робіт, послуг (безкоштовний автобус до фірмового магазину), нестандартні підходи в рекламі та ін.

Процесові інновації передбачають насамперед впровадження нового чи значно поліпшеного способу виробництва чи доставки продукту. Впровадження процесових інновацій дає можливість забезпечити зниження витрат, зниження рівня використання ресурсів, підвищення ефективності виробництва в цілому. Наприклад, впровадження системи розрахунку найбільш вдалих маршрутів перевезення, CRM-системи для автоматизації маркетингових процесів та ін.

І останній тип інновацій відповідно до даної класифікації – організаційні. Вони націлені на оснащення робочого місця працівника, покращення умов його роботи, застосування нових більш ефективних методів управління, впливу на персонал з метою підвищення продуктивності праці працівників, рівня задоволеності працею тощо. Наприклад, оптимізація організаційної структури управління, застосування ефективних систем оплати праці тощо.

Провідні інноваційно активні підприємства як закордонні, так і вітчизняні, зазвичай не обмежуються розробкою та впровадженням якогось одного типу інновацій. Це дає їм можливість постійно покращувати свою конкурентну позицію на ринку за рахунок формування нових конкурентних переваг.

Саме поняття «інновація» походить від англійського слова «innovation», що у перекладі дослівно означає «нововведення». Розглянемо основні підходи до трактування поняття «інноваційна діяльність».

Вперше поняття «інноваційна діяльність» на законодавчому рівні було подано в Законі України «Про інвестиційну діяльність» [2]. На сьогодні законодавче визначення даного поняття трактується відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність» [3], а саме як діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг.

На міжнародному рівні це поняття прописано в Керівництві Осло, а саме: «інноваційна діяльність – це всі наукові, технологічні, організаційні, фінансові та комерційні дії, які дійсно призводять до практичної реалізації інновацій чи задумані з цією метою».

В свою чергу вітчизняні та зарубіжні науковці досить широко досліджують це поняття. І відповідно на сьогодні сформульовано велику кількість різноманітних підходів до трактування даного поняття з врахуванням того або іншого аспекту.

В таблиці 1 наведено основні підходи до тлумачення поняття «інноваційна діяльність».

Як бачимо з результатів аналізу різних підходів до трактування поняття «інноваційна діяльність» єдиної думки щодо цього не сформульовано. Це пов'язано з тим, що кожен з науковців та практиків розглядає дане поняття з різних аспектів та робить наголос на різних моментах щодо інноваційної діяльності. На нашу думку, інноваційна діяльність підприємства – це будь-які прагнення та дії з боку керівників та всього трудового колективу щодо формування та впровадження різних інноваційних проєктів у діяльність підприємства з метою поліпшення його бізнес-процесів.

Як відомо, розробка та впровадження інноваційних проєктів вимагає від підприємства великого обсягу ресурсів, насамперед фінансових. У зв'язку з цим, перед тим як розпочати будь-який інноваційний проєкт необхідно ретельно провести аналіз внутрішнього середовища підприємства. Це потрібно для того, щоб з'ясувати сильні та слабкі сторони підприємства та загалом його спроможність для розробки й подальшої реалізації конкретного інноваційного проєкту. Детальному аналізу підлягають фінансові можливості підприємства. Необхідно здійснити техніко-економічне обґрунтування розробки та впровадження інновацій тощо. Також потрібно паралельно провести аналіз зовнішнього середовища з метою виявлення потенційних загроз та наявних можливостей для розробки та реалізації даного проєкту.

Розглянемо п'ять основних правил, яких слід притримуватися з метою ефективної розробки та впровадження інноваційних проєктів на підприємстві [6].

Правило 1. До інноваційної діяльності слід відноситися як до дисципліни. Тобто працівники розуміють, як генерувати ідеї та виділяти ті з них, які відповідають цілям; як відстоювати та

Таблиця 1

Основні підходи щодо тлумачення поняття «інноваційна діяльність»

Автор	Інноваційна діяльність – це
Господарський Кодекс України [1]	«діяльність учасників господарських відносин, що здійснюється на основі реалізації інвестицій з метою виконання довгострокових науково-технічних програм з тривалими строками окупності витрат і впровадження нових науково-технічних досягнень у виробництво та інші сфери суспільного життя»
Закон України «Про інноваційну діяльність» [3]	«діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг»
Організація економічного співробітництва та розвитку [7]	«всі наукові, технологічні, організаційні, фінансові та комерційні дії, які дійсно призводять до практичної реалізації інновацій чи задумані з цією метою»
Джеджула В. В., Єпіфанова І. Ю., Цвик О. Г. [4]	«комплекс економічних, технічних, правових, соціальних заходів, пов'язаних із розробкою, впровадженням та використанням інновацій, який має на меті досягнення певного економічного та / або соціального ефектів»
Ілляшенко С. М. [5]	«процес створення, впровадження і поширення інновацій»
Тарасова О. В. [9]	«комплекс практичних дій, спрямованих на використання науково-технічних результатів для отримання нових або поліпшення існуючих виробів, технологій, методів управління»
Шпикуляк О. Г., Мазур Г. Ф. [10]	«такий вид діяльності, який на основі результатів наукових досліджень забезпечує створення принципово нової продукції, нової послуги, в результаті яких з'являється те, чого раніше не було»

просувати свої ідеї; знаходити потрібні ресурси; долати перешкоди і знаходити підтримку цих ідей.

Правило 2. Інноваційні проєкти необхідно розглядати всебічно. Інноваційні проєкти повинні охоплювати всю діяльність організації: нові продукти, послуги, процеси, план розвитку, бізнес-моделі та канали збуту та ринки.

Правило 3. Інноваційна діяльність передбачає систематичний, організований пошук нових можливостей. Тобто, інноваційна діяльність повинна здійснювати підприємствами систематично та направленою на пошук креативних ідей, втілення яких може дозволити впровадити певну інновацію.

Правило 4. До інноваційної діяльності слід залучати всіх працівників підприємства. Саме тому, розуміння необхідності та серйозності розробки і впровадження інноваційних проєктів збільшує шанси на їх успішний результат. Обрання інноваційного шляху для будь-якого суб'єкта господарювання забезпечує краще пристосування до динамічного зовнішнього середовища.

Правило 5. Під час розробки та впровадження інноваційних проєктів необхідно ставити орієнтир на споживача. Необхідно заохочувати споживача до висловлення своєї думки та ідеї, які необхідні враховувати при розробці та реалізації нових концепцій, що в майбутньому забезпечать зростання підприємства.

В підсумку інноваційна діяльність дозволяє підприємству отримати такі вигоди:

- формування нових конкурентних переваг;
- раціональне використання ресурсів;
- більш краще задоволення потреб клієнтів;

- підвищення іміджу підприємства;
- збільшенню рівня прибутковості тощо.

Схема управління інноваційною діяльністю підприємства наведена на рисунку 1.

Таким чином, суб'єктами виступають керівництво підприємства, менеджери середньої ланки та фахівці відділів, які беруть участь у розробці, впровадженні чи застосуванні інновацій на підприємстві; об'єкт – це діяльність трудового персоналу підприємства із розробки та впровадження інноваційних проєктів, економічні відносини між учасниками інноваційного процесу тощо.

Слід відмітити, що позитивний досвід сучасних підприємств показує, що інструментарій реалізації поставлених завдань в інноваційному проєкті повинен охоплювати застосування усіх методів управління: адміністративних, економічних, соціально-психологічних, з переважанням, на нашу думку, економічних. Зазвичай, адміністративні інструменти можуть окреслювати підвищення норм витрат ресурсів підприємством, адміністративні стягнення за невиконання плану інноваційних заходів, перевитрату матеріалів та ін. Тобто, їх застосування пов'язане зі створенням негативної мотивації у підлеглих. Воно менш ефективне, ніж економічне стимулювання, яке в свою чергу поєднує як позитивну, так і негативну мотивації. На рисунку 2 наведено інструментарій реалізації інноваційних заходів на підприємстві [5].

Також в процесі управління інноваційною діяльністю на сучасному підприємстві важливого значення набуває роль консультанта як одного із керівників проєкту. Мова йде, перш за все,

Рис. 1. Схема управління інноваційною діяльністю підприємства

Джерело: побудовано автором за даними [6]

про вибір стилю управління, уміння представляти ідею, оцінювати і контролювати проміжні результати, мотивувати до виконання поставлених завдань, налагоджувати різні види комунікацій та ін. Ефективність виконання поставлених завдань в певній степені залежить від готовності трудового колективу до інноваційної діяльності в цілому. У зв'язку з цим, досить важливо вміло та оперативно навчити працівників необхідним навичкам та вмінням, освоїти з ними механізми пошуково-дослідницької роботи та ін.

Водночас керівництво повинно сформувати у своїх працівників позитивне ставлення до інновацій. Це пов'язано з тим, що в процесі розробки та впровадження інноваційних проєктів можуть виникати певні труднощі щодо нового режиму роботи, необхідності постійного навчання та ін.

Як показує досвід провідних підприємств, саме якісна робота керівників з підготовки працівників до розробки та впровадження інноваційних проєктів є запорукою пришвидшення і так досить тривалого в часі інноваційного процесу.

Отже, усвідомлення керівником та працівниками підприємства неминучості змін та визначення цілей для розробки та впровадження інноваційних проєктів є досить важливим моментом. На цьому етапі управління інноваційною діяльністю сучасного підприємства всі учасники інноваційного процесу повинні мати чітке уявлення про ситуацію на ринку та усвідомлювати необхідність змін в різних напрямках діяльності підприємства (рис. 3).

Загалом реальний стан функціонування підприємства має відповідати новим тенденціям

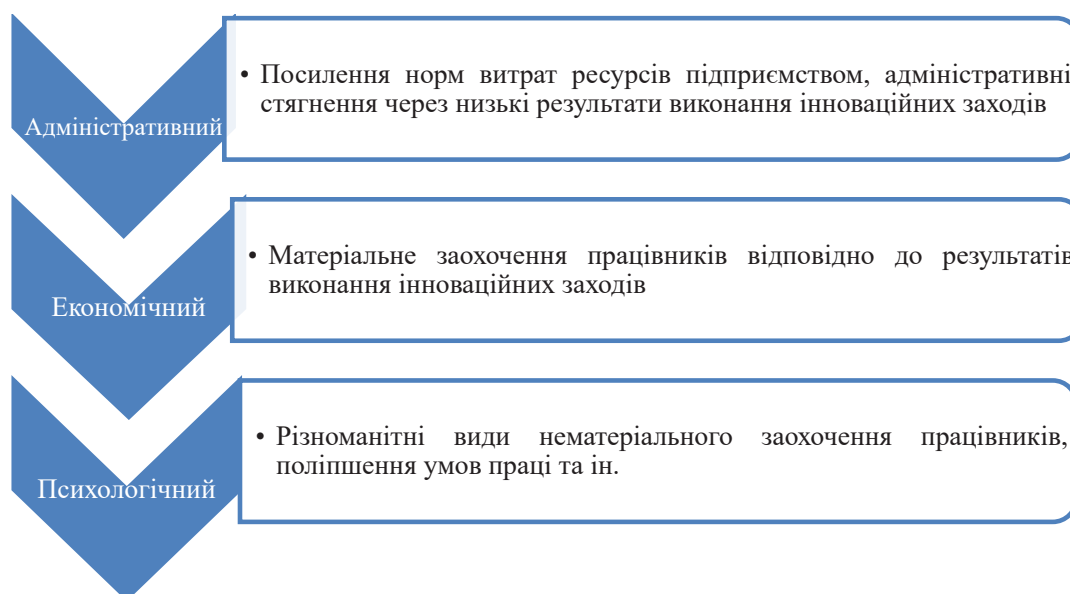

Рис. 2. Інструментарій реалізації інноваційних заходів на підприємстві

Рис. 3. Передумови ефективного впровадження технологічних інновацій на підприємстві

розвитку суспільства, науково-технічному прогресу, вимогам клієнтів у забезпеченні їх очікувань відповідно до потреб та інтересів.

Висновки. Таким чином, сучасні підприємства функціонують в досить складних умовах. Вони ще не встигли оговтатися від карантинних обмежень пандемії COVID-19, як у лютому 2022 року розпочалася повномасштабна війна в Україні. Вітчизняні підприємства повинні забезпечувати функціонування національної економіки, що в умовах війни є надважливим завданням. Визначено, що основним способом забезпечення належного рівня конкурентоспроможності сучасних підприємств, підтримки

темтів розвитку і рівня прибутковості стає впровадження інновацій. На нашу думку, інноваційна діяльність підприємства – це будь-які прагнення та дії з боку керівників та всього трудового колективу щодо формування та впровадження різних інноваційних проєктів у діяльність підприємства з метою поліпшення його бізнес-процесів. Результатом інноваційної діяльності є інновації. Встановлено, що впроваджувати слід лише ті інновації, які здатні посприяти розвитку підприємства, створенню конкурентних переваг тощо. Здійснення інноваційної діяльності на системній основі також може гарантувати підприємству довгострокову перспективу розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Господарський кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 21.12.2022).
2. Про інвестиційну діяльність : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text> (дата звернення: 23.12.2022).
3. Про інноваційну діяльність : Закон України. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (дата звернення: 24.12.2022).
4. Джеджула В. В., Єпіфанова І. Ю., Цвик О. Г. Інноваційна діяльність як чинник конкурентоспроможності підприємств. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 4. С. 5–8.
5. Ілляшенко С. М. Інноваційний розвиток: маркетинг і менеджмент знань. Харків : ТОВ «Діса плюс», 2016. 192 с.
6. Микитюк П. П., Брич В. Я., Шкільняк М. М., Микитюк Ю. І. Інноваційний менеджмент : підручник. Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2019. 518 с.
7. Організація економічного співробітництва та розвитку. URL: <https://www.oecd.org/> (дата звернення: 25.12.2022).
8. Керівництво Осло 2018. Керівні принципи збору, звітності та використання даних про інновацій. 4 видання. OECD та Евростат, 2018. 300 с.
9. Тарасова О. В. Теоретико-методологічні основи інноваційної діяльності підприємств. *Економіка харчової промисловості*. 2012. № 1. С. 37–41.
10. Шпикуляк О. Г., Мазур Г.Ф. Інноваційна діяльність у механізмі стимулювання агропромислового виробництва. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2014. № 4. С. 73–77.

REFERENCES:

1. Hospodarskyi kodeks Ukrainy [Economic Code of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (accessed 21 December 2022).
2. Pro investytsiynu diyalnist: Zakon Ukrainy [On investment activity: Law of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text> (accessed 23 December 2022).
3. Pro innovatsiynu diyalnist: Zakon Ukrainy [On innovative activity: Law of Ukraine]. Available at: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (accessed 24 December 2022).
4. Dzhedzhula V. V., Yepifanova I. Yu., Tsvyk O. G. (2017) Innovatsiyna diyal'nist' yak chynnyk konkurentospro-mozhnosti pidpryemstv [Innovative activity as a factor in the competitiveness of enterprises]. *Investments: practice and experience*, no. 4, pp. 5–8.
5. Ilyashenko S. M. (2016) Innovatsiynny rozvytok: marketynh i menedzhment znan' [Innovative development: marketing and knowledge management]. Kharkiv: Disa Plus LLC. (in Ukrainian)
6. Mykytyuk P. P., Brych V. Ya., Shkilniak M. M., Mykytyuk Yu. I. (2019) Innovatsiynny menedzhment: pidruchnyk [Innovative management: textbook]. Ternopil: Economic opinion of TNEU. (in Ukrainian)
7. Orhanizatsiya ekonomichnoho spivrobitnytstva ta rozvytku [Organization of economic cooperation and development]. Available at: <https://www.oecd.org/> (accessed 25 December 2022).
8. Kerivnytstvo Oslo (2018) Kerivni pryntsyipy zboru, zvitnosti ta vykorystannya danykh pro innovatsiy [Guiding principles for the collection, reporting and use of innovation data]. OECD and Eurostat.
9. Tarasova O. V. (2012) Teoretyko-metodolohichni osnovy innovatsiynoyi diyal'nosti pidpryemstv [Theoretical and methodological foundations of innovative activity of enterprises]. *Economics of the food industry*, no. 1, pp. 37–41.
10. Shpykulyak O. H., Mazur G. F. (2014) Innovatsiyna diyalnist u mekhanizmi stymulyuvannya ahropromyslo-voho vyrobnytstva [Innovative activity in the mechanism of stimulation of agro-industrial production] *Collection of scientific works of the Tavria State Agro-Technological University (Economic Sciences)*, no. 4, pp. 73–77.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 338.2:304

DOI: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.37-8>

АНАЛІЗ СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

STATE AND PERSPECTIVES ANALYSIS OF THE YOUTH POLICY DEVELOPMENT IN UKRAINE

Комаринець С.О.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки,
Національний університет «Львівська політехніка»

Машталір С.Г.

магістр кафедри теоретичної та прикладної економіки,
Національний університет «Львівська політехніка»

Komarynets Sofia, Mashtalir Sofia

Lviv Polytechnic National University

Необхідним завданням держави є впровадження та здійснення якісної молодіжної політики, тому метою наукового дослідження є визначення проблем формування та пошук перспектив розвитку молодіжної політики в Україні. Проведено аналіз становища молоді та стану формування та реалізації молодіжної політики в Україні, загалом, та у Львівській області, зокрема; виокремлено основні тенденції та проблеми у сфері роботи з молоддю; проведено пошук сильних та слабких сторін в реалізації політики у Львівській області; встановлено перспективи розвитку молодіжної політики. Здійснено аналіз основних показників стану та перспектив розвитку молодіжної політики; встановлено проблеми формування та розвитку молодіжної політики (в Україні та у Львівській області); наведено результати авторського опитування молоді стосовно сучасного стану реалізації молодіжної політики на території Львівської області.

Ключові слова: *молодь, молодіжна політика, молодіжний центр, молодіжні програми, національні показники молодіжної політики.*

The development of the state depends on the development of youth. Young people, as the most active and mobile group, always support the reform of the social and political system in the state, quickly react to problems and implement the necessary changes. The possibility of young people to set up any needs forms prospects for the life of the state. Therefore, the necessary task of strategic development of Ukraine, as any country, is implementation and realization of high-quality, clear and grounded national state policy confirm urgency of the chosen theme. The object of the study is the analysis of the state and prospects of youth policy development in Ukraine. The subject of the study is the theoretical and practical aspects of ensuring the qualitative and effective development of youth policy. The purpose of the study is to identify the problems of formation and search for prospects for the development of youth policy in Ukraine. When writing the work, the works of domestic and foreign authors were studied in relation to the essence, problems and improvement of youth policy. The regulatory and legal framework was also considered, in particular: the laws of Ukraine, the National Youth Strategy and the Regional Program «Youth of Lviv Region», internet resources, mass media, websites of the Department of Youth and Sports of the State Regional Government of Ukraine and the Ministry of Youth and Sports of Ukraine. In the course of the study, a detailed analysis of the situation of youth and the state of formation and implementation of youth policy in Ukraine in general and in the Lviv region was carried out. The result of this analysis was the identification of positive and negative trends in the field of work with youth, the search for strengths and weaknesses in the implementation of policy in the Lviv region, as well as the establishment of prospects for the development of youth policy. In particular, the main problems identified during the research are: the lack of a clear target audience due to the too wide age range of «youth», unification in certain areas of youth and family policy, paternalistic character, weak

regional interaction and low level of integration of youth to the implementation of youth policy and the imperfection of legal regulation. The results of the work include: analysis of the main indicators of the state and prospects for the development of youth policy (in Ukraine and Lviv region); detailed analysis of the problems of formation and development of youth policy (in Ukraine and Lviv region); the results of the youth survey regarding the current state of youth policy implementation in the territory of Lviv region.

Keywords: youth, youth policy, youth center, youth programs, national indicators of youth policy.

Постановка проблеми. Розвиток держави залежить від розвитку молоді. Молодь, як найактивніша та наймобільніша група, завжди підтримує реформування соціально-політичної системи в державі, швидко реагує на проблеми та впроваджує необхідні зміни. Можливість молоді до прилаштування до будь-яких потреб формує перспективи для життєдіяльності держави. Тому необхідним завданням стратегічного розвитку держави є впровадження та здійснення якісної молодіжної політики, що свідчить про актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам формування молодіжної політики присвячено наукові праці сучасних вчених, зокрема І. Артеменка, С. Гринчишина, М. Головатого, В. Овчарової та інших [1–4], які зробили значний внесок в методологічно-практичну частину дослідження міжнародної та національної молодіжної політики. На думку дослідників, проблеми формування молодіжної політики слід розглядати фундаментально та в сукупності з головними залежностями функціонування суспільної діяльності, поряд з розвитком соціуму.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Стосовно «молоді», як явища існує багато суджень. Найпершою причиною для дискусій є визначення вікових рамок молоді. Сьогодні в Україні існує проблема визначення віку «молоді». Відповідно до Закону України «Про основні засади молодіжної політики» молодь – особи віком від 14 до 35 років [5]. Для порівняння слід зазначити, що в ООН та ЮНЕСКО вікові рамки становлять від 17 до 25 років [6, с. 7]. Через такі широкі вікові рамки виникає проблема відсутності чіткої цільової аудиторії. Наслідком цього є проблема встановлення потреб та інтересів молоді, оскільки люди абсолютно різного віку (14-35 років) мають зовсім різні проблеми та бажання. На реалізацію молодіжних програм, які спрямовані на вирішення проблем надто великих вікових груп, виділяється дуже обмежена кількість коштів, тому, в результаті в цілому не вирішується жодна з наявних. Також з'являється проблема отождолення молодіжної та сімейної політики: кошти на забезпечення молодих сімей житлом виділяються з коштів, які мали б бути спрямованими на розвиток молодіжної політики. Це є великим мінусом державної молодіжної політики, тоді як майже у більшості розвинених країнах ці напрями фінансуються з окремих бюджетів.

Другою важливою проблемою в молодіжній політиці є її патерналістський характер. В. Овчарова у своїх працях стверджує, що

патерналізм є чи не найбільшою проблемою формування молодіжної політики. Патерналізм – це укладання взаємин в суспільстві, коли з однієї сторони є «старші авторитетні опікуни», а з іншої – «опікувані». Така система виникає, коли право прийняття важливих рішень знаходить в руках авторитетних, старших людей, у випадку державного патерналізму – уряд не враховує думку інших верств суспільства. Патерналізм ми успадкували від колишньої адміністративно-командної системи, і сьогодні починаються позитивні зрушення, яких наразі недостатньо. Основна проблема патерналізму полягає в тому, що фактично молоде покоління не залучають до прийняття певних рішень та формувань стратегій та програм, які стосуються саме життя молоді [4, с. 10]. Тому, варто зазначити, що допоки молодь не буде безпосередньо брати участь у формуванні молодіжної політики – стратегії в даній сфері будуть неефективними.

І. Артеменко окремо виділяє проблему слабкої регіональної взаємодії. Зазвичай молодіжна політика на локальному рівні залишається поза полем зору через слабке інтегрування молоді до вирішення власних проблем. В більшості територіальних громад відсутні молодіжні центри та простори, молодь не має бажання та можливості до соціалізації [1, с. 7]. Необхідним у цьому випадку є створення молодіжних організацій, об'єднань та молодіжних рад в громадах. У такому випадку буде можливість якісного залучення молодого покоління до пошуку рішень проблем, які є пріоритетними для нього.

Наступною проблемою є ігнорування «звичайної» молоді. Молодіжна політика держав охоплює загалом усю молодь. Проте, на практиці, заходи молодіжної політики направлені на вузькі групи, які мають конкретні проблеми. До цих груп можна віднести:

– «проблемна» молодь: правопорушники, діти-сироти, ВІЛ-інфіковані, молодь з інвалідністю тощо. Цим категоріям людей надається фінансування реабілітаційних центрів, допомоги, соціального захисту тощо;

– «обдарована» молодь: переможці конкурсів, спортсмени, діячі творчості, молоді політичні лідери. Їхня діяльність часто заохочується різними нагородами, стипендіями тощо;

– «звичайна» молодь: сільська молодь, яка не має можливостей для різноманітного позашкільного навчання. Інтереси цієї групи зазвичай ігноруються. Разом з тим, в цієї молоді існують проблеми безробіття, низьке інфраструктурне забезпечення проведення заходів для молоді [2, с. 30].

Проблеми нормативно-правового забезпечення досліджує С. Гринчишин, серед яких головною є формування та реалізація національної молодіжної політики, а саме порушення зв'язку між конституційно-правовими засадами та наявним законодавством. Це призводить до виникнення розривів та розбіжностей в термінології, і в результаті робить неефективним нормативне забезпечення та механізми реалізації державної молодіжної політики [3, с. 82].

Постановка завдання. Об'єктом дослідження є аналіз стану та перспектив розвитку молодіжної політики в Україні. Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти забезпечення якісного та ефективного розвитку молодіжної політики. Метою дослідження є визначення проблем формування та пошук перспектив розвитку молодіжної політики в Україні. При написанні роботи досліджувались праці вітчизняних та зарубіжних авторів стосовно сутності, проблем та вдосконалення молодіжної політики, розглянуто нормативно-правову базу, зокрема: закони України, Національну молодіжну стратегію та Обласну програму «Молодь Львівщини», інтернет-ресурси, ЗМІ, сайти Управління молоді та спорту ЛОДА та Міністерства молоді та спорту України.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Управління молодіжною політикою в Україні здійснюється на основі врахування національних показників, розроблених з урахуванням молодіжної політики ЄС та рекомендацій ООН, затверджених у 2018 році, що забезпечує ефективність управління, стає відслідковування стану молоді у суспільстві та отримання зворотного зв'язку, на основі якого можна робити висновки про вищі/нижчі показники ефективності управління. До національних показників молодіжної політики належать демографічні, освітні, показники зайнятості та працевлаштування, здоров'я, безпеки і захищеності, мобільності, громадської активності та замученості молоді, реалізації молодіжної політики [7]. На основі аналізу показників можна досліджувати становище молоді у різних аспектах життєдіяльності, аналізувати зміни молодіжного середовища; виявити проблеми, які турбують молодь, оцінювати ефективність реалізації молодіжної політики, на основі чого творити чітку та обґрунтовану стратегію розвитку молодіжної політики.

Для розуміння демографічної ситуації в Україні та у Львівській області проведено аналіз чисельності молоді віком 14-34 роки (таблиця 1). Виявлено негативну тенденцію щорічного скорочення кількості молодих мешканців. Зокрема, чисельність молодих чоловіків у всій Україні, які проживають в містах впродовж 2017-2021 років скоротилась на 12,8%; чоловіків, що проживають в селах – на 6,5%. Чисельність жінок у віці 14-34 роки, які проживають в межах міст скоротилась на 12,9%; в селах – 7,6%. Основними причинами такого скорочення є: (1) негативне співвідношення між народжуваністю і смертністю, пов'язане

із станом здоров'я населення, який змінюється під впливом економічних чинників та способу життя; (2) окупація територій України та еміграція населення – значна частина українців були змушені емігрувати з України для пошуку безпечного місця перебування з 2014 року, з початком повномасштабного вторгнення – все більше жінок та молоді виїжджає за кордон, не плануючи повертатись назад. Загалом, у 2022 році кількість мігрантів серед молоді становить близько 4 млн осіб. Близько 40% молодого населення повинні були змінити свої постійне місце проживання, зокрема близько 2 млн молоді є внутрішньо переміщеними особами, така ж кількість виїхала за межі України. Наразі існує тенденція до подальшого скорочення молодого населення в 2022 році через високий рівень еміграцію та смертності, внаслідок війни росії проти України [8].

Динаміку кількості осіб у ЗВО наведено у таблиці 2 та рисунку 1. Близько 80% випускників загальноосвітніх шкіл вступають до закладів вищої освіти (ЗВО). Більш ніж 50% молоді в Україні віком 25-34 роки мають вищу освіту. Кількість студентів, аспірантів та докторантів, починаючи з 2008 року поступово скорочується. Пік чисельності припадає на 2007/2008 рік, станом на 2021 р. кількість студентів на 49% менша, ніж було в 2008 році [9]. Такий спад можна пояснити через зменшення загальної кількості навчальних закладів, до якого призвела окупація частини територій України, війна, демографічна та економічна кризи. Серед інших причин можна виділити бажання абітурієнтів вчитись закордоном, зростання цін на навчання та незадоволеність якістю вищої освіти в Україні. Близько 45% українців задоволені якістю освіти, яку вони здобули, серед дуже задоволених – 12%. Враження від освіти також залежать від територіальних меж – найбільш незадоволені освітою на Сході України – майже 60% молоді. Важливим є й те, що значна частина молодого покоління (понад 40%) вважає, що українська освіта сьогодні не відповідає потребам сучасного ринку праці [10].

Здійснивши аналіз зайнятості молодого населення за віковими групами, встановлено, що частка зайнятого населення щорічно скорочується (таблиця 3). Зокрема, щорічно найбільш активною віковою групою є молодь, віком 30-34 роки. Найнижчий показник спостерігаємо у віковій групі 15-24, це можна пояснити тим, що більша частина (близько 70%) молоді цієї групи залучені до процесу здобуття освіти. Причинами зниження трудової активності молоді є: небажання роботодавців брати на роботу молодих працівників без досвіду, низька заробітна плата для молодих фахівців, різниця між теоретичними навичками молоді після навчання та потрібними практичними навичками для роботи. З приходом COVID-19 процес працевлаштування значно ускладнився, оскільки багато місць праці було закрито і потреба в кадрах в цей період значно

Таблиця 1

Чисельність молоді у віці 14-34 роки¹

Чисельність молоді, яка проживає у містах								
	Чоловіки				Жінки			
	Вся Україна		Львівська область		Вся Україна		Львівська область	
	Чисельність, осіб	Абсолютне відхилення у %	Чисельність, осіб	Абсолютне відхилення у %	Чисельність, осіб	Абсолютне відхилення у %	Чисельність, осіб	Абсолютне відхилення у %
2017	4032939	-	228506	-	3923176	-	217460	-
2018	3896544	-3,4	220111	-3,7	3802871	-3,1	212850	-2,1
2019	3750343	-3,8	216920	-1,4	3664794	-3,6	213703	0,4
2020	3626381	-3,3	203864	-6,0	3532199	-3,6	201759	-5,6
2021	3516065	-3,0	198744	-2,5	3417116	-3,3	196695	-2,5
Чисельність молоді, яка проживає в селах								
	Вся Україна		Львівська область		Вся Україна		Львівська область	
	Чисельність, осіб	Абсолютне відхилення у %	Чисельність, осіб	Абсолютне відхилення у %	Чисельність, осіб	Абсолютне відхилення у %	Чисельність, осіб	Абсолютне відхилення у %
	2017	1856712	-	147181	-	1717404	-	137176
2018	1840204	-0,9	145412	-1,2	1688332	-1,7	135455	-1,3
2019	1816509	-1,3	143507	-1,3	1653412	-2,1	133117	-1,7
2020	1777657	-2,1	140684	-2,0	1618828	-2,1	130029	-2,3
2021	1741362	-2,0	137855	-2,0	1588337	-1,9	127803	-1,7

Таблиця 2

Кількість осіб у ЗВО України та Львівської області²

Роки	Кількість осіб у ЗВО України, тис. ос.	Абсолютне відхилення у %	Кількість осіб у ЗВО Львівської області, тис. ос.	Абсолютне відхилення у %
2013/2014	1723,7	-	139,1	-
2014/2015	1438,0	-16,6	129,3	-7,0
2015/2016	1375,2	-4,4	125,4	-3,0
2016/2017	1369,4	-0,4	124,8	-0,5
2017/2018	1330,0	-2,9	123,1	-1,3
2018/2019	1322,3	-0,6	120,6	-2,0
2019/2020	1266,1	-4,2	115,7	-4,0
2020/2021	1211,7	-4,3	104,5	-9,7

скоротилась. Також відсутність політики зайнятості молоді в Україні стимулює еміграцію молоді до ЄС [11]. Станом на 2022 рік 53% українців не працюють, з них 60% молодь у віці до 35 років. Помітна тенденція до ускладнення пошуків роботи в західній частині України, зокрема у Львівській області. Це пояснюється тим, що велика кількість людей були змушені покинути свої домівки та переїхати на захід України,

створивши надзвичайний рівень конкуренції для працевлаштування місцевої молоді.

Матеріальне становище молоді залежить від макроекономічних показників в країні: рівня ВВП, розвитку промисловості, рівня середньої заробітної плати та загального економічного розвитку в Україні. Матеріальне становище молоді впродовж останніх років покращувалось. В порівнянні з 2015 роком, збільшилась частка

¹ Обчислено та сформовано авторами на основі [9]

² Обчислено та сформовано авторами на основі [9]

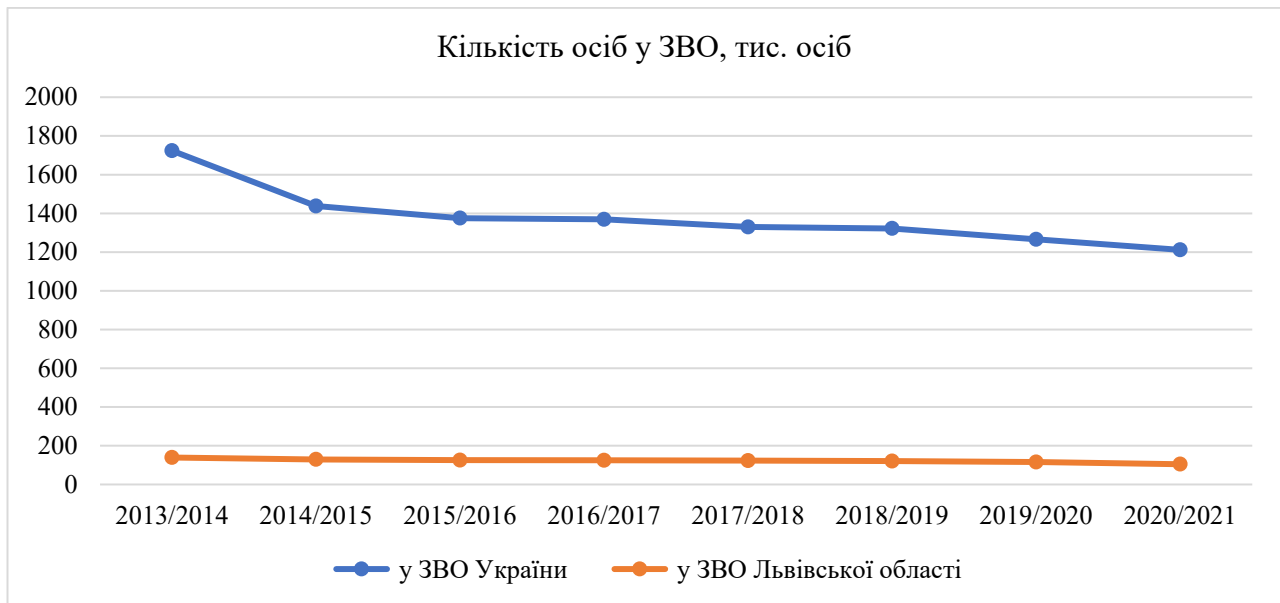

Рис. 1. Кількість осіб у ЗВО України та Львівської області³

Таблиця 3

Зайнятість населення за віковими групами за 2017–2021 роки⁴

Вікова група	2017 рік		2018 рік		2019 рік		2020 рік		2021 рік	
	тис. осіб	У % до населення відповідного віку	тис. осіб	У % до населення відповідного віку	тис. осіб	У % до населення відповідного віку	тис. осіб	У % до населення відповідного віку	тис. осіб	У % до населення відповідного віку
15-24	1122,9	27,9	1068,5	27,6	1155,4	30,6	1155,0	25,8	913,7	24,8
25-29	2048,2	69,7	2016,9	71,8	1944,6	73,3	1816,4	72,1	166,4	70,4
30-34	2451,5	74,6	2510,1	75,9	2466,5	76	2348,2	74,5	2252,3	74

молоді (з 8,1% до 16%), яка стверджує, що живе забезпечено, проте зробити масштабні покупки (машина, квартира) поки не може. 50,5% молоді стверджують, що зароблених грошей вистачає цілком на життя, проте придбання речей тривалого вжитку викликає певні труднощі. Також, частка молоді, яким вистачає виключно на харчування та недорогі необхідні речі скоротилась на 10,3%, що вказує на позитивні зрушення в добробуті молодого покоління [10].

Відповідно до результатів соціологічного дослідження стосовно стану здоров'я та способу життя молоді більша частина молоді (42,2%) оцінює стан свого здоров'я позитивно (таблиця 4, рисунок 2).

Проте за результатами аналізу розповсюдження шкідливих звичок серед молоді зростає. Поширення вживання алкоголю переважає серед молодих чоловіків ніж серед молодих

Таблиця 4
Результати опитування «Чи вважаєте ви свій спосіб життя здоровим?»⁵

[1-ні; 4-так]	Чоловіки, %	Жінки, %	Загалом, %
4	31,7	32,5	32,1
3	40	44,5	42,2
2	18,6	14,5	16,6
1	6,8	4,7	5,8
Важко відповісти	2,8	3,8	3,3

жінок (на 13,7%), як і паління. Близько 20% молоді палить на постійній основі. Причиною цього є поширеність електронних цигарок та легкий доступ до купівлі їх неповнолітніми (крамниці продають цигарки підліткам без документів) [13]. 17,3% молоді зазначили, що

³ Обчислено та сформовано авторами на основі [9]

⁴ Обчислено та сформовано авторами на основі [12]

⁵ Обчислено та сформовано авторами на основі [10]

Рис. 2. Результати опитування «Чи вважаєте ви свій спосіб життя здоровим?»⁶

вживали будь-які наркотики щонайменше один раз в житті. Поширеною проблемою здоров'я молоді є хвороби імунної системи, зокрема ВІЛ. Щороку близько 100 дітей народжується з цією хворобою, а загалом, в Україні проживає близько 15 тис. молодих людей з ВІЛ. Частина (11 тис.) є інфікованою внаслідок сексуальних контактів, інша частина – через внутрішньовенний ввід наркотичних речовин. Серед причин поширення ВІЛ є недостатність знань стосовно передачі хвороби, слабка популяризація шляхів запобігання та уникнення ВІЛ-інфекції [14]. У Львівській області спостерігається значно нижчий показник поширеності ВІЛ-інфекції порівняно з середнім по країні, а саме – 158 випадків на 100 тис. населення. Темпи приросту захворювання на ВІЛ знизилися, але зросли темп приросту захворювання на СНІД. Це вказує на недоліки діагностування (тривалість та неточність) [9].

У 2021 році 87,4% молоді виїздили за межі свого населеного пункту. З них 83,3% виїздили в межах області; 71,5% виїздили до інших областей; 26,5% виїздили за межі України. З метою тимчасового працевлаштування виїхало 5,6% молоді. 8% українських студентів навчаються за кордоном. Програма мобільності молоді, прийнята у 2020 році, сприяє зростанню залучення молоді до суспільного життя. Серед результатів Програми – формування відчуття власної ідентичності молоді [15].

За даними ВООЗ Україна займає 5 місце в Європі за рівнем насильства серед молоді. Булінг (цькування) – приниження особистості, актуальна проблема, проте його поступово знижують. У 2016 році 47% молодих людей визначали себе жертвами цькувань, у 2021 показник знизився до 33%. Така тенденція

є позитивною для забезпечення захищеності молоді. Харасмент – слова, жести та поведінка, які порушують кордони приватного життя особи. 25,8% молодого населення зіткнулись з недоречними дотиками чи словами щодо себе. Рівень безпеки та захищеності молоді також визначається через аналіз смертності населення віком 15-34 років через зовнішні причини смерті, які для молоді несуть найбільшу загрозу [16]. Найпоширенішими причинами смерті є навмисне самогубство (1459 випадків у 2020 році) та транспортні нещасні випадки (1161 випадок). Іншими причинами є отруєння алкоголем та отруйними речовинами, випадкове утоплення, нещасні випадки. Через наслідки нападу з метою вбивства загинули 337 осіб. Такі показники є значно вищими порівняно з країнами ЄС, де смертність молоді приблизно утричі нижча [15]. Показник смертності серед молоді значно зріс у 2022 року через воєнні дії на території України.

Громадянська активність молоді проявляється через залучення її до здійснення заходів молодіжної політики на території, де вона проживає, зокрема, через участь молоді в громадських організаціях. Цей показник щорічно зростає. У 2018 році лише 7,3% молоді брали участь у громадських організаціях і 12,7% деколи відвідували заходи цих організацій. За даними 2021 року, 10,2% молоді були членами молодіжних громадських організацій і більш ніж 15% відвідували різноманітні заходи. Проте таку ситуацію важко оцінити позитивно, оскільки майже половина молодого покоління залишається необізнаною стосовно функціонування дитячих та молодіжних організацій в Україні [10].

Вважається, що молодь активно долучається до державотворчих процесів в період виборів.

⁶ Обчислено та сформовано авторами на основі [10]

Проаналізувавши соціологічне опитування, можна стверджувати, що найактивнішими на виборах серед молоді є група 30-34 роки, 79,4% цієї вікової групи брали участь у виборах впродовж останніх п'яти років. Другою за значенням показника є група 25-29 років, 74,1% якої голосували. Якщо аналізувати активність залучення до виборів по місцях, то найбільше доєдналась молодь з Західної України. Також до здійснення політики молодь долучається при участі в молодіжних радах та молодіжних центрах. Найактивнішу участь в них бере молодь віком 14-19 років, а найменше – від 25 років. Тобто, існує тенденція до зниження участі з віком [10].

Загалом в Україні діяло 327 молодіжних центрів, зокрема на Львівщині – 28 об'єктів. З початку повномасштабної війни більша частина цих центрів була змушена закритись або переорганізуватись в волонтерські та гуманітарні хаби [17]. Сьогодні, важливим заходом здійснення молодіжної політики є популяризація культури волонтерства. Оскільки молодь є найбільш мобільною та зацікавленою соціальною групою, сотні тисяч

молодих людей по всій Україні активно долучились до такої діяльності після 24 лютого й продовжують себе в ній реалізувати.

Державна молодіжна політика є пріоритетним та специфічним напрямом діяльності держави, який має здійснюватись в інтересах молоді, суспільства та держави. Сьогодні, державна молодіжна політика не відзначається особливою активністю. Представники уряду не до кінця усвідомлюють важливість молоді в прийнятті рішень стосовно соціально-політичного життя, що негативно впливає на ефективність її реалізації. До проблем реалізації національної молодіжної політики дослідники зазвичай відносять: недосконале правове регулювання, низьку взаємодію між суб'єктами політики, недостатнє науково-методичне забезпечення процесу здійснення молодіжної політики тощо.

На думку авторів, основною проблемою є недостатнє фінансування реалізації молодіжної політики. Аналіз видатків з держбюджету на розвиток молодіжної політики наведено у таблиці 5 та на рисунку 3.

Таблиця 5

Видатки державного бюджету України Міністерству молоді та спорту на розвиток молодіжної політики⁷

Рік	Видатки держбюджету загалом	Видатки Міністерству молоді та спорту		Видатки на розвиток молодіжної політики	
	Сума, млрд. грн.	Сума, млрд. грн.	У % до видатків держбюджету	Сума, млн грн.	У % до видатків Міністерства
2017	839,2	2,1	0,25	27,5	1,3
2018	985,8	2,5	0,25	48	1,9
2019	1072,9	2,8	0,26	53,2	1,9
2020	1288	2,6	0,2	43,7	1,7
2021	1490,3	7,8	0,52	75,2	1
2022	1499,5	8,2	0,55	124,9	1,5

Рис. 3. Видатки на розвиток молодіжної політики, млн грн⁸

⁷ Обчислено та сформовано авторами на основі [18–19]

⁸ Обчислено та сформовано авторами на основі [18–19]

2 грудня 2021 року ВРУ затвердила проект Державного бюджету України на 2022 рік. 8,2 млрд грн видатків передбачались Міністерству молоді та спорту. Зокрема, на реалізацію молодіжної політики та національно-патріотичне виховання видатки становлять 124,9 млн грн., в тому числі вперше передбачено кошти на забезпечення діяльності Українського молодіжного фонду – 45 млн грн [18]. Тобто, у 2022 році було виділено 1,5% від загальних видатків Міністерства молоді та спорту України на розвиток галузі спорту та молодіжної політики [19]. Здійснивши аналіз видатків бюджету, бачимо, що стрімке зростання видатків Міністерству молоді та спорту України не відповідає змінам видатків на розвиток молодіжної політики. Це пояснюється тим, що більша частина грошей залучилась до розвитку спорту та фізичної культури, зокрема: вперше за 10 років виділили гроші на купівлю сучасного обладнання для наукових досліджень в сфері спорту. Також, значну суму виділено на розвиток спортивної медицини та забезпечення діяльності Українського центру спортивної медицини, розвиток об'єктів спортивної інфраструктури. Видатки на розвиток молодіжної політики, порівняно, залишилися незмінними, тому їх частина у видатках міністерства скоротилась. Можна стверджувати, що рівень щорічного державного фінансування молодіжних програм є дуже низьким, недостатнім.

Значною проблемою фінансування є й те, що в Бюджетному Кодексі України немає затверджених таких понять, як «молодіжна політика» чи «молодіжна інфраструктура» [20]. Що стосується бюджету на 2022 рік, заплановані видатки насправді не будуть реалізовані так, як зазначалось в затвердженому Бюджеті. Війна негативно впливає на виконання держбюджету та змушує вносити зміни до нього. Уряд проводить пошуки додаткових джерел наповнення держбюджету та здійснення першочергових видатків, до яких відносять фінансове забезпечення потреб сфери оборони та безпеки, соціального захисту та підтримки населення, а також поступового відновлення наслідків економічної кризи. Як наслідок, друга проблема – повільний розвиток мережі молодіжних центрів та відсутність їх в багатьох громадах. Дана проблема також вказує на неефективне проведення реформи децентралізації.

До початку війни в Україні діяли 327 молодіжних центрів. Основним завданням такого простору є залучення та розвиток молоді, активізація молодіжної діяльності [17]. За кількістю молодіжних центрів в Україні лідером була Донецька область – 80 молодіжних просторів; найменше молодіжних центрів розташовується в Чернівцях – всього 1. Це пояснюється, зокрема, площею областей та кількістю громад, в яких можуть бути утворені такі об'єкти. У Львівській області діє 28 центрів, зокрема, у Львові – 6.

Більшість центрів сьогодні трансформувалися і працюють як волонтерські простори, в сукупності утворюючи волонтерський хаб.

Авторами проведено опитування стосовно сучасного стану реалізації молодіжної політики на території Львівської області. В опитуванні взяло участь 100 респондентів віком від 15 до 34 років. До опитування було залучено 83% респондентів віком 15-24 роки, 14% віком 25-29 років, та 3% опитуваних становили особи віком 30-34 роки. Результати проведеного опитування наведено на рисунках 4-6. Майже третині опитуваних (28%) не відомо нічого про державну політику. Серед тих, кому відомо про молодіжну політику, більшість – 45% дізнаються про неї з соціальних мереж, 30% отримують інформацію від друзів та знайомих, інші – з телебачення та інших варіантів. Серед опитуваних 19% не знають про існування осередків по роботі з молоддю в їх населеному пункті. Майже половина – 49% знають про місцезнаходження молодіжних об'єктів інфраструктури, проте не відвідують їх. Лише 4% респондентів долучаються до діяльності таких закладів.

Більша частина респондентів – 56% хотіла б отримувати більше інформації стосовно діяльності молодіжних центрів в Україні, зокрема, у Львівській області. 19% опитуваних точно цього не хочуть.

Найпопулярнішим джерелом одержання інформації стосовно молодіжної політики є Інтернет – через публікації та інформаційні матеріали, а також через пости та прямі ефіри в соціальних мережах. Також, перевагу надали отриманню інформації під час проведення просвітницьких заходів, тренінгів чи навчальних заходів. Здійснивши аналіз проведеного опитування, слід зазначити, що серйозною проблемою ефективною реалізації молодіжної політики є слабка поінформованість молоді стосовно здійснення її загалом. Значна частина молоді не знає про існування молодіжних закладів чи заходів, які здійснюють в процесі її реалізації.

Другою виявленою проблемою є відсутність єдиної платформи для висвітлення заходів, які здійснюються в межах молодіжної політики. Через важкість отримання якісної інформації стосовно просвітницьких чи національно-патріотичних заходів, діяльності молодіжних просторів та центрів, молодь ігнорує можливість залучення до гуртків чи молодіжних організацій, тим самим знижуючи свою громадянську активність. До інших проблем слід віднести відсутність молодіжної політики в сфері зайнятості. Молодь чи не найбільше зазнає проявів дискримінації у своїх робочих стосунках. Зокрема, під час карантину, негативні наслідки найбільше зачепили молодшу аудиторію. Серед молоді встановлено найвищий відсоток невивлат зарплати – 10% молоді 18-35 років. 22% молоді змушені були піти в неоплачувану відпустку, а 18% зменшили заробітну плату [21].

Рис. 4. Розподіл відповідей на запитання «З яких джерел Вам відомо про державну молодіжну політику?»⁹

Рис. 5. Розподіл відповідей на запитання «Чи є у Вашому населеному пункті осередки по роботі з молоддю (молодіжні центри, гуртки, групи тощо)?»¹⁰

Рис. 6. Розподіл відповідей на запитання «Чи цікаво Вам було б отримувати додаткову інформацію щодо діяльності молодіжних центрів?»¹¹

⁹ Сформовано авторами на основі власного опитування

¹⁰ Сформовано авторами на основі власного опитування

¹¹ Сформовано авторами на основі власного опитування

Рис. 7. Розподіл відповідей на запитання «З яких джерел Вам було б цікаво отримувати додаткову інформацію щодо діяльності молодіжних центрів?»¹²

Присутня також проблема низького рівня компетентності фахівців молодіжної сфери та сертифікації молодіжних центрів. Причиною цього можна вважати те, що досить довго поняття «молодіжний працівник» та «молодіжна інфраструктура» не знаходили свого закріплення в українському законодавстві. В Україні відсутня ефективна навчальна система підготовки для фахівців молодіжної сфери, що зумовлює недостатній рівень їх готовності до проведення результативної діяльності. Що стосується молодіжних центрів, то сертифікація є необхідною для залучення до європейської мережі, яка дозволить обмінюватись досвідом, реалізувати спільні проєкти та залучати додаткові кошти [22]. Останньою, але не менш важливою, є проблема нормативно-правової бази. Існує значна розбіжність в термінології, оскільки при укладанні нових законів не здійснювався аналіз чинних на той момент актів. Це призводить до зниження ефективності цих законів або до повної неможливості їх реалізації [23].

Висновки. Дослідивши національні показники молодіжної політики, можна стверджувати, що їх стан є незадовільним. Стрімко скорочується чисельність молодого населення, кількість студентів ЗВО, зайнятої молоді, що є взаємопов'язаними явищами і пояснюється демографічною та економічною кризою внаслідок пандемії та війни в Україні. Також, інтеграція молоді в молодіжну політику є на низькому рівні через необізнаності стосовно діяльності дитячих та молодіжних організацій.

На основі дослідження проблем формування та розвитку молодіжної політики в Україні та, зокрема, Львівській області визначено, що основною проблемою є недоліки фінансування даної сфери. Можна вважати, що наслідком

цього є проблема сповільненого розвитку мережі молодіжних центрів та низька обізнаність молоді стосовно заходів реалізації молодіжної політики. До інших проблем слід віднести: відсутність молодіжної політики в сфері зайнятості, низький рівень компетентності фахівців молодіжної сфери та розбіжність термінології в нормативно-правовій базі. Проаналізовано основні показники стану та перспектив розвитку молодіжної політики в Україні та у Львівській області. Встановлено, що їх стан є незадовільним. Причинами такої негативної тенденції можна вважати війну в Україні та пов'язані з нею окупацію територій та еміграцію населення. Стрімко скорочується чисельність молодого населення, кількість студентів ЗВО, зайнятої молоді, що є взаємопов'язаними явищами і пояснюється демографічною та економічною кризою внаслідок пандемії та війни в Україні. Також, інтеграція молоді в молодіжну політику є на низькому рівні через необізнаності стосовно діяльності дитячих та молодіжних організацій. Для детальнішого розгляду проблем було проведено опитування, яке стосувалось оцінки молоддю сучасного стану реалізації молодіжної політики. Відповідно до результатів опитування головною проблемою ефективної реалізації молодіжної політики є слабка поінформованість молоді стосовно здійснення її загалом. Значна частина молоді не знає про існування молодіжних закладів чи заходів, які здійснюються в процесі її реалізації. До інших виявлених проблем слід віднести: відсутність єдиної платформи для висвітлення заходів, які здійснюються в межах молодіжної політики; відсутність молодіжної політики в сфері зайнятості; низький рівень компетентності фахівців молодіжної сфери та відсутність сертифікації молодіжних центрів; проблема нормативно-правової бази.

¹² Сформовано авторами на основі власного опитування

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Артеменко І. В. Взаємодія органів державної влади та інститутів громадянського суспільства у формуванні й реалізації молодіжної політики : автореф. дис. канд. наук з держ. упр. : 25.00.01. Дніпро, 2017. 20 с.
2. Головатий М. Ф. Молодіжна політика в Україні: проблеми оновлення. Київ : Наукова думка, 1993. 325 с.
3. Гринчишин С. С. Сутність та складові молодіжної політики. *Збірник наукових праць Донецького державного університету управління «Сучасні проблеми державного управління в умовах системних змін»*. 2019. Т. 20. Вип. 310. С. 81–92.
4. Овчарова В. С. Молодіжна робота на локальному рівні в Південно-Східній Україні: сучасний стан та перспективи. Запоріжжя, 2018. 140 с.
5. Про основні засади молодіжної політики : Закон України від 27.04.2021 № 1414-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text> (дата звернення: 30.12.2022).
6. Павленко Ю. І. Трансформація суспільства і проблеми соціальної політики. Київ, 1997. 57 с.
7. Державний інститут сімейної та молодіжної політики : веб-сайт. URL: <http://dimp.org.ua/> (дата звернення: 30.12.2022).
8. Вимушена міграція і війна в Україні (24 лютого-22 березня 2022) : веб-сайт. URL: <https://cedos.org.ua/researches/vumushena-migratsiya-i-vijna-v-ukrayini-24-lyutogo-24-bereznya-2022/> (дата звернення: 30.12.2022).
9. Головне управління статистики у Львівській області : веб-сайт. URL: <https://www.lv.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 30.10.2022).
10. Репрезентативне соціологічне дослідження становища молоді в Україні 2021 : веб-сайт. URL: <https://mms.gov.ua/news/reprezentativne-sociologichne-doslidzhennya-stanovishcha-molodi-v-ukrayini-2021> (дата звернення: 30.10.2022).
11. Безробіття в Україні зростає під впливом економічних факторів та застарілої системи освіти : веб-сайт. URL: <https://bakertilly.ua/id38625/> (дата звернення: 30.10.2022).
12. Державна служба статистики України. Ринок праці : веб-сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ11_u.htm (дата звернення: 30.12.2022).
13. Official development assistance (ODA) for medical research and basic health sectors per capita, by recipient country (online database). World Health Organization : веб-сайт. URL: <https://www.who.int/> (дата звернення: 30.10.2022).
14. Кисельова Г. Погляд батьків на фактори, що впливають на прихильність до антиретровірусної терапії у ВІЛ-інфікованих дітей та підлітків. *Науково-практичний журнал «Профілактична медицина» ДУ «Інститут епідеміології та інфекційних хвороб» ім. Л. В. Громашевського НАМН України*. 2017. № 12(27). С. 99–106.
15. Державна молодіжна політика в Україні: світовий і національний досвід формування та реалізації. *Віче*. 2009. № 22. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/1740/> (дата звернення: 30.12.2022).
16. Про деякі питання організації в закладах освіти виховної роботи щодо безпеки і благополуччя дитини у 2018/2019 навчальному році : Лист МОН України від 07.08.2018 № 1/9-486 / Інститут модернізації змісту освіти URL: <https://imzo.gov.ua/2021/07/19/lyst-mon-vid-16-07-2021-1-9-362-deiaki-pytannia-orhanizatsii-vykhovnoho-protsesu-u-2021-2022-n-r-shchodo-formuvannia-v-ditey-ta-uchnivs-koi-molodi-tsinnisnykh-zhyttievyykh-navychok/> (дата звернення: 30.12.2022).
17. Асоціація молодіжних центрів України : веб-сайт. URL: <https://youthcenters.net.ua> (дата звернення: 30.12.2022).
18. Про Державний бюджет України на 2022 рік : Закон України від 30.04.2022 № 1928-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20#Text> (дата звернення: 30.12.2022).
19. Міністерство молоді та спорту України : веб-сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/catalog/ministerstvo-molodi-ta-sportu-ukrayini> (дата звернення: 30.12.2022).
20. Бюджетний кодекс України : Закон України від 01.05.2022 р. №2456-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 30.12.2022).
21. Молодіжна політика та молодіжна робота : матеріали V всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Дніпро, 18 грудня 2020 р., м. Дніпро, 2020 / за заг. ред. Є. І. Бородіна. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2021. 64 с.
22. Корпач Н. Основні напрями реалізації державної молодіжної політики в Україні: соціально-педагогічний аспект. *Педагогічний часопис Волині*. 2016. № 2. С. 30–34.
23. Кербаль М. Зарубіжний досвід формування нормативно-правової бази щодо молодіжної політики. *Видання ЧДУ імені Петра Могили*. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/ukrpolituk/3/15.pdf> (дата звернення: 30.12.2022).

REFERENCES:

1. Artemenko I. V. (2017) Vzaemodiia orhaniv derzhavnoi vldy ta instytutiv hromadianskoho suspilstva u formuvanni y realizatsii molodizhnoi polityky [Interaction of state authorities and civil society institutions in the formation and implementation of youth policy] (PhD Thesis), Dnipro.
2. Golovaty M. F. (1993) Molodizhna polityka v Ukraini: problem onovlennia [Youth policy in Ukraine: problems of renewal]. Kyiv: Naukova dumka. (in Ukrainian)
3. Grynchysyn S. S. (2019) Sutnist ta skladovi derzhavnoi polityky [The essence and components of youth policy]. Proceedings of the Donetsk state university of management Suchasni problem derzhavnoho upravlinnia v

umovah systemnyh zmin [Modern problems of public administration in conditions of systemic changes]. Donetsk, vol. 20, vol. 310, pp. 81–92.

4. Ovcharova V. S. (2018) Molodizhna robota na lokalnomu rivni v Pivdenno-Shidniy Ukraini: suchasnyy stan ta perspektyvy [Youth work at the local level in South-Eastern Ukraine: current state and prospects]. Zaporizhzhia. (in Ukrainian)

5. Pro zasady molodizhnoyi polityky [About the main principles of youth policy] (2021) Law of Ukraine No. 1414-IX. Verkhovna Rada Ukrainy. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text> (accessed 30 December 2022).

6. Pavlenko Y. I. (1997) Transformatsiia suspilstva i problem sotsialnoi polityky [Transformation of society and problems of social policy]. Kyiv. (in Ukrainian)

7. Derzhavnyy instytut simeynoi ta molodizhnoyi polityky [State Institute of Family and Youth Policy]. Available at: <http://dimp.org.ua/> (accessed 30 December 2022).

8. Vymushena mihratsiia i viina v Ukraini (24 lutoho – 22 bereznia 2022) [Forced migration and war in Ukraine (February 24 – March 22, 2022)]. Available at: <https://cedos.org.ua/researches/vymushena-migracziya-i-vijna-v-ukrayini-24-lyutogo-24-bereznia-2022/> (accessed 30 December 2022).

9. Golovne upravlinnia statystyky u Lvivskiy oblasti [Main Department of Statistics in Lviv Region]. Available at: <https://www.lv.ukrstat.gov.ua> (accessed 30 October 2022).

10. Representatyvny sotsiolohichne doslidzhennia stanovishcha molodi v Ukraini 2021 [Representative sociological study of the situation of youth in Ukraine 2021]. Available at: <https://mms.gov.ua/news/reprezentativne-sociologichne-doslidzhennya- stanovishcha-molodi-v-ukrayini-2021> (accessed 30 October 2022).

11. Bezrobittia v Ukraini zrostaye pod vplyvom ekonomichnykh faktoriv ta zastariloi systemy osvity [Unemployment in Ukraine is growing under the influence of economic factors and an outdated education system]. Available at: <https://bakertilly.ua/id38625/> (accessed 30 October 2022).

12. Derzhavna sluzhba statystyky Ukainy. Rynok praci [State Statistics Service of Ukraine. Labor market]. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ11_u.htm (accessed 30 December 2022).

13. Official development assistance (ODA) for medical research and basic health sectors per capita, by recipient country (online database). World Health Organization. Available at: <https://www.who.int/> (accessed 30 October 2022).

14. Kyseliova G. (2017) Pohliad batkiv na factory shcho vplyvaiut na prykhylnist do antyretrovirusnoi terapii u VIL-infikovanykh ditei ta pidlitkiv [Parents views on factors affecting adherence to antiretroviral therapy in HIV-infected children and adolescents]. *Naukovo-praktychnyy zhurnal Profilaktychna medytsyna* [Scientific and practical journal Prophylactic Medicine of the Institute of Epidemiology and Infectious Diseases named after L. V. Gromashevsky of National Academy of Sciences of Ukraine], no. 12(27), pp. 99–106.

15. Derzhavna molodizhna polityka v Ukraini: svitovyy i natsionalnyy dosvid formuvannia i realizatsii (2009) [State youth policy in Ukraine: global and national experience of formation and implementation]. *Viche*, no. 22. Available at: <https://veche.kiev.ua/journal/1740/> (accessed 30 December 2022).

16. Pro deiaki pytannia orhanizatsii v zakladah osvity vyhovnoi roboty shchodo bezpeky i blahopoluchchia dytyny u 2018/2019 navchalnomu rotsi [About some issues of the organization in educational institutions of educational work regarding the safety and well-being of the child in the 2018/2019 academic year]. Letter of the Ministry of Education and Culture of Ukraine No. 1/9-486. Institute of Modernization of the Content of Education. Available at: <https://imzo.gov.ua/2021/07/19/lyst-mon-vid-16-07-2021-1-9-362-deiaki-pytannia-orhanizatsii-vykhovnoho-protsesu-u-2021-2022-n-r-shchodo-formuvannia-v-ditey-ta-uchnivs-koi-molodi-tsinnisnykh-zhyttievkyh-navychok/> (accessed 30 December 2022).

17. Asotsiatsiia molodizhnykh tsentriv Ukrainy [Association of Youth Centers of Ukraine]. Available at: <https://youthcenters.net.ua> (accessed 30 December 2022).

18. Pro Derzhavnyy Budget Ukrainy na 2022 rik [About the State Budget of Ukraine for 2022]. Law of Ukraine No. 1928-IX / Verhovna rada Ukrainy. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20#Text> (accessed 30 December 2022).

19. Ministersvo molodi ta sportu Ukrainy [Ministry of Youth and Sports of Ukraine]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/catalog/ministerstvo-molodi-ta-sportu-ukrayini> (accessed 30 December 2022).

20. Budgetnyy kodeks Ukrainy [Budget Code of Ukraine]. Law of Ukraine No. 2456-VI / Verhovna rada Ukrainy. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (accessed 30 December 2022).

21. Molodizhna polityka ta molodizhna robota [Youth policy and youth work] Proceedings of the V Ukrainian scientific and practical conference (2020). Dnipro. (in Ukrainian)

22. Korpach N. (2016) Osnovni napriamy realizatsii derzhavnoi molodizhnoi polityky v Ukraini: sotsialno-pedahohichnyy aspekt [The main directions of implementation of state youth policy in Ukraine: socio-pedagogical aspect]. *Pedahohichnyy chasopys Volyni* [Pedagogical journal of Volyn], no. 2, pp. 30–34.

23. Kerbal M. Zarubizhnyy dosvid formuvannia normatyvno-pravovi bazy shchodo molodizhnoi polityky [Foreign experience in the formation of a regulatory framework for youth policy]. *Edition of State University named after Petro Mohyla*. Available at: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/ukropolituk/3/15.pdf> (accessed 30 December 2022).

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 349.2

DOI: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.37-9>

ОСОБЛИВОСТІ СТАТУСУ ПУБЛІЧНОГО СЛУЖБОВЦЯ

SPECIFICS OF THE STATUS PUBLIC OF A CIVIL SERVANTS

Кобзар Н.І.

кандидат економічних наук, доцент,
Придніпровська державна академія будівництва та архітектури
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0003-6700>

Лаухіна Л.М.

кандидат технічних наук, доцент,
Придніпровська державна академія будівництва та архітектури
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1404-6811>

Скачедуб С.А.

асистент,
Придніпровська державна академія будівництва та архітектури
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4256-1127>

Kobzar Nadia, Laukhina Ludmyla, Skatchedoub Svetlana
Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture

Особливий статус службовця – це система закріплених у нормативно-правових актах та гарантованих державою прав, свобод, обов'язків, відповідальності, відповідно до яких індивід як суб'єкт права координує свою поведінку у суспільстві. Особливий статус службовця обумовлюється не лише його юридичним статусом, а й особливостями його соціального статусу, що існує на даний період розвитку суспільства і держави. Так соціальний статус особи залежить від сутності соціального укладу суспільства в умовах якого він складається і функціонує. На нього впливає безліч факторів. Основним з них є місце праці і наявність у суб'єкта власність. Особа перетворюється на суб'єкта права не автоматично. Вона визнається такою законами держави і насамперед її конституцією. Зазначимо, що правовий статус характеризується стабільністю і визначеністю, передбачає рівність прав і обов'язків громадян, рівність їх перед законом та є основою для набуття конкретних суб'єктивних прав, покладання обов'язків і несення відповідальності. В той же час, індивідуальний статус є статусом особи як індивідуума, який становить персоніфіковані права і обов'язки в їх конкретних, природних і набутих здібностях і особливостях (стать, вік, родинний стан, стан здоров'я, релігійні переконання тощо), відрізняється рухливістю тобто змінюється відповідно до тих змін, що відбуваються в житті людини. Спеціальний статус саме публічної особи яка професійно займається діяльністю із практичного виконання завдань і функцій держави визначає в Україні закон «Про державну службу». За цим законом державним службовцем є громадянин України, який займає посаду у державній службі, в органах державної влади, або іншому державному органі, його апараті, одержує заробітну плату за рахунок коштів державного бюджету та здійснює встановлені для цієї посади повноваження, безпосередньо пов'язані з виконанням завдань і функцій такого державного органу, а також дотримується принципів державної служби. Дія цього Закону поширюється на державних службовців.

Ключові слова: державний службовець, держслужба, адвокат, діяльність держслужби.

The special status of an employee is a system of rights, freedoms, duties, responsibilities enshrined in regulations and guaranteed by the state, according to which the individual as a subject of law coordinates his behavior in society. Legal status is the legal status of a citizen. However, it is due to the peculiarities of its social status, which exists at this time in the development of society and the state. Thus, the social status of a person depends on the essence of the social structure of society in which it is formed and operates. It is influenced by many factors. The

main ones are the place of work and the property available to the subject. A person does not automatically become a subject of law. It is recognized as such by the laws of the state and, above all, by its constitution. Legal status is characterized by stability and certainty, provides for equal rights and responsibilities of citizens, their equality before the law and is the basis for the acquisition of specific subjective rights, responsibilities and accountability. Individual is the status of a person as an individual, which is personalized rights and responsibilities in their specific, natural and acquired abilities and characteristics (gender, age, marital status, health, religious beliefs, etc.), is mobile, ie varies according to those changes in human life. The special status of a public person who is professionally engaged in the practical implementation of tasks and functions of the state is determined in Ukraine by the law "On Civil Service". According to this law, a civil servant is a citizen of Ukraine who holds a position in the civil service, public authorities, or other state body, its staff, receives a salary from the state budget and exercises the powers established for this position, directly related to performance of tasks and functions of such state body, and also adheres to the principles of civil service. This Law applies to civil servants.

Keywords: civil servant, civil service, lawyer, activity of civil service.

Постановка проблеми. Структура правового статусу особи представляє собою об'єднання таких елементів, як правосуб'єктність, права, свободи, обов'язки, відповідальність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні вчені досліджують проблематику підтримки правового статусу службовців. Зокрема, слід відзначити праці Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [4], Закон України «Про державну службу» [5], Закон України «Про статус суддів» [6], Т. О. Коломієць [7], О. С. Семерак [8], О. Ф. Скакун [9], Г. А. Шпиталенко [10].

Мета статті полягає в аналізі проблематики підтримки особливого статусу службовців.

Виклад основного матеріалу. Особливості статусу службовців визначаються в Україні за критеріями правосуб'єктності сформульованими в Цивільному кодексі та інших законодавчих актах [2].

У той же час сама правосуб'єктність включає в себе елементи, як правоздатність, дієздатність та деліктоздатність. При цьому цивільна правоздатність як здатність фізичних осіб мати цивільні права та обов'язки виникає у момент народження і припиняється в момент смерті людини. Цивільна дієздатність тобто здатність фізичної особи своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їхнього невиконання у повному обсязі наступає у фізичної особи, яка досягла 18 років. Деліктоздатність як здатність фізичної особи самостійно відповідати за майнову шкоду, нанесену внаслідок цивільного правопорушення. Фізична особа може мати декілька видів свого правового статусу. Загальний правовий статус кожної фізичної особи, не зважаючи на те чи є вона публічною, залежить від громадянства та закріплений у конституції та конституційних законах. Він є однаковим для всіх незалежно від національності, релігійних переконань, соціального стану. Такий правовий статус характеризується стабільністю і визначеністю, передбачає рівність прав і обов'язків громадян, рівність їх перед

законом та є основою для набуття конкретних суб'єктивних прав, покладання обов'язків і несення відповідальності [2].

Індивідуальний є статусом особи як індивідуума, який становить персоніфіковані права і обов'язки в їх конкретних, природних і набутих здібностях і особливостях (стать, вік, родинний стан, стан здоров'я, релігійні переконання тощо), відрізняється рухливістю тобто змінюється відповідно до тих змін, що відбуваються в житті людини.

Спеціальний статус саме публічної особи яка професійно займається діяльністю із практичного виконання завдань і функцій держави визначає в Україні закон «Про державну службу» [4]. За цим законом державним службовцем є громадянин України, який займає посаду у державній службі, в органах державної влади, або іншому державному органі, його апараті, одержує заробітну плату за рахунок коштів державного бюджету та здійснює встановлені для цієї посади повноваження, безпосередньо пов'язані з виконанням завдань і функцій такого державного органу, а також дотримується принципів державної служби [4].

Дія цього Закону поширюється на державних службовців:

- 1) Секретаріату Кабінету Міністрів України;
- 2) міністерств та інших центральних органів виконавчої влади;
- 3) місцевих державних адміністрацій;
- 4) органів прокуратури;
- 5) органів військового управління;
- 6) органів дипломатичної служби;
- 7) керівників центральних органів виконавчої влади, які не є членами Кабінету Міністрів України, та їх заступників, керівників апаратів (секретаріатів), допоміжних органів, утворених Президентом України, Представництва Президента України в Автономній Республіці Крим, Антимонопольного комітету України, Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Фонду державного майна України, Конституційного Суду України, Верховного Суду, вищих спеціалізованих судів, Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної

комісії суддів України, Національного агентства з питань запобігання корупції, Ради національної безпеки і оборони України, Рахункової палати, а також державних колегіальних органів, посади голів та членів яких не належать до посад державної служби;

8) інших державних органів [4].

Дія цього Закону не поширюється на: Президента України; членів Кабінету Міністрів України, перших заступників та заступників міністрів; Голову та членів Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Голову та членів Антимонопольного комітету України, Голову та членів Рахункової палати, Голову та членів Центральної виборчої комісії, голів та членів інших державних колегіальних органів; Секретаря Ради національної безпеки і оборони України та його заступників; Голову Державного комітету телебачення і радіомовлення України та його заступників, Голову Фонду державного майна України та його заступників, Голову Національного агентства з питань запобігання корупції та його заступників; народних депутатів України; Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та його представників; службовців Національного банку України; голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників; депутатів місцевих рад, посадових осіб місцевого самоврядування; суддів Конституційного Суду України; суддів; прокурорів; військовослужбовців Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до закону; працівників патронатних служб; та інших осіб спеціальний статус яких визначається іншими законами України й насамперед розділом Конституції України «Президент України», а також законами України «Про прокуратуру», «Про статус суддів», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», та інших. Однак означені законодавчі акти не визначають спеціальний статус осіб про яких йде мова у цих законах як публічних осіб [4].

Так закон України «Про статус суддів» визначає, що професійні судді та залучені у визначених законом випадках для здійснення правосуддя представники народу є носіями судової влади в Україні, які здійснюють правосуддя незалежно від законодавчої та виконавчої влади. Судді є посадовими особами судової влади, які відповідно до Конституції України наділені повноваженнями здійснювати правосуддя і виконувати свої обов'язки на професійній основі в Конституційному Суді України та судах загальної юрисдикції [5]. А Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначає, що адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла відповідне стажування, склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю [3].

Отже в Україні лише закон України «Про державну службу» надає спеціальний статус публічної особи тим державним службовцям яких він стосується. Як публічна особа державний службовець повинен неупереджено виконувати законні накази (розпорядження), доручення керівників незалежно від їх партійної належності та своїх політичних переконань. Державний службовець не має права демонструвати свої політичні погляди та вчиняти інші дії або бездіяльність, що у будь-який спосіб можуть засвідчити його особливе ставлення до політичних партій і негативно вплинути на імідж державного органу та довіру до влади або становити загрозу для конституційного ладу, територіальної цілісності і національної безпеки, для здоров'я та прав і свобод інших людей. Також державний службовець не має права: бути членом політичної партії, якщо такий державний службовець займає посаду державної служби категорії «А» (вищий корпус державної служби). На час державної служби на посаді категорії «А» особа зупиняє своє членство в політичній партії; обіймати посади в керівних органах політичної партії; суміщати державну службу із статусом депутата місцевої ради, якщо такий державний службовець займає посаду державної служби категорії «А»; залучати, використовуючи своє службове становище, державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування, працівників бюджетної сфери, інших осіб до участі у передвиборній агітації, акціях та заходах, що організуються політичними партіями; у будь-який інший спосіб використовувати своє службове становище в політичних цілях. У разі реєстрації державного службовця кандидатом у депутати Центральною виборчою комісією, виборчими комісіями, сформованими (утвореними) в установленому порядку, він зобов'язаний в одноденний строк письмово повідомити про це керівника державної служби. Державному службовцю за його заявою надається відпустка без збереження заробітної плати на час участі у виборчому процесі. Зазначена відпустка надається за рішенням керівника державної служби з дня його повідомлення про участь у виборчому процесі і до дня його завершення відповідно до виборчого законодавства [4].

Особа, призначена на посаду державної служби вперше, публічно складає Присягу державного службовця. Особа, призначена на посаду державної служби вперше, виголошує Присягу державного службовця у присутності державних службовців структурного підрозділу, на посаду в якому їй призначено, представників служби управління персоналом відповідного державного органу, підписує текст цієї Присяги і зазначає дату її складення. Підписаний текст Присяги державного службовця є складовою особою справи державного службовця. Про складення Присяги державного службовця робиться запис у трудовій книжці державного

службовця. Не допускається призначення на посаду державної служби особи, яка буде прямо підпорядкована близькій особі або якій будуть прямо підпорядковані близькі особи. У разі виникнення подібних обставин, відповідні особи та близькі їм особи зобов'язані повідомити про це керівника державної служби та вжити заходів до усунення таких обставин у 15-денний строк. Якщо в зазначений строк такі обставини добровільно не усунуто, керівник державної служби повинен вжити у місячний строк заходів до їх усунення. Для цього керівник державної служби може перевести державного службовця за його згодою на іншу рівнозначну вакантну посаду державної служби в цьому державному органі або дати згоду на переведення до іншого державного органу. У такому разі переведення державного службовця здійснюється без обов'язкового проведення конкурсу. У разі неможливості переведення особа, яка перебуває у підпорядкуванні, підлягає звільненню із займаної посади.[4]. Також на державних службовців поширюються усі обмеження, передбачені Законом України «Про запобігання корупції» [4].

Прийняття на державну службу, просування по службі державних службовців, вирішення інших питань, пов'язаних із службою, здійснюються з урахуванням категорій посад державної служби та рангів державних службовців як виду спеціальних звань, що їм присвоюються. Ранги державних службовців є видом спеціальних звань. Загалом встановлюється дев'ять рангів державних службовців. Порядок присвоєння рангів державних службовців та співвідношення між рангами державних службовців і рангами посадових осіб місцевого самоврядування, військовими званнями, дипломатичними рангами та іншими спеціальними званнями визначаються Кабінетом Міністрів України. Так співвідношення між рангами державних службовців і рангами посадових осіб місцевого самоврядування, військовими званнями, дипломатичними рангами та іншими спеціальними званнями встановлюється для випадків призначення осіб, яким присвоєно такі спеціальні звання, на посади державних службовців, на яких може бути присвоєно нижчий ранг [4].

У разі застосування до державного службовця дисциплінарного стягнення, на протязі строку його застосування, а також протягом шести місяців з дня отримання державним службовцем негативної оцінки за результатами оцінювання службової діяльності черговий ранг державному службовцю не присвоюється. За особливі досягнення або за виконання особливо відповідальних завдань державному службовцю може бути достроково присвоєно черговий ранг. Дострокове присвоєння чергового рангу може здійснюватися не раніше ніж через один рік після присвоєння попереднього рангу. За сумлінну службу державному службовцю у зв'язку з виходом на пенсію присвоюється черговий

ранг поза межами відповідної категорії посад. У разі переходу на посаду нижчої категорії або звільнення з державної служби за державним службовцем зберігається раніше присвоєний йому ранг. Державний службовець може бути позбавлений рангу лише за рішенням суду [4].

Просування державного службовця по службі здійснюється з урахуванням професійної компетентності шляхом зайняття вищої посади за результатами конкурсу відповідно до цього Закону. Просування державного службовця по службі не здійснюється протягом строку застосування до нього дисциплінарного стягнення [4].

Не допускається переведення в іншу місцевість державного службовця – вагітної жінки або особи, яка є єдиним опікуном дитини віком до 14 років, а також державного службовця, який у встановленому законодавством порядку визнаний особою з інвалідністю. Не допускається таке переведення також у разі виникнення у державного службовця особливо важливих особистих або сімейних обставин. У разі переведення державного службовця на іншу посаду йому виплачується заробітна плата, що відповідає посаді, на яку його переведено. Обов'язковою умовою переведення державного службовця є те, що подібне переведення не повинно бути прихованим покаранням [4].

Слід наголосити, що маючи правовий статус публічної особи державний службовець не має права організувати і брати участь у страйках та агітації.

За невиконання або неналежне виконання посадових обов'язків, визначених нормативно-правовими актами у сфері державної служби, посадовою інструкцією, а також порушення правил етичної поведінки та інше порушення службової дисципліни державний службовець притягається до дисциплінарної відповідальності. Підставою для притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності є вчинення ним дисциплінарного проступку, тобто протиправної винної дії або бездіяльності чи прийняття рішення, що полягає у невиконанні або неналежному виконанні державним службовцем своїх посадових обов'язків та інших вимог, встановлених нормативно-правовими актами, за яке до нього може бути застосоване дисциплінарне стягнення. Державний службовець не може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності, якщо минуло шість місяців з дня, коли керівник державної служби дізнався або мав дізнатися про вчинення дисциплінарного проступку, не враховуючи час тимчасової непрацездатності державного службовця чи перебування його у відпустці, або якщо минув один рік після його вчинення або постановлення відповідної окремої ухвали суду. До державних службовців застосовується один із таких видів дисциплінарного стягнення: зауваження; догана; попередження про неповну службу відповідність; звільнення з посади державної служби [4; 2].

У разі допущення державним службовцем дисциплінарного проступку, передбаченого пунктом 6 частини другої статті 65 цього Закону, суб'єкт призначення або керівник державної служби може обмежитися зауваженням.

За кожний дисциплінарний проступок до державного службовця може бути застосовано лише одне дисциплінарне стягнення. Дисциплінарне стягнення має відповідати характеру і тяжкості вчиненого дисциплінарного проступку та ступеню вини державного службовця. Під час визначення виду дисциплінарного стягнення необхідно враховувати характер дисциплінарного проступку, обставини, за яких він був вчинений, настання тяжких наслідків, добровільне відшкодування заподіяної шкоди, попередню поведінку державного службовця та його ставлення до виконання посадових обов'язків [4].

Для того, щоб наблизити громадськість до поточного стану державної служби в Україні Керівники органів виконавчої влади щорічно виступають з публічним звітом про підсумки діяльності відповідного державного органу за участю представників громадських рад, громадських об'єднань, організацій роботодавців, професійних спілок, некомерційних організацій, експертів відповідних галузей та засобів масової інформації. Інформація про проведення публічного звіту керівника органу виконавчої влади розміщується не пізніше як за тиждень до звіту та після нього на офіційному веб-сайті відповідного органу виконавчої влади та в засобах масової інформації [4].

Необхідно зазначити, що спеціальний статус публічної особи також розповсюджується на осіб які працюють у патронатній службі. До посад патронатної служби належать посади радників, помічників, уповноважених та прес-секретаря Президента України, працівників секретаріатів Голови Верховної Ради України, його Першого заступника та заступника, працівників секретаріатів депутатських фракцій (депутатських груп) у Верховній Раді України, працівників патронатних служб Прем'єр-міністра України та інших членів Кабінету Міністрів України, помічників-консультантів народних депутатів України,

помічників та наукових консультантів суддів Конституційного Суду України, помічників суддів, а також посади патронатних служб в інших державних органах. Працівник патронатної служби призначається на посаду на строк повноважень особи або на час діяльності депутатської фракції (депутатської групи) у Верховній Раді України, працівником патронатної служби якої він призначений [5]. Трудові відносини з працівником патронатної служби припиняються в день припинення повноважень особи або припинення діяльності депутатської фракції (депутатської групи) у Верховній Раді України, працівником патронатної служби якої він призначений. Акт про звільнення приймається керівником державної служби. Працівник патронатної служби може бути достроково звільнений з посади за ініціативою особи або голови депутатської фракції (депутатської групи) у Верховній Раді України, працівником патронатної служби якої він призначений, або керівника патронатної служби. На працівників патронатної служби поширюється дія Кодексу законів про працю України. Особливості патронатної служби в судах, органах та установах системи правосуддя визначаються законодавством про судоустрій і статус суддів. Час роботи на посадах патронатної служби зараховується до стажу державної служби та враховується при присвоєнні державному службовцю рангу в межах відповідної категорії посад, якщо до призначення на посаду патронатної служби він перебував на державній службі та після звільнення з посади патронатної служби повернувся на державну службу. Працівник патронатної служби, який виявив бажання вступити або повернутися на державну службу, реалізує таке право у порядку, визначеному законом для осіб, які вперше вступають на державну службу, з обов'язковим проведенням конкурсу [4; 5; 8; 9].

Висновки. Для успішного реформування суспільства і держави в демократичному напрямку необхідно, щоб правовий статус публічної особи був більш юридично чітким, вбирав у себе загальнолюдські досягнення в галузі прав людини.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК;

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про внесення змін до Конституції України : Закон України від 8 грудня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 2. Ст. 44.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003.
4. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.
5. Закон України «Про державну службу» від 16.12.2015 № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 4. Ст. 43.
6. Закон України «Про статус суддів» від 15.12.1992 № 2862-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 8. Ст. 56.
7. Адміністративне право України : підручник / За ред. Т. О. Коломієць. Київ : Істина, 2009. 480 с.
8. Семерак О. С. Судові, правоохоронні та правозахисні органи України : навч. посіб. 2-ге вид. Київ : Знання, 2008. 392 с.

9. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2009. 656 с.
10. Шпиталенко Г. А. Правознавство : підручник. Київ : Каравела, 2015. 592 с.

REFERENCES:

1. The Constitution of Ukraine was adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine on June 28, 1996. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*. 1996. № 30. P. 141.
2. On Amendments to the Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of December 8, 2004. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2005. № 2. Article 44.
3. Civil Code of Ukraine of January 16, 2003 № 435-IV. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2003.
4. Law of Ukraine "On Advocacy and Advocacy" dated 05.07.2012 № 5076-VI. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2013. № 27. Article 282.
5. Law of Ukraine "On Civil Service" dated 16.12.2015 № 889-VIII. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2016. № 4. Article 43.
6. Law of Ukraine "On the Status of Judges" of 15.12.1992 № 2862-XII. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 1993. № 8. Article 56.
7. Administrative law of Ukraine: Textbook (2009) / Ed. T.O. Kolomiets. Kyiv: Istina, 480 p.
8. Semerak O.S. (2008) Judicial, law enforcement and human rights bodies of Ukraine: Textbook. Manual 2nd ed. Kyiv: Znannia, 392 p.
9. Skakun O.F. (2009) Theory of State and Law: Textbook. Kharkiv: Consum, 656 p.
10. Shpitalenko G.A. (2015) Jurisprudence: Textbook. Kyiv: Karavela, 592 p.

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 368:336.02

DOI: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.37-10>

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОГО РИНКОВОГО СЕРЕДОВИЩА ФУНКЦІОНУВАННЯ

FINANCIAL SECURITY OF INSURANCE COMPANIES IN THE MIND OF THE UNSTABLE MARKET CORE OF FUNCTIONING

Вдовенко Л.О.

доктор економічних наук, професор,
Вінницький національний аграрний університет

Vdovenko Larysa

Vinnitsa National Agrarian University

Стаття присвячена інституту страхування, як засобу страхового захисту інтересів всіх економічних суб'єктів. Проаналізовано сучасний стан розвитку страхового ринку України, визначено існуючі проблеми та наслідки впливу повномасштабного вторгнення росії на діяльність страховиків. Здійснено оцінку фінансового стану окремо взятої страхової компанії, визначено, що результативна діяльність залежить від ефективного використання власних коштів, зростання обсягу зібраних страхових премій за рахунок підвищення довіри споживачів таких послуг. Загалом нестабільне економічне середовище функціонування негативно позначається на реальному фінансовому стані кожного страховика, тому фінансово стійкі та ініціативні на запровадження новітніх страхових продуктів компанії зможуть успішно здійснювати страхову діяльність, бути спроможними забезпечити виконання своїх зобов'язань перед споживачами страхових послуг.

Ключові слова: страхування, страхова діяльність, страховий ринок, страхові виплати, страхова премія, страхова сума, фінансовий стан страховика, фінансова безпека.

In the role of the article, there is about that significance in the institute of insurance, as a guarantee of the insurance protection of the interests of all economic entities. Under the insurance activity, it is necessary to understand, regulated by the norms of law state activity of insurers with the provision of insurance services for wages formed insurance funds, which are built to obtain a license, as a rule, with the method of taking profits. The article analyzes the current development of the insurance market of Ukraine, which is characterized by an unstable economic core of functioning, identifies the main problems and analyzes in proportion to the large-scale Russian invasion of real insurance. Today, the insurance market is saving an invariably low share of premiums from insurance companies in the structure of the added value of the entire financial sector. An assessment of the financial status of the taken insurance company has been made, it has been highlighted that it is effective to live from the effective victory of the money, the obligation to pay the selected insurance premiums for the income increase of the population. It was concluded that the functioning of institutions in rather difficult conditions for the country's economy negatively affects the real financial condition of each insurer. Since the beginning of the war, insurers have faced significant problems in their activities, which are a threat to financial security: the inability to work in regions of active hostilities, a decrease in the solvency of customers, a noticeable narrowing of the life insurance segment, an increase in the rate of increase in the amount of insurance capital, insurance reserves, and a decrease in their financial stability. A stable financial condition is the basis of an appropriate level of financial security of insurance companies, which enables effective protection of economic entities from all risks and threats, including, in particular, during the period of martial law. More financially stable and initiatives to introduce new insurance products of the company will successfully ensure insurance activity, but will contribute to ensuring the fulfillment of its obligations to consumers of insurance services.

Keywords: insurance, insurance activity, insurance market, insurance payments, insurance premium, insurance sum, financial condition of the insurer, financial security.

Постановка проблеми. В умовах трансформаційних змін в економіці України зростає роль та значення інституту страхування як засобу страхового захисту інтересів економічних суб'єктів ринку. Сьогодні страховий ринок функціонує в умовах нестабільного економічного середовища, що відображається на показниках фінансового стану страховиків. Без забезпечення належного рівня його фінансової безпеки неможливий дієвий захист економічних суб'єктів від потенційних ризиків і загроз, що усугубляються в період воєнного стану.

Саме для цього необхідно організувати максимально ефективно функціонування страхового ринку, який є важливим складником фінансово-економічної безпеки і сфокусований на своєчасне виявлення і запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам, забезпечення захисту фінансових інтересів та зростання добробуту держави [1, с. 123].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми страхування та страхового ринку висвітлюють в своїх працях вітчизняні вчені: Базилевич В. Д., Бухтіарова А. Г., Журавка О. С., Клапків Ю. М., Осадець С. С., Пахненко О. М. та інші. Разом з тим, актуальним залишається питання забезпечення належного рівня фінансової безпеки страхових компаній в умовах викликів сьогодення.

Постановка завдання. Метою статті є оцінка діяльності страхових компаній на страховому ринку, виділення існуючих проблем страхової діяльності, оцінка фінансового стану окремої страхової компанії як основи безпеки функціонування фінансового сектору держави загалом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основу системи правового регулювання страхової діяльності становить Закон України «Про страхування» [2], який визначив принципи державної демонополізації та державного нагляду за страховою діяльністю. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про страхування» [2], страхування – вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів. Під страховою діяльністю потрібно розуміти врегульовану нормами права господарську діяльність страховиків з надання страхових послуг за рахунок сформованих страхових фондів, що здійснюється на підставі ліцензії, як правило, з метою отримання прибутку.

Ефективність діяльності страхової компанії істотно залежить від його здатності всесторонньо оцінювати та здійснювати цілеспрямоване планування своїх економічних показників. Для якісного виконання таких функцій використання

вже існуючих методів не завжди є достатнім, через їх загальність, складність, необхідність адаптації, а також постійних змін, зокрема, у зв'язку з динамічністю зовнішнього середовища. Ефективність діяльності будь-якої страхової компанії та його економічне становище обумовлюється результатами її діяльності, а стабільний фінансовий стан – наявністю необхідних фінансових ресурсів (капіталу), ефективного їх використання для забезпечення нормальної комерційної діяльності [3].

Аналізуючи страховий ринок України слід відмітити тенденцію до скорочення вдвічі кількості страхових компаній (з 310 в 2021 р. до 155 в 2016 р. (рис. 1).

Повномасштабний наступ росії на Україну наприкінці лютого значно ускладнив умови роботи надавачів небанківських фінансових послуг. Через це значна кількість учасників ринку не змогла своєчасно та в повному обсязі надати інформацію про свою діяльність. У IV кварталі року страхування життя помірно зростало: обсяги зібраних страхових премій та активів збільшилися, а обсяги виплат збільшилися майже на 20%. За результатами кварталу діяльність страховиків життя була прибутковою, вони активно інвестували, переважно в державні цінні папери. Попри збиток в останні три місяці, ризикове страхування залишилося прибутковим за результатами 2021 року. Ризикові страховики зменшили резерви, тому коефіцієнти збитковості та ефективності діяльності знизилися. Протягом IV кварталу обсяги активів, валових премій і виплат ризикового страхування – зменшилися, переважно через неподання звітності низкою установ та виключення з реєстру. Частка страхових премій із добровільного страхування зросла за квартал із 70% до 76%. Автострахування (КАСКО, ОСЦПВ і «Зелена картка») та особисте страхування (медичне та життя) традиційно були найбільшими за обсягом отриманих премій... Помірне зниження збитковості обов'язкових видів страхування відбулося за рахунок зменшення резервів. Страховики життя нарощували інвестиційні доходи впродовж усього 2021 року. Доходи від інвестування в державні цінні папери надалі зростали, тоді як доходи від депозитів суттєво зменшилися й становили 0,5% від страхових резервів. Станом на 01 січня 2022 року принаймні один із двох нормативів платоспроможності порушували лише чотири страховики [5].

В ТОП-10 страхових компаній за результатами 2021 р. за фінансовими результатами, за чистими страховими преміями ввійшли такі страхові компанії: ARX, Уніка, ТАС СГ, ІНГО, Альфа Страхування, Провідна та інші.

Успішна діяльність страхових компаній на страховому ринку залежить від ефективного використання власних коштів, зростання обсягу зібраних страхових премій за рахунок підвищення довіри населення до таких установ, що

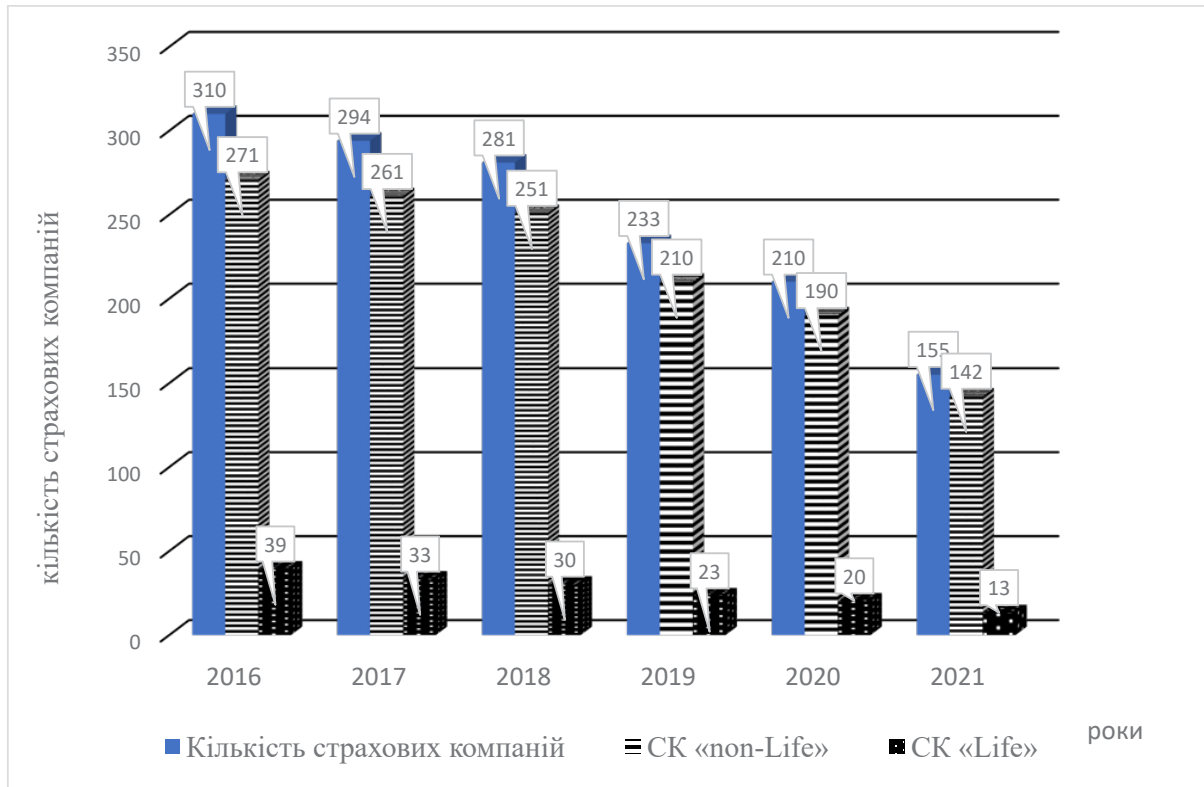

Рис. 1. Динаміка кількості страхових компаній в Україні в 2016–2021 рр.

Джерело: сформовано на основі даних [4]

сприятиме зміцненню їх фінансового стану в перспективі.

Здійснено оцінку фінансового стану ПрАТ «СК «Місто» – страхової компанії в Україні, яка на 100% належить Вінницькій міській раді та займається діяльністю у сфері страхування, перестраховування і фінансової діяльності, пов'язаної з формуванням, розміщенням страхових резервів та їх управлінням.

До фінансових послуг, що надаються ПрАТ «СК «Місто» відносять: інші види страхування, крім страхування життя та перестраховування. Основними напрямками діяльності ПрАТ «СК «Місто» є: страхування іноземців; медичне та особисте страхування; туристичне страхування; страхування школярів; страхування майна; автострахування; корпоративне страхування.

Сьогодні страховий ринок зберігає незмінно низьку частку премій страхових компаній у структурі доданої вартості усього фінансового сектору. Ці показники говорять про недовіру до фінансових посередників. Однією з умов відновлення довіри до страхового ринку є дотримання страховиками нормативів фінансової стійкості та платоспроможності як запоруки виконання своїх зобов'язань перед споживачами страхових послуг [6, с. 229].

Аналіз динаміки показників страхової діяльності ПрАТ «Страхова компанія «Місто» за

2019–2021 рр. показав, що лише в 2021 році вийшла на прибутковий рівень діяльності, чистий фінансовий результат становив 699 тис. грн (проти збитковості установи в 2019–2020 рр.) (таблиця 1).

Щодо чистих зароблених страхових премій ПрАТ «Страхова компанія «Місто», то їх обсяг в 2021 р. зріс в 1,93 раза в порівнянні з 2019 р., що засвідчує про зростання довіри клієнтів до установи.

В структурі джерел фінансування діяльності ПрАТ «Страхова компанія «Місто» переважає власний капітал, частка якого скоротилась і в 2021 р. склала 76,7%, частка довгострокових і поточних зобов'язань становила 13,7% та 9,7% відповідно (таблиця 2).

Фінансовий стан страхової компанії визначається сукупністю господарських факторів і характеризується системою показників, які відображають наявність, розміщення і використання фінансових ресурсів, оптимізація якого є однією з умов успішного її розвитку в майбутньому, а погіршення показників фінансового стану свідчатиме про стримуючі чинники розвитку страхової діяльності в умовах нестабільного середовища функціонування.

Одним із важливих показників фінансового стану, що характеризує платоспроможність є коефіцієнт покриття, який показує скільки гривень оборотних активів припадає на

Таблиця 1

**Динаміка показників страхової діяльності ПрАТ «Страхова компанія «Місто»
за 2019–2021 роки (тис. грн)**

№ з/п	Показники	Роки			Відхилення 2021 р. до 2019 р. (+, -)
		2019	2020	2021	
1	Чисті зароблені страхові премії	27576	27150	53186	25610
2	Премії підписані	31541	30915	55382	23841
3	Премії передані у перестраховання	1244	1474	1242	-2
4	Зміна резерву незароблених премій, валова сума	2870	-2410	864	-2006
5	Зміна частки перестраховиків у резерві незароблених премій	149	119	-90	-239
6	Чисті понесені збитки за страховими виплатами	14787	9520	9132	-5655
7	Чистий фінансовий результат	-8693	-4973	669	9362

Джерело: розраховано на основі [7]

Таблиця 2

Джерела фінансування ПрАТ «Страхова компанія «Місто» за 2019–2021 роки, тис. грн

№ з/п	Вид фінансових зобов'язань	2019 р.		2020 р.		2021 р.	
		тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%
1	Власний капітал	61976	81,6	83426	83,8	86052	76,7
2	Довгострокові зобов'язання і забезпечення – всього	11566	15,2	13334	13,4	15368	13,7
	в т. ч. страхові резерви	11103	95,9	12776	95,8	14799	96,3
3	Поточні зобов'язання і забезпечення	2407	3,2	2747	2,8	10845	9,7
4	Баланс	75949	100	99507	100	112265	100

Джерело: розраховано на основі [7]

одну гривню поточних зобов'язань. Впродовж 2019–2021 рр. оборотні активи ПрАТ «Страхова компанія «Місто» перевищують за величиною поточні зобов'язання (в 5,1 раза у 2021 р., у 12,9 та 11,6 раза – відповідно в 2020 р. та в 2019 р.). Зменшення значення коефіцієнта покриття вказує на скорочення обсягу оборотних

активів, що сформувались завдяки власним ресурсам, хоча даний показник відповідає теоретично достатньому рівню (таблиця 3).

Коефіцієнт фінансової незалежності (автономії) характеризує частку (77% в 2021 р.) власників установи у загальній сумі коштів, авансованих у її діяльність. Вважається, що чим вищим

Таблиця 3

Показники фінансового стану ПрАТ «Страхова компанія «Місто»

Показники	2019 р.	2020 р.	2021 р.	Теоретично достатнє значення
Коефіцієнт покриття	11,56	12,89	5,07	більше 1
Коефіцієнт фінансової незалежності (автономії)	0,82	0,84	0,77	0,5 – 1
Коефіцієнт маневреності власних коштів	0,45	0,42	0,64	0,4 – 0,6
Коефіцієнт співвідношення власних і залучених коштів	0,04	0,03	0,13	менше 1
Коефіцієнт фінансового левериджу	0,19	0,16	0,18	менше 0,5
Коефіцієнт співвідношення необоротних і власних коштів	1,73	1,81	1,04	0,5-0,8
Коефіцієнт забезпеченості оборотних коштів власними оборотними коштами	0,91	0,92	0,80	зростання

Джерело: розраховано за даними фінансової звітності [7]

є цей показник, тим установа є більш фінансово стійкою, стабільною і незалежною від зовнішніх кредиторів.

Коефіцієнт маневреності власних коштів ПрАТ «Страхова компанія «Місто» показує зростання частки власного капіталу (з 42% в 2020 р. до 64% в 2021 р.) у фінансуванні поточної діяльності, тобто вкладені в оборотні активи.

Найзагальнішою оцінкою фінансової стабільності страхової компанії є коефіцієнт співвідношення власних і залучених коштів, зростання якого (з 0,03 в 2020 р. до 0,13 в 2021 р.) свідчить про підвищення залежності від зовнішніх інвесторів і кредиторів.

Найбільш узагальнюючим показником фінансового стану є коефіцієнт фінансового левериджу, який характеризує ступінь забезпеченості позичальника власним капіталом і полягає в оцінці розміру власного капіталу та ступеня залежності установи від залучених ресурсів. Коефіцієнт левериджу ПрАТ «Страхова компанія «Місто» знаходиться в межах теоретично достатнього рівня (середнє значення – 0,18).

Отже, більшість показників фінансового стану відповідають теоретично достатньому значенню, окрім коефіцієнта співвідношення необоротних і власних коштів. В цілому фінансовий стан ПрАТ «Страхова компанія «Місто» можна визначити як фінансово стабільний з достатнім рівнем фінансової незалежності та фінансування оборотних активів за рахунок власних ресурсів, для формування необоротних активів страхової компанії слід вдатись до залучення довгострокових позик і кредитів.

В подальшому діяльність страховиків має бути спрямована на забезпечення платоспроможності, підвищення фінансової стійкості та створення надійного іміджу установи серед споживачів страхових послуг, враховуючи ризики діяльності, зокрема в період воєнного стану.

З початком війни страховики стикаються із значними проблемами у своїй діяльності, що є загрозою фінансовій безпеці: неможливістю працювати в регіонах активних бойових дій, погіршенням платоспроможності клієнтів, відчутним звуженням сегменту страхування життя, уповільнення темпів нарощення обсягів страхових капіталів, страхових резервів, зниженням їх фінансової стійкості.

Станом на 1 вересня 2022 року на ринку працює 140 страховиків, 13 з яких – компанії зі страхування життя. З початку війни з ринку пішло 5 страховиків-учасників сегменту non-life. Трьом страховикам ліцензії були анульовані як захід впливу, один страховик добровільно залишив ринок та один страховик, хоча й був включений до реєстру, не отримав жодної ліцензії на здійснення страхової діяльності. Склад учасників ринку, що працює в сегменті страхування життя, не змінився. Загальний обсяг активів страховиків порівняно з початком року (до військової агресії) майже не змінився і становив

65,7 млрд грн. Не зменшився ні розмір прийнятних активів, ні обсяг сформованих страхових резервів (36,6 млрд грн). Протягом дії воєнного стану страховики те тільки не зменшили, але й наростили обсяги ліквідних активів – з 14,9 млрд грн до 17,2 млрд грн. Загальні підписані премії у першому півріччі 2022 року порівняно з аналогічним періодом минулого року скоротилися на 28% і становили 17,6 млрд грн. Зокрема, відбулося скорочення в сегментах: non-life – на 29%; страхування життя – на 15%. Обсяги виплачених страхових виплат та відшкодувань знизилися в сегменті non-life (на 32%). Рівень виплат становив 34% та не змінився [8].

Драйвером підтримки страхового бізнесу стала «Зелена картка». За період війни цей вид страхування зріс на 76%. Якщо станом на 01 липня 2021 року у структурі страхового портфеля цей вид страхування становив 0,9 млрд грн, то на 01 липня 2022 року – 1,5 млрд грн або збільшився в 1,7 раза. Загалом у першому півріччі 2022 року в Україні 44% (7,6 млрд грн) страхових премій становило автострахування («автоцивілка», «Зелена картка», КАСКО). Цікаво, що за зменшення обсягів наданих послуг частка цих видів страхування в портфелі навіть збільшилася і у першому півріччі 2021 року вона становила 36% (8,9 млрд грн). Загалом у першому півріччі ризикові страховики показали високу прибутковість. Значну роль у цьому відіграло помітне скорочення витрат (крім операційних) [9].

Вважаємо, що розвиток страхового ринку та підвищення довіри економічних суб'єктів до таких установ залежить від політики, способів та регуляторних важелів держави щодо підтримки сфери страхових послуг.

Діяльність фінансових установ відбувається в складних умовах воєнного стану, що вимагає уваги з боку Національного банку, який, для підтримання позитивних тенденцій на ринку, слідкує за дотриманням страховиками вимог належного та своєчасного розкриття інформації про фінансовий стан, обов'язкових фінансових нормативів, а також належним виконанням страховиками зобов'язань за укладеними договорами страхування.

Функціонування фінансових установ в складних для економіки країни умовах вимагає ініціативності щодо запровадження новітніх страхових продуктів для успішного здійснення подальшої страхової діяльності.

Страховий продукт, який випускається на ринок, повинен бути своєчасним та цікавим потенційним споживачам; запропоновані тарифи повинні бути економічно обґрунтовані та їх лінійка доступна для покупців. Умови договорів страхування повинні враховувати і інтереси власників бізнесу, тобто містити виключення із відшкодувань, які не заперечують основним принципам страхування. Аналізуючи страховий ринок України, можна дійти висновку, що на

ринку залишаються саме ті компанії, які будують свою діяльність, враховуючи, як власні інтереси, так і інтереси клієнта [3].

Так, ПрАТ «СК «Місто» обслуговує споживачів послуг в певному регіоні, що дещо обмежує можливості диверсифікації клієнтської бази, проте вона однією з перших в Україні, враховуючи виклики сьогодення та потреби населення в таких видах страхових послуг, впровадила страхування від коронавірусу для своїх громадян (зокрема медиків), ввела програму «COVID-STOP» для іноземних громадян (онлайн). Наразі вона є лідером з медичного страхування від коронавірусу.

Також враховуючи виклики, пов'язані з війною в Україні, ПрАТ «СК «Місто» пропонує унікальні програми страхування, що покривають військові ризики: страхування житла від військових ризиків; страхування дітей від нещасних випадків, навіть внаслідок війни; поліс «наші котики» – страхування медиків, волонтерів, водіїв, журналістів та представників загонів добровільної територіальної оборони.

Серед основних заходів покращення функціонування та подальшого розвитку страхового ринку виділяють: «удосконалення нормативно-правової бази в сфері страхування; здійснення постійного контролю за роботою страхових компаній органами страхового нагляду та застосовування ними своєчасних заходів щодо попередження неплатоспроможності страховиків; покращення механізму наглядових дій задля недопущення функціонування страхових компаній, які неспроможні здійснювати страхові відшкодування, проведення постійного

моніторингу відповідності страхових випадків страховим виплатам; запровадження ефективної тарифної політики, завдяки якій страхові компанії будуть здатні підтримувати рівновагу між отриманими страховими преміями та здійснюваними страховими виплатами, яке є гарантією забезпечення стабільності діяльності страхових компаній» [10].

Висновки. Отже, страховий ринок є невід'ємною складовою формування ринкової інфраструктури та фінансового захисту економічних суб'єктів, а ефективна діяльність окремих страховиків є основою економічного розвитку фінансового сектора в цілому.

Результативна діяльність страхових компаній на страховому ринку залежить від ефективного використання власних коштів, зростання обсягу зібраних страхових премій за рахунок підвищення довіри населення до таких установ, що сприятиме зміцненню їх фінансового стану в перспективі.

Функціонування установ в досить складних для економіки країни умовах негативно позначається на фінансовому стані кожного страховика. Стабільний фінансовий стан є основою належного рівня фінансової безпеки страхових компаній, завдяки якій можливий дієвий захист економічних суб'єктів від потенційних ризиків і загроз, що виникають, зокрема і в період воєнного стану. Лише фінансово стійкі та ініціативні на запровадження новітніх страхових продуктів компанії зможуть успішно здійснювати страхову діяльність, бути спроможними забезпечити виконання своїх зобов'язань перед споживачами страхових послуг.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ситник Н. С., Кунинець Я. В. Роль страхування у забезпеченні фінансової безпеки держави в умовах пандемії COVID-19. *Держава та регіони*. 2021. № 3(120). С. 122–127.
2. Закон України «Про страхування». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 04.12.2022).
3. Абдуллаєва А. Є., Поплавська С. М. Шляхи підвищення ефективності діяльності страхових компаній на ринку страхових послуг України. *Економіка та суспільство*. 2022. Випуск 39. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/issue/view/39>
4. Статистика страхового ринку України. URL: <https://forinsurer.com/stat> (дата звернення: 21.11.2022).
5. Огляд небанківського фінансового сектора. Травень 2022 р. URL: <https://forinsurer.com/files/file00726.pdf> (дата звернення: 21.11.2022).
6. Рудь І.Ю., Мальцева А.С. Аналіз та оцінка фінансового стану страхової компанії. *Інфраструктура ринку*. 2021. Випуск 54. С. 229–233.
7. Фінансова звітність ПрАТ «Страхова компанія «Місто». URL: https://ic-misto.com.ua/sites/default/files/doc-with-group/balans_0.pdf (дата звернення: 14.11.2022).
8. Підсумки страхового ринку України за 2021 рік. ТОП-10 лідерів life та non-life страхування. URL: <https://forinsurer.com/news/22/05/30/41284> (дата звернення: 14.11.2022).
9. Національний банк підбив підсумки роботи страхового ринку у першому півріччі 2022 року. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-pidbiv-pidsumki-roboti-strahovogo-rinku-u-pershomu-pivrichchi-2022-roku> (дата звернення: 14.11.2022).
10. Тарасенко Д. Л., Тарасенко О. Ю., Мироненко С. П. Аналіз страхового ринку України. *Економіка та суспільство*. 2022. Випуск 40. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/issue/view/40>

REFERENCES:

1. Sytnyk N. S., Kunynets Ya. V. (2021) Rol strahuvania u zabezpecheni finansovoi bezpeky derzhavy v umovah pandemii COVID-19 [The role of insurance in securing financial security is kept in the minds of the COVID-19 pandemic]. *Derzhava ta regiony*, vol. 3 (120), pp. 122–127.
2. Zakon Ukrainy "Pro strahuvania". Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#Text> (accessed December 04, 2022).
3. Abdulayeva A. Ye., Poplavskaya S. M. (2022) Shlyahy pidvyshchenia efektyvnosti diyalnosti strahovyh kompaniy na rynku strahovyh posluh Ukrainy [Ways to improve the efficiency of insurance companies in the insurance market of Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 39. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/issue/view/39>
4. Statystyka strahovoho rynku Ukrainy. Available at: <https://forinsurer.com/stat> (accessed November 21, 2022).
5. Oglyad nebankivskoho finansovoho sektora. Traven 2022. Available at: <https://forinsurer.com/files/file00726.pdf> (accessed November 21, 2022).
6. Rud I.Yu., Malceva A. S. (2021) Analiz ta ocinka finansovoho stanu strahovoi kompanii. [Analysis and evaluation of the financial camp of insurance companies]. *Infrastruktura rynku*, vol. 54, pp. 229–233.
7. Finansova zvitnist PrAT "Strahova kompahiya "Misto". Available at: https://ic-misto.com.ua/sites/default/files/doc-with-group/balans_0.pdf (accessed November 14, 2022).
8. Pidsumky strahovoho rynku Ukrainy za 2021 rik. TOP-10 lideriv life ta non-life strahuvania. Available at: <https://forinsurer.com/news/22/05/30/41284> (accessed November 14, 2022).
9. Nacionalnyi bank pidbyv pidsumky roboty strahovoho rynku u pershomu pivrichi 2022 roku. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-pidbiv-pidsumki-roboti-strahovogo-rynku-u-pershomu--pivrichchi-2022-roku> (accessed November 14, 2022).
10. Tarasenko D.L., Tarasenko O.Yu., Myronenko S.P. (2022) Analiz strahovoho rynku Ukrainy [Analysis of the Ukrainian insurance market]. *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 40. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/issue/view/40>

ЗМІСТ

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Поворозник М.Ю. МІЖНАРОДНИЙ ОБМІН ВИСОКИМИ ТЕХНОЛОГІЯМИ ЯК ЧИННИК ДРАЙВЕРУ ГЛОБАЛЬНОГО СПІЛОВЕРУ ЗНАНЬ.....	3
Чернишова Л.О. АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ТА НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО БЛОКУ СТРУКТУР ООН	9

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Вакуленко В.Л. ІНТЕНСИФІКАЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР В УМОВАХ ПОВОЄННОГО ПЕРІОДУ.....	15
Купінець Л.Є., Шершун О.М. ЄМНІСТЬ РИНКУ ПРОДУКЦІЇ РИБАЛЬСТВА ТА РИБНИЦТВА НА ЗАСАДАХ ВИЗНАЧЕННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ ПРОПОЗИЦІЇ ТА ПОПИТУ.....	23

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Іванієнко В.В., Сологуб А.А. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА.....	33
Фукс К.В., Косар Н.С. ОСОБЛИВОСТІ МАРКЕТИНГОВОЇ КОМУНІКАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	42
Христенко О.В. УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	48

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Комаринець С.О., Машталір С.Г. АНАЛІЗ СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ.....	55
---	----

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

Кобзар Н.І., Лаухіна Л.М., Скачедуб С.А. ОСОБЛИВОСТІ СТАТУСУ ПУБЛІЧНОГО СЛУЖБОВЦЯ.....	67
--	----

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Вдовенко Л.О. ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОГО РИНКОВОГО СЕРЕДОВИЩА ФУНКЦІОНУВАННЯ.....	73
---	----

CONTENTS

WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Povoroznyk Mykola INTERNATIONAL EXCHANGE OF HIGH TECHNOLOGIES AS A DRIVER OF GLOBAL KNOWLEDGE SHARING.....	3
Chernyshova Larysa ACTIVITY ANALYSIS AND REFORM DIRECTIONS SOCIO-ECONOMIC BLOCK OF UN STRUCTURES.....	9

ECONOMY AND OPERATION OF NATIONAL ECONOMY

Vakulenko Vitalii INTENSIFICATION AS A COMPONENT OF THE ECONOMIC EFFICIENCY OF GRAIN PRODUCTION IN THE POST-WAR PERIOD.....	15
Kupinets Larysa, Shershun Olha THE CAPACITY OF THE FISHERIES AND FISHERIES PRODUCTS MARKET ON THE BASIS OF DETERMINING THE RATIO OF SUPPLY AND DEMAND.....	23

ECONOMY AND ENTERPRISE MANAGEMENT

Ivaniienko Viktor, Solohub Anna THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY MANAGEMENT SYSTEM OF THE ENTERPRISE.....	33
Fuks Kostiantyn, Kosar Nataliia SPECIFICS OF MARKETING COMMUNICATION POLICY IN THE WAR CONDITIONS.....	42
Khrystenko Olena MANAGEMENT OF THE MODERN ENTERPRISE INNOVATIVE ACTIVITIES.....	48

DEVELOPMENT OF PRODUCTIVE POTENTIAL AND REGIONAL ECONOMY

Komarynets Sofia, Mashtalir Sofia STATE AND PERSPECTIVES ANALYSIS OF THE YOUTH POLICY DEVELOPMENT IN UKRAINE.....	55
--	-----------

DEMOGRAPHY, LABOR ECONOMY, SOCIAL ECONOMY AND POLITICS

Kobzar Nadia, Laukhina Ludmyla, Skatchedoub Svetlana SPECIFICS OF THE STATUS PUBLIC OF A CIVIL SERVANTS.....	67
--	-----------

MONEY, FINANCES AND CREDIT

Vdovenko Larysa FINANCIAL SECURITY OF INSURANCE COMPANIES IN THE MIND OF THE UNSTABLE MARKET CORE OF FUNCTIONING.....	73
--	-----------

Електронне наукове фахове видання

СХІДНА ЄВРОПА: ЕКОНОМІКА, БІЗНЕС ТА УПРАВЛІННЯ

Випуск 4 (37) 2022

Коректура • *Л.М. Петрушевський*

Комп'ютерна верстка • *В.О. Удовиченко*

Засновник видання:

ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»

Адреса редакції: 49600, м. Дніпро,

вул. Чернишевського, 24-а

Телефон: +38 (063) 051 91 37

Веб-сайт журналу: www.easterneurope-ebm.in.ua

E-mail редакції: editor@easterneurope-ebm.in.ua